

Časopis československé socialistické opozice

Portugalsko, Helsinky a Československo 1975

Léto 1975 proběhlo v Evropě ve znamení Portugalska a konference v Helsinkách, ale právě proto, a v míře, kterou jsme nečekali, také ve znamení Československa. Nikdy od roku 1968 nebyly Československo a jeho dvojí zkušenost z roku 1968 tak často a v takovém rozsahu středem pozornosti jako právě letos. Proč?

Všechno začalo v Portugalsku, v euforii jež následovala po dubnovém převratu v roce 1974 a skončila v den výročí okupace Československa, 21. srpna 1975, kdy se levicové demonstrace pod standartou PRYČ S AMERICKÝM A SOVĚTSKÝM IMPERIALISMEM, zúčastnili i portugalští komunisté. Příslušníci jediné evropské KS, která ústy svého tehdy v Praze sídlícího generálního tajemníka schválila sovětskou intervenci v Československu. A jejíž generální tajemník okamžitě po svém návratu do země v roce 1974 dal vytisknout nové vydání své brožury z padesátých let, v níž se praví: "Nesmíme bojovat za nějaký abstraktní socialismus, nýbrž za takový, jaký byl už uskutečněn v Sovětském svazu".

Celý portugalský vývoj po převratu z dubna 1974 nese v sobě nejednu analogii s vývojem československým. Po desetiletích nedemokratického režimu, bez tiskové svobody, bez informací, bez demokratických práv, organizací a institucí, byl převrat dílem personálu diktatury. Části její vojenské elity, která v koloniích přišla do bližšího styku s realitou, odhalující druhou stránku režimu, a prošla tu školením, jakým je pro personál diktatury vždycky právě jen takový kontakt. Portugalská vojenská junta zdědila zemi, o

kteří věděla pramálo, právě proto, že léta diktatury zahalila temnotou její skutečný stav. Země věděla také pramálo sama o sobě, po všech těch letech, kdy byla odkázána jen na oficiální informaci a šeptem šířené slechy. Čekal ji dlouhý proces sebepoznávání a sebeuvědomování. Konečně lid, národ, prostě ti, kteří se nepodíleli na moci v uplynulých čtyřiceti letech, byli naplněni hlubokou nedůvěrou k slovům i mlhavým programům, zaznívajícím z tribun, z rozhlasu, z televize. Trvalo dlouho, prakticky rok, než byla tato nedůvěra prolomena.

První etapa portugalského vývoje skončila volbami do ústavodárného shromáždění v dubnu 1975. Volbami, které přinesly zdrcující porážku portugalských ortodoxně promoskevských komunistů (pouhých 13% hlasů). A vítězství stran hlásících se k demokratickému socialismu, v čele s portugalskými socialisty (kteří získal téměř třikrát tolik hlasů co Cunhalovi komunisté). V tu chvíli portugalský lid uvěřil, že demokracie má možná skutečně šanci, že jeho mínění něco znamená, že je může nejenom vyslovit, ale i prosadit, a začal jednat podle toho. A to byl okamžik, kdy bylo třeba povolat sovětská vojska.

Analogie je totiž přímo nápadná. Včetně usilovné snahy nového vedení země nedopustit na jedné straně puč zprava, návrat zpátky, a na druhé straně nepřekročit meze existujících možností a nevyvolat rozkol se systémem spojenectví a hospodářských vazeb, jehož je Portugalsko součástí. Včetně netrpělivosti krajní levice, obávající se o osud revoluce a odhodlané nebrat ohled na žádné meze.

Včetně falešného dilematu hlášaného cunhalovskou portugalskou Čechií: Nepřijmout náš program znamená pro Portugalsko vzdát se socialistického řešení a přijmout řešení kapitalistické, včetně hrozby nového fašismu.

Tady ovšem analogie končí. Soudruh Alvaro Cunhal špatně přečetl mapu. Sovětské divize se k němu jaksi přes Evropu nepropracovaly a Cunhal tohle kolo hanebně prohrál. V nové vládě dostali jeho komunisté jednoho civilního ministra, přesně tolik, kolik odpovídá procentu hlasů, jež získali ve volbách.

Konec jedné analogie znamená však začátek analogií dalších, konec jednoho nebezpečí neznamená, že nehrozí nová. Tak jako v předhitlerovském Německu, považují i portugalské komunisty za hlavního soupeře socialisty a sociální demokraty a objektivně tak dávají novou šanci pravici a reprezentantům starého režimu. Tak jako v Allendově Chile, je část krajní, nekomunistické levice ochotná hnát věci do krajností, přeskakovat historické etapy a tak připravovat půdu pro portugalského Pinocheta (či Husáka a jak se všichni jmenují).

Tady zároveň analogie do jisté míry končí a do popředí vystupuje nová role armády. Cunhal se chtěl na jejích zádech dostat k moci a nastolit režim, který dobře známe. Demokratičtí socialisté v Portugalsku chápou, že v málo vyvinuté zemi bez demokratických tradic — ale v evropském kontextu a v sousedství Španělska, kde diktatura prožívá patrně svou poslední vraždicí křeč — může být armáda na straně demokracie a socialismu jedinou zárukou, že země bude mít dost času, aby se ke skutečné socialistické demokracii propracovala. Ovšem jen pokud armáda bude na straně socialismu a demokracie při zachování maximální míry jednoty všech svých složek. V opačném případě se Portugalsko ocitne na prahu krvavé konfrontace, v níž Alvaro Cunhal nebude vítězem.

Italští a španělští komunisté od začátku Cunhala ostře a otevřeně — na poradách, ale později stále více veřejně, v tisku — varovali před cestou, kterou nastoupil po svém návratu do země. Připomínali chilskou zkušenost, která je vedla k radikální revizi jejich vlastní politiky a k přijetí koncepce, kterou italští komunisté formulují jako "historický kompromis". Podle ní je v zemích jižní Evropy možné dosáhnout strukturálních změn, jejichž výsledkem by mohla být socialistická demokracie či demokratický socialismus, nikoli vítěstvím jedné složky, silné KS, a násilným prosazením její vůle, nýbrž spoluprací všech hlavních demokratických sil. Italští komunisté, kteří už dávno, i ve svých oficiálních publikacích, rozlišují mezi marxismem a leninismem, získávají v koncertu evropských KS stále silnější pozici a stále více se vzdalují od ortodoxních stanovisek komunistů francouzských. Portugalský vývoj jim — i komunistům španělským — dal znovu plně za pravdu.

V tomto kontextu si evropská levice s nebyvalou naléhavostí znovu položila otázku: Jaká je vlastně československá zkušenost? Jak

to skutečně bylo v roce 1968? Jak je to doopravdy dnes? A jaká z toho plynou poučení?

* * *

V polovině léta podepsaly evropské státy spolu s USA a Kanadou, zato bez Albánie, helsinský dokument o bezpečnosti a spolupráci v Evropě. Dlouhé a občas tvrdé jednání v Ženevě o konečnou podobu dokumentu nebylo dílem velmocí ani těch, kteří jdou v hierarchii mezinárodní moci a síly hned za nimi. Velmoci, jak SSSR, tak USA, měly jediný zájem: podepsat co nejrychleji a bez dlouhých debat. SSSR proto, že smlouva byla jeho přáním, třicet let očekávaným dokumentem, který měl potvrdit nové poválečné rozdělení Evropy. USA proto, že při svém pragmatismu síly nevěří na dokumenty podobného druhu, přijímají je jen jako vyjádření současného poměru sil, statu quo. Soudí, že další chování jednotlivých podepsavších stran nebude záviset na tom, co stojí v dokumentu, nýbrž na individuálních vnitropolitických a zahraničně politických okolnostech, na dalších bilaterálních jednáních podle formule "něco za něco". Eventuelně na nikoli zásadních změnách (jež považují právem za nebezpečné), ale na korekturách existujícího poměru sil. Větší evropské státy také s podepsáním spíš spěchaly. Vedl je k tomu zájem nepřidat otázku smlouvy o evropské bezpečnosti a spolupráci k už beztak dlouhému seznamu vnitropolitických problémů, a nezdržet a nekomplikovat rozvoj hospodářských styků s evropským východem, jmenovitě s SSSR, v němž vidí jedno z možných východisek při řešení současných světových hospodářských problémů. Na tom, že smlouva nakonec, po úporném a obtížném jednání přece jen obsahuje ne tak docela prázdný tzv. třetí košík, týkající se lidských práv (text smlouvy byl v čs. tisku zveřejněn), mají zásluhu především malé západoevropské země, které jednaly nejenom s ohledem na jiné menší evropské země, v nichž to s lidskými právy vypadá pramizerně, ale i v zájmu vlastním, majíce dobře na paměti, jak každá dohoda mezi velkými se podepisuje na zádech a na účet menších a malých.

Problémy spojené s přítomností či odchodem cizích vojsk z území jiných států právě tak jako otázky spjaté s politickým systémem, nebyly v Ženevě nikdy přímo na pořadu dne. Naděje v tomto smyslu s jednáním spojované, před nimiž jsme vždycky varovali, byly od samého počátku zcela bezpředmětné. O to v Ženevě nešlo a nikdy jít nemohlo. Jenže právě podobné neoprávněné naděje s konferencí spojované jakož i přehnaná víra v účinnost mezinárodních dokumentů a v možnost, aby jejich text šel v zásadních otázkách dál, než odpovídá současnému statu quo, vedly nakonec ke zklamání a trpkosti nad tím, že "Západ opět prodal Východ" "v novém Mnichově", jak to nejkategoričtěji vyjádřil ve svých projevech v USA A. I. Solženicyn.

Domníváme se, že smlouva podepsaná v Helsinkách není ani výprodej, ani Mnichov. Je prostě potvrzením toho, co se stalo ve druhé

světové válce a před ní. Je, chcete-li, důsledkem Mnichova, nikoli jeho novým vydáním. Nikdo ve světě nemá dnes možnost cokoli změnit na současné mapě Evropy, ani zvenčí, ani zevnitř. To vědí všichni, i ti, kteří se nejzarytější tváří, jako by to nevěděli. V podstatě tato možnost neexistovala nikdy od konce války, pokud svět nebyl ochoten zaplatit cenu atomového kataklysmatu. Zdá se tedy, že za daných okolností nemá mnoho smyslu tvářit se, jako by tomu bylo jinak, a přísahat na neexistující perspektivu "osvobození". Spíš odpovídá zájmu všech udělat tečku za propagandistickou vojnu, jež jenom zvyšuje napětí nejen mezi státy, ale i uvnitř, a spoléhat, že potvrzení statu quo přinese nejen uvolnění mezinárodní, ale především vnitřní, a s ním i jistou míru zesnesitelnění situace ve východní Evropě. Tak alespoň argumentovali velcí, v čele s USA. I my se domníváme, že doplníme-li tuto argumentaci pohledem na konečný obsah "třetího košíku", jak ho prosadili "malí", můžeme konstatovat, že helsinská konference možná šance východoevropských národů na demokratičtější způsob existence zásadně nezlepšila, ale rozhodně je nezhorsila. Kromě toho, nejen americký ministr zahraničí Henry Kissinger, ale i jiní se zamýšleli nad metternichovskou politikou svaté Aliance a rozdělení Evropy po vídeňském kongresu. Na rozdíl od Kissingera jim však nešlo, že velmocenské dohody o rozdělení světa, o osudu malých, o zachování statu quo, fungují takřikajíc v horizontální rovině, v rovině mezistátních, mezimocenských vztahů. Mnohdy protichůdný je však jejich vliv na procesy vertikální, odehrávající se v hlubinách jednotlivých národních a státních společenství. Metternichovská Evropa, tak jak vznikla po napoleonských válkách, nepřežila rok osmačtyřicátý. Svatou Alianci a status quo s ní spojený nevyhověly velmocí nýbrž národy.

Zbývají dvě otázky: Proč na uzavření smlouvy tolik trval SSSR, jemuž konečně nepřinesla víc než formální uznání toho, co dávno má a co mu dnes mocí nikdo nevezme? A proč smlouva vyvolala na evropské levici otázky, jež měla spíš umlčet?

O motivech, skutečných motivech SSSR, se můžeme jen dohadovat. Uklidnění ve východní Evropě, jakási další pacifikace ztrátou perspektivy "osvobození" zvenčí? Sotva, neboť i v Moskvě patrně chápou, že národy, spoléhající se na zázrak zvenčí, se chovají pasívněji než ty, jež vědí, že mohou počítat jen se sebou samými. Kromě toho, SSSR i východoevropské země si vždy dovedly daleko lépe poradit s pokusy o "likvidaci" systému než s těmi, orientujícími se na jen na "zlepšení". Totalitní diktatury jsou stvořené pro to, aby se bránily "likvidaci". Naopak, "zlepšení", "demokratizace" a pod. znamená jejich konec. To už několik let vysvětlují Brežněvovi soudruh Husák a spol., když o tom nejprve po každé dlouho a s vykasanými rukávy debatují mezi sebou.

Byly Helsinky tedy jakýmsi prodloužením konfliktů otrásajících moskevskou geronto-

kracií? Nepochybně, avšak do jaké míry? Do jaké míry skutečně pomohly Helsinky — právě tako jako předtím dohody s Německou spolkovou republikou — upevnit pozici umírněnějšího křídla v čele s Brežněvem, a do jaké míry byla argumentace nebezpečím zprava (po neúspěších sovětské politiky v Asii, na blízkém Východě a pod.) toliko bluf, účinný argument proti váhavcům na Západě?

Evropské komunistické strany si v této souvislosti dobře vzpomínají na to, co jim při bilaterálních konzultacích vysvětloval L. Brežněv v Moskvě poté, co po okupaci Československa narazil na odpor většiny z nich: Nechte mě nejprve zabezpečit existenci a hranice sovětského systému navenek, a já pak přikročím k rozsáhlé demokratizaci shora... Tato argumentace není důvěrného rázu, první tajemník KSSS ji opakoval "důvěrně" každému, kdo byl v posledních letech ochoten poslouchat. A mnozí doufají, že právě tady je klíč k Helsinkám.

I když připustíme, že by tomu tak mohlo být, musíme si okamžitě položit otázky další. Například: Cožpak si v Moskvě neuvědomují, že totalitní režimy nelze demokratizovat, cožpak nevidí Španělsko, Portugalsko atd. atp? A jak dlouho přežily sebelepší úmysly vládnoucích monarchů, odkdy se v nedemokratických režimech dědicové neomezených vládců stávají dědici jejich politiky?

Ovšem, všechny tyto otázky mají smysl jen tehdy, přijmeme-li zásadu, že účel světlí prostředky. Všechny. Konkrétně, že okupace Československa v roce 1968 byla oprávněným krokem k mezinárodnímu uvolnění a vnitřní demokratizaci. Ale právě tady evropská levice, nekomunistická, ale i část komunistické (Italové, Španělé, Jugoslávci, Rumuni, do jisté míry Angličané atd.) odmítá sledovat klikatou — nebo naopak podezřele přímou — cestu sovětských sylogismů.

K jaké demokracii vedla okupace Československa? ptá se evropská levice letos v létě. Jakou revizionistickou kontrarevolucí jste to zlikvidovali ve jménu toho, co po sedmi letech vládne v Praze a v Bratislavě? A jaký osud chystáte Evropě, když tvrdíte, že západoevropský socialismus, ovládaný komunistickými stranami, bude respektovat její demokratické tradice? Co má vlastně na mysli Alvaro Cunhal, když mluví o socialistické demokracii z pozic muže, který nejen první schválil sovětskou okupaci Československa, ale fungoval i jako emisar Brežněvův, objíždějící západní komunistické strany a vysvětlující jim "demokrati-zační" význam okupace na podzim 1968.

Proto bylo letošní léto ve znamení Československa. Nebylo časopisu, který by se neucházel o "československé" materiály, nebylo textu — od Dubčeka a Smrkovského přes Kohouta k Vaculíkovi, od dokumentu o persekuci čs. historiků či vědeckých pracovníků v oblasti společenských věd k dokumentům o stavu čs. kultury a pod. — jimž by se nedostalo rozsáhlé publicity právě na levici.

Když Cunhalovi komunisté a portugalská krajní levice znemožnili na jaře vydávání

socialistického listu *Republica*, nabídl pařížský deník *Quotidien de Paris* redakci Republiky své stránky. Vzápětí poté jiný pařížský deník *Libération*, hlásící se k tradicím pařížského jara 1968 — jehož ideologové dlouho pohlíželi na československé jaro jako na revizionistickou operaci — nabídl své stránky redakci LISTŮ. A tak v týdnu kolem 21. srpna vycházely LISTY po celý týden v Paříži, pod naši — Vaši — hlavičkou, s našimi — Vašimi — texty, za naší redakce. Další okamžitě reagovali a napodobili tento příklad. Uvádíme ho jenom jako jeden z mnohých, abychom připomněli, že Portugalsko a Helsinky vrátily Československo na první stránky světového tisku. Nebude snadné je odtamtud dostat, dokud bude trvat situace, kterou vyvolala normalizace. Důležité ovšem především je, že svět letos ví víc než v minulých letech o tom, že se zemi nepodařilo umlčet.

A ještě něco: Helsinky, a jmenovitě tzv. třetí košík, kodifikovaly určité zásady, jimiž se státy, které dokument podepsaly, mají řídit ve vztahu ke svým občanům (návštěvy a spojování rodin, cestování, kulturní výměna atd. atd.). Za dva roky bude v Bělehradě provedena bilance plnění podepsaných dohod. Už dnes se ovšem schází materiál, dokumentující jejich nedodržování a porušování. Vědomí, že Helsinkami všechno nekončí, nýbrž že jimi byl zahájen, alespoň v této oblasti, mezinárodně kontrolovany vývoj, by mělo napomoci jejich prosazování a dodržování doma.

DALIMIL

PROVOKACE

V posledních měsících se objevily v Československu texty falešné korespondence mezi některými lidmi v exilu. Obsahem falšovaných dopisů jsou pomluvy a negativní hodnocení politických přátel, žijících v Československu. Účelem je očividně vnést nesvár a nedorozumění mezi blízké přátele. Není nesnadné uhodnout, z jaké dílny falsifikáty pocházejí. Žádný z podepsaných "odesílatelů" takový dopis neodeslal, žádnému z údajných adresátů dopis tohoto znění nedošel a všem z nich jsou názory, obsažené v dopisech zcela cizí.

L4

Slovenská

idyla?

Vždy po přečtení Listov — a napriek povzbudeniu, aké to pre mňa nesporne znamená — ostáva mi visieť vo vzduchu otáznik: a čo Slovensko? Je to tu naozaj také zásadne iné, lepšie, že to ani nestojí za kritický názor či rozbor, alebo sa tu prosto nik nenájde, kto by sa pokúsil o porovnanie, odbúranie určitých ilúzií, či vari už predsudkov? Zrejme je pravdou hlavne to druhé. Každý z iste nevelmi početných slovenských citateľov Listov tu zrejme čaká, že to aj zaňho napíše iný a privedie veci na správnu mieru.

Všeobecný názor doma v českých krajinách a iste aj v kruhoch emigrácie je ten, že na Slovensku sa vlastne takmer nikomu vlas na hlave neskivil, že tu vládne idyla a uspokojenie z federačných výdobytkov.

Nepokúšal som sa — a ani nemám možnosť — získať presné údaje, ale nesporne je absolútny i relatívny počet postihnutých na Slovensku nižší než v Čechách už prosto preto, že tu vždy bol nižší (aj relatívne) počet členov strany a že aj aktivita v rokoch 1968-69 bola menšia. No neznamená to ani zďaleka, že by tu bolo došlo k všeobecnému zmiereniu a odpusteniu podľa hesla "čo sme si, to sme si, však sme všetci Slováci", podľa ktorého sa takéto situácie kedysi v minulosti na Slovensku riešili.

Jediný výrazný rozdiel je vari iba v tom, že na Slovensku je podstatne menší, ba takmer mizivý počet intelektuálov, pracujúcich manuálne — aj keď by som tu mohol uviesť prípad bývalého redaktora Kultúrneho života (Rudolf Olšínský), ktorý sa už roky živí kopaním studní, známeho reportéra Romana Kaliského, ktorý pracuje na stavbe v parte okenárov, zloženej z bývalých novinárov, či docenta Milana Šimečku, ktorý je už tretí rok bágristom. Iste by sa takýchto prípadov našlo aj viac, no nemožno ich označiť za prevládajúci či príznačný jav.

Tento iste nie nepodstatný rozdiel vo vývine však nevznikol náhodne, ani ako prejav všeobecnej dobrej vôle a zhovievavosti voči "previnilcom" z "krízových" rokov. Hneď v previerkovom období, keď sa hromadne prepúšťalo z vysokých škôl, vedeckých ústavov, redakcií a keď na Slovensko prichádzali prvé správy o kandidátoch vied, ktorí žijú v maringotkách a merajú stav vody, a o bývalých novinároch — teraz taxikároch, bola reakcia bratislavských oficiálnych stranických a štátnych kruhov (ktorú hlásali cez všetky svoje kanály na šírenie "dôverných" správ) jednoznačná: je to ďalšia bezočivá provokácia pražských intelektuálov, ktorí si schválne vymysleli na zhanobenie režimu, a oni na Slovensku nič podobné nedopustia.

A skutočne, keď si vylúčení a vyhodení na Slovensku hľadali miesto, zistili, že okrem základných obmedzení, ako bol zákaz pracovať v kultúre (pre kultúrnych pracovníkov), vo výskume (pre vedeckých pracovníkov), či v školstve (pre pedagógov, najmä vysokoškolských) platí aj ďalšie: uchádzať sa o manuálnu prácu. Prejavil sa konkrétne tak, že napr. v Bratislave nemôže byť taxikárom, kto skončil vysokú školu, alebo tak, že keď bývalého redaktora Smeny objavili u benzínovej pumpy, zavolali si ho na slovenské UV, vynadali mu a vnútili mu akési úradnícke miesto.

Pravda, tieto zákazy nik nikdy nedostal, ba ani nevidel napísané. Prejavovali sa iba nevybavenými žiadosťami o prijatie do zamestnania.

Celkový zámerný a premyslený trend na Slovensku smeroval k tomu, aby sa všetci postihnutí uchytili kdesi na dolnom či nižšom strednom rebríčku akejsi úradníckej kategórie — či už im takéto miesto milostivo našiel bývalý zamestnávateľ, "dobroprajny" patrón vo vyššej funkcii, alebo si ho v ponížujúcej kalvárii čítania inzerátov, písania početných žiadostí o zamestnanie našli sami. Je to neobyčajne rafinovaná a cieľavedomá akcia, ktorá presne zapadá do celkového pokrytectva nášho konsolidačného procesu. Zdanlivo sa teda nikomu neublížilo, zdanlivo nedošlo ani k spoločenskej degradácii, veď ľudia, postihnutí týmito opatreniami ostali v kategórii "bielych golierov", ako vravia Američania, sedia vo vykúrenej miestnosti a pracujú perom (či písacím strojom). No každý, kto pozná našu spoločenskú štruktúru vie, že to tak nie je, že ide fakticky o zaradenie do podprivilegovanej vrstvy, vystavenej najrozmanitejším tlakom. Predovšetkým existenčnému: lebo pri tomto globálnom ustanovení sa aj presne určila výška platového zaradenia, ktorá sa pohybuje okolo 2.000 korún (brutto!) mesačne a zásadne nemá prekročiť — bezohľadu na kvalifikáciu, pracovné roky a výkon — mesačný hrubý plat 2.500 korún. (O čosi vyšší plat má vraj vo funkcii právnik výsadnej spoločnosti iba bývalý riaditeľ Ústavu práva SAV Ladislav Košta, ktorého nezachránilo pred prepustením ani to, že v šesťdesiatych rokoch sa osobne zasadil, aby mohol zamestnať niekoľko vtedajších postihnutých, medzi nimi i samotného Gustáva Husáka). Takmer bez výnimky ide o šedivú, nezaujímavú, ubíjajúcu prácu, ktorá neprináša ani najmenšie uspokojenie, v prostredí vyslovene zastrašenom, do seba utiahnutom, kde sa len ťažko navádzujú akékoľvek kontakty. A pritom vás neustále presvedčujú, že sa nemáte čo ponosovať, veď ste mohli obísť oveľa horšie. Pochopiteľne, že valné nie sú ani možnosti vlastnej tvorivej práce po ôsmich hodinách doslova odsedených v tupom, neinšpirujúcom prostredí.

Zo začiatku sa videlo, že je v Bratislave niekoľko slušných podnikov, ktoré ochotne poskytujú pomocnú ruku rôznym nešťastníkom, čo si zúfalo zháňajú zamestnanie, takže sa ich tam postupne nazbieralo tak

do tucta. Nevyklúčujem, že týchto niekoľko podnikov malo skutočne vo svojom vedení, v straníckej organizácii i na kádrovom oddelení ľudí, čo sa nebáli vlastného tieňa a nespustili hneď poplach, keď hrozilo prijatie tretieho či štvrtého podozrivého individua. No tento osobný postoj vo vedení podnikov by zrejme nezavážil, keby to nebolo zodpovedalo aj určitým vyšším záujmom, najmä eštablíckym. Lebo v jednej, myslím podstatnej veci nemajú na Slovensku bývalí členovia strany a podaktorí vybraní nestranní nijaké výhody pred českými: v pozornosti, akej sa u tejto inštitúcie tešia. Dnes už je verejným tajomstvom, že popri iných spôsoboch sledovania, vyhľadávajú tieto "orgány" pravidelne raz za mesiac riaditeľov podnikov a informujú sa ako pracujú, no najmä ako sa politicky prejavujú čierne ovce, ktoré si do svojho stáda pustili. Nuž, určitá koncentrácia v niekoľkých podnikoch je pre ŠtB vlastne racionalizačné opatrenie, ktorým ušetrí čas i pracovné sily. Tieto súdružské návštevy u pánov riaditeľov, pravda, neslúžia iba na to, aby naša slávna fízlokracia vždy presne vedela o každom kroku svojich potencionálnych obetí. Súčasne veľmi účinne drží v šachu riaditeľov, aby náhodou neupadli do pokušenia lepšie využiť schopnosti týchto svojich neplnoprávných zamestnancov a nedaj boh poskytnúť im lepšie zadelenie, či dokonca plat.

Ako som už naznačil, týmito návštevami u zamestnávateľa sa ani zďaleka nekončí záujem Bezpečnosti o ľudí, čo sa na Slovensku aktívne zasadzovali za reformné hnutie z roku 1968. Pred niekoľkými mesiacmi našiel filozof Miroslav Kusý (univerzitný profesor — teraz archivár) vo svojom dvojizbovom byte dve odpočívacie zariadenia. Iní ich nenašli (či ani nehľadali), ale pri policajných pohovoroch, na ktoré už pozvali takmer každého význačnejšieho slovenského "pravičiaru", zistili, že policajti vedia kadečo, o čom padla zmienka iba medzi štyrmi stenami ich bytu. No a ak je náhodou práve sezóna domových prehliadok a zostrených pohovorov, ako to bolo tohto roku na jar v súvislosti s publikovaním Dubčekovho listu a Husákovým hysterickým prejavom, nejednoho z podozrivých sledujú konvoje policajných áut aj na kúpalisko, či na inú nevinnú rekreačnú cestu.

Takisto platia na Slovensku ostatné diskriminačné opatrenia: znemožňovanie ciest do zahraničia, či už prosto odmietnutím vycestovacieho povolenia, alebo zhabaním cestovného pasu. Len v máji tohto roku sa to stalo bývalému šéfredaktorovi Kultúrneho života Jurajovi Špitzerovi a jeho manželke, bývalému šéfredaktorovi Práce Ladislavovi Zajacovi, bývalému profesorovi Právnickej fakulty a spoluvypracovateľovi zákona o federácii Vojtechovi Hattalovi, filozofom Miroslavovi Kusému a Milanovi Šimečkovi — obom "zhodou okolností" tesne pred turistickou cestou do ZSSR. Deti takýchto pochybných kádrov sa nemôžu dostať na vysokú a často ani na strednú školu a pri vstupe do zamestnania majú rovnaké ťažkosti ako ich rodičia,

pričom sa ani nemôžu odvolávať na kvalifikáciu (ktorú im nedovolia získať), či na pracovné skúsenosti.

Napokon sa všetci títo ľudia ocitli v rovnakej spoločenskej izolácii, spôsobenej strachom spoluobčanov, propagandou masovo-komunikačných prostriedkov a najmä terorom ŠtB, ktorá sa nehanbí predvolať aj členov strany, ak sa títo príliš okato hlásia k bývalým priateľom, uvrhnutým normalizáciou do kasty nedotknuteľných. Dokonca si trúfam tvrdiť, že táto izolácia je na Slovensku v mnohých prípadoch ešte citeľnejšia a krutejšia práve preto, že je obetí menej, že sa väčšími vymkajú z normy a konformista si ľahšie nájde výhovorky aj sám pred sebou. Vyplýva z toho aj oveľa obmedzenejšia možnosť "čiernych" zárobkov, t.j. akejkoľvek pololegálnej možnosti pokračovať vo slastnej práci

a súčasne si prilepiť skromný zárobok. Dnešní redaktori vydavateľstiev, novin, televízie či rozhlasu, aj "najslušnejší", teda tí, čo boli postihnutým najbližší (a prípadne sami unikli ich osudu iba zázrakom či náhodou) postupne podľahli neustálemu tlaku, zostrenej a nepoľavujúcej kontrole, takže by ich dnes už ani vo sne nenapadlo zadať prácu niekomu, kto v našom socialistickom štáte stratil právo na svoju skutočnú prácu.

Táto izolácia, všeobecný ostrakizmus, prirodzene, pôsobí neblaho na ľudí, vyvoláva pasivitu, depresie, pocity márnosti a bezperspektívnosti, z ktorých som sa sám sotva vedel prebrať, aby som sa zmohol na týchto pár riadkov.

Jozef VLKVIČ

Bratislava, Júl, 1975

VÝZVA Z PRAHY

PROTEST PROTI VRAŽDÁM VE ŠPANĚLSKU

Na nádvoří španělských kasáren bylo zavražděno popravčími četami pět mladých vlastenců. Ačkoli metody jejich boje byly extrémistické, jejich hlavním zločinem byl boj o demokratické Španělsko. Není otřesná jenom sama tato pětinasobná justiční vražda, ale i snaha frankistického režimu ospravedlnit vykonání rozsudků. Madrid chce vypadat humánněji tím, že dal vlastence "pouze," zastřelit – a upustil na poslední chvíli od popravy garotou. Za posledních dvanáct let však bylo tímto středověkýmbarbarským způsobem popraveno šest vlastenců. Nechutné jsou i pokusy frankistické propagandy vyvolat jakési zdání spravedlnosti tím, že dvěma dvacetiletým dívkám byla dána milost.

Proč nyní Frankova vláda sahá k tak drastickému politickému činu, jakým je poprava pěti vlastenců současně? V době zmírňování mezinárodního napětí se nemůže dařit žádné diktatuře. Když ustupuje hrozba válečných konfliktů, je volání po demokratických principech o to silnější a důraznější. Navíc portugalský lid před rokem skoncoval se starou diktaturou a nyní stále úspěšněji odráží pokusy o návrat k diktatuře a otevírá cestu demokratickému vývoji i pro pyrenejský poloostrov.

Popravy, které diktátorské režimy režirují jako justiční vyvrcholení politické msty, mají zcela jasný motiv – vyvolat vlnu strachu, posílit hrůzovládu, zotročit lid, ochromit ho, aby nepozvedal hlavu, aby neměl odvahu žádat demokratické přeměny. Známe tuto logiku a víme, čím je porazitelná: tím, že se

proti ní bude stavět odvaha demokratů, přesahující národní hranice západní i východní Evropy.

Velmi oceňujeme, že řada evropských zemí dokázala najít i na úrovni vlád cestu, jak reagovat na pět španělských justičních vražd. Podporujeme výzvu evropských komunistických a dělnických stran z 1. října 1975 a vítáme akce odborářů západní i východní Evropy.

Nechť tato zkušenost není zapomenuta. Ať evropští demokraté projevují svoji solidaritu vždy, když kdekoli v Evropě bude jakákoli diktátorská ruka utahovat šroub na hrdle demokratických svobod. Revoluční památku španělských vlastenců by bylo důstojné uctít vyhlášením roku politických svobod, kdy by nikde v Evropě nezůstal ve vězení ani jediný politický vězeň. Vyzýváme československou vládu, aby v tomto smyslu učinila první kroky.

Je příležitost dokázat, že všechny podpisy na Závěrečném aktu konference v Helsinkách mají opravdu váhu a že signatáři tohoto aktu opravdu i ve svých zemích respektují vyhlášené demokratické svobody a lidská práva. Demokratičtější Evropa bude Evropou mírovější.

Podepsali:

R. Břach, V. Břachová, J. Dienstbier, L. Dobrovský, J. Doležal, I. Dubská, J. S. Hájek, J. Judl, M. Kabrna, J. Hermach, V. Kadlec, K. Kaplan, B. Klípa, V. Kotyk, M. Král, J. Křen, K. Kyncl, J. Litera, M. Machovec, Z. Mlynář, M. Otáhal, J. Petránek, V. Prečan, M. Reiman, P. Reiman, I. Seidlerová, J. Slánská, V. Slavík, K. Smrkovská, J. Stehlík, B. Strnad, V. Šilhán, B. Šimon, M. Švermová, L. Vaculík.

Havlín a spekulace s obilím

(K říjnovému plénu ÚV KSČ)

Pokud se vůbec někdo u nás zajímal o zasedání říjnového pléna ÚV KSČ, tak jen proto, že se očekávaly kadrové změny v řadě stranických a hlavně vládních funkcí. Již týdny před tím kolovaly po Praze v zasvěcených kruzích pověsti, že předseda české vlády Korčák bude nahrazen Karlem Hoffmanem, že Antonín Kapek bude "povýšen" do funkce generálního ředitele Leninových závodů v Plzni, že padnou federální ministr vnitra Obzina a čeští ministři kultury a školství, že bude vyhlášeno vytvoření české komunistické strany atd., jak to vždy při takových zasedáních v předvečer stranického sjezdu bývá.

Ze všech očekávaných změn se uskutečnila pouze jedna a ta překvapila ty nevyčerpatelné optimisty, kteří stále věří na "kadárizaci": dosavadní ministr školství Josef Havlín se stal tajemníkem ÚV KSČ místo Oldřicha Švestky, který se vrátil jako šéfredaktor do Rudého práva. Tato změna je dost symbolická, jak se poměry na ÚV vrací do "předlednového" stavu: Havlín totiž byl už tehdy vedoucím oddělení ÚV KSČ pro vědu a školství a jak je řídit, to je známo a hodně se o tom napsalo v roce 1968, kdy odešel skromně do ústraní, z něhož se vynořil ihned po příchodu "bratrské pomoci". Ovšem dnes se nejen vrací, ale dokonce povýšil do funkce tajemníka. Jeho politika čistek na vysokých školách a ve vědě je tím posvěcena a bude se v ní dále pokračovat pod jeho pevným vedením.

Čím větší zklamání nad touto "změnou", tím větší překvapení připravilo veřejnosti sdělení, že plénum bylo věnováno otázkám zemědělství. Proč se musí vrcholný stranický orgán zabývat před sjezdem zemědělskou výrobou, když celý rok slyšíme jen pochvalování si, jak právě na tomto úseku to bezvadně klapě? Ostatně to je jeden z mála úseků, kde oficiální propaganda je nejbližší pravdě: zásluhou našich zemědělců i toho, že Husákově vedení ještě nestačilo zrušit ozdravovací opatření v zemědělství, zavedená "revizionisty" před a v průběhu roku 1968, zemědělská výroba se stále rozvíjí a stačí zásobovat trh hlavními potravinami. Proč tedy toto plénum?

Odpověď na to dal ve svém vystoupení předseda české vlády Korčák, když vyzýval k dalšímu zvýšení výroby obilí, "abychom mohli sejmut z beder SSSR, který nám po dlouhá léta chybějící obilí v nemalém množství dodával, ač sám je musel v neúrodných letech s obtížemi nakupovat na kapitalistických trzích". Tuto myšlenku pak upřesňuje ještě úvodník Rudého práva z 9. října 1975, který vyzývá k dosažení úkolu—již tolikrát různými mluvčími režimu prohlášeného za splněný! — jímž je "krýt zvýšenou spotřebu

nejdůležitějších potravin vlastní produkcí". A dodává: "Je to zvláště důležité za situace, kdy opatřování potravin na kapitalistických trzích se stává předmětem spekulace, nástrojem nátlaku a politického vydírání".

Avšak řečníci na plénu a propagandisté nedávají odpověď na dvě otázky, které si občan (a naši lidé jsou takoví nepříjemní "koumáci") klade: Proč nemůžeme chybějící obilí a potraviny nakoupit v Sovětském svazu či ostatních zemích Východní Evropy, které vždy slyšely zemědělskou produkci a tudíž proč je musíme hledat jen na "kapitalistickém trhu"? A proč taková situace na tomto trhu vznikla?

Museli by totiž přiznat, což pečlivě zatajují, že Sovětský svaz letos opět musí kupovat nejméně 10 milionů tun obilí ve Spojených státech, aby vyrovnal pokles své zemědělské výroby, který se odhaduje na 20-25 milionů tun oproti plánu. Dalo by se říci, že to je jen důsledek špatného počasí a úrody. Ale jak obhájit tuto thezi, když sovětská vedoucí již tolikrát vyhlásili "definitivní řešení" obilního problému a vždy znovu musí nakupovat obilí a krmiva na Západě? Zatímco Spojené státy vykazují letos zvýšení obilní produkce o 20% a zajišťují tak plnou polovinu světového exportu obilí a krmiv, Rusko, kdysi "obilnice Evropy" vykazuje tendenci opačnou a svými nákupy užírá obilí zemím "třetího světa", v nichž se odhaduje, že asi 500 milionů lidí je ohroženo hladem. Problém není zřejmě ve špatném počasí, ale špatné organizaci a celém systému zemědělské výroby v SSSR, jež neobstojí v konkurenci s americkým zemědělstvím. Podle oficiální statistiky, jen 3-4% pracovních sil, zaměstnaných ve Spojených státech v zemědělství stačí zajistit zásobování země a ještě bohaté přebytky k exportu, zatímco 24% pracovních sil, zaměstnaných v zemědělské výrobě v SSSR nemůže zajistit ani výživu vlastního obyvatelstva! Zde je třeba hledat odpověď na otázku, proč i my nemůžeme letos a zřejmě i v budoucnu nakoupit chybějící obilí a krmivo v Sovětském svazu.

I na druhou otázku, proč je obtížné kupovat obilí na "kapitalistickém trhu", t.j. proč na něm rostou ceny, nemohou naši propagandisté dát odpověď. Museli by totiž přiznat, že růst cen obilí a krmiv byl způsoben právě masovým nákupem amerického obilí Sovětským svazem v roce 1972, (28 milionů tun), což vedlo právě ke spekulaci a závratnému růstu cen ze 70 dolarů za tunu na 148 dolarů v roce 1974. Právě proto, aby se zabránilo podobnému "skoku" letos žádala americká vláda sovětskou, aby dala záruky, že nákupy nebudou překračovat letos 10 milionů tun a že takto nakoupené obilí nebude prodáno za zvýšenou cenu "třetím zemím", na př. Indii či Egyptu

nebo i zemím Východní Evropy, vůči nimž Sovětský svaz rád vystupuje jako "zachránce" v tísni nebo "dodavatel". To ovšem nic nemění na smutném faktu, že Sovětský svaz svými nákupy obilí v Americe fakticky ukrajuje kus krajice pro potřebnější země a způsobuje všeobecný vzestup cen obilí a krmiv na světovém trhu.

Proto muselo sovětské vedení informovat ostatní země Východní Evropy, aby nepočítaly s dodávkami sovětského obilí a postaraly se samy o sebe. Takové varování dala Moskva už v otázce nafty i dalších surovin, jež potřebuje na zaplacení svých dluhů u kapitalistických zemí. "Budto dokážete být soběstační, nebo musíte nakupovat na Západě za drahé devízy", opakují sovětské představitelé místodržícím ze zemí Východní Evropy, když žádají zvýšení dodávek surovin a obilí. Říjnové plénum je jedním z pokusů, jak sejmut z beder SSSR část břemene a naložit ji na záda našich zemědělců.

Vzestup a pád Miroslava Moce

Stručná zpráva Rudého práva, že se řízení redakce opět ujímá tajemník ÚV KSČ Oldřich Švestka, byla uzavřena sdělením, že dosavadní šéfredaktor Miroslav Moc bude pověřen jinou významnou funkcí. Oficiální informace výjimečně nebyla tak docela lživá: Moc nastupuje jako velvyslanec ČSSR ve Švýcarsku. Kolik podobných "odsunutí" jsme již zažili!

Mocův odchod z vnitropolitické scény, byť byl třeba jen dočasný a oslazen diplomatickým postem, je nepochybným sestupem v hierarchickém žebříčku moci a zasazuje citelnou ránu jeho osobním ambicím. A ambice měl Moc vždycky.

Za svého působení v redakci Mladé fronty (vedoucí rubriky Život ČSM, později vedoucí zahraniční rubriky MF) se Moc začátkem šedesátých let pevně rozhodl, že se dostane jako novinář do zahraničí. Stalo se. V roce 1963 přešel do zahraniční rubriky Rudého práva a o tři roky později už seděl v Bonnu jako korespondent RP.

Po srpnu 1968 si na něho vzpomněl Černík, když hledal vhodného kandidáta, který by ve shodě s moskevským diktátem mohl nastoupit za odvolaného Jiřího Pelikána do funkce ústředního ředitele Čs. televize. Moc přispěchal do Prahy, ale nabízenou funkci prozíravě nepřijal, neboť tehdy ještě nebylo zcela jasné, kdo se nakonec dostane opravdu k moci.

Funkci šéfredaktora Rudého práva ovšem o několik měsíců později už neodmítl. Přidal

se k Husákovi a horlivě se pustil do špinavé normalizační činnosti. S jeho jménem je spjata jedno z nejčernějších období československé žurnalistiky.

Zpočátku se zdálo, že Mocova hvězda nezadržitelně stoupá. Dostal se do nejvyšších stranických orgánů, na manifestacích ho bylo vidět po boku prvního tajemníka a úvodníky, které v RP pod jeho jménem vycházely, tlumočily vždy zasvěcené oficiální linii. Pak snad ale Mocova dravost a jeho bezostyšná hrabivost někoho znepokojily. Úvodníky s krátkými titulky vycházely v RP dál, ale už bez Mocova podpisu, anonymně. Moc se musel stáhnout do pozadí a na výraznější politickou kariéru si zřejmě musel nechat zajít chuť.

Teď tedy jede do Švýcarska, aby tu vystřídal stalinistického básníka, oslavovatele Husákova zatčení a milovníka alkoholu Milana Lajčiaka. Lajčiak už příliš dlouho živořil v naprosté izolaci v sídelním švýcarském městě Bernu a bylo to pro ostudu, neboť se styku s ním vyhýbali i četní diplomaté socialistických zemí.

Je možné, že se nyní režim pokusí o vylepšení vztahů s neutrálním Švýcarskem, které v roce 1968 přijalo s otevřenou náručí a pohostinností víc jak 12.000 československých uprchlíků. Bude to ovšem úkol dost choulostivý. Početní českoslovenští uprchlíci se ve Švýcarsku vesměs těší obecné vážnosti a jejich osudy jsou švýcarským veřejným míněním sledovány s účastí. Husákův režim zaujímá k československým občanům, kteří žijí ve Švýcarsku, nenávislný postoj a jejich příbuzným doma až dosud důsledně odmítal například velkorysejší ulehčení rodinných návštěv. Bez určité úpravy této nehumánní politiky bude mít Moc — zvláště po Helsinkách — sotva naději na rychlý úspěch při plnění svého diplomatického poslání.

Junty odebírají občanství

"Junta odebírá občanství" — rozhořčila se právem Práce 12. června 1975 nad zprávou, že "Pinochetova vláda odňala zvláštním dekretem chilské státní občanství bývalému senátoru a předsedovi chilské radikální strany A. Sulemu". Je prý to "první opatření tohoto typu, jehož junta použila proti odpůrcům svého režimu".

Pinochetova junta však není nijak originální a ani v tom nemá prvenství. Inspiraci pro své rozhodnutí zřejmě našla ... v dřívějších či zcela nedávných rozhodnutích jiných vlád.

Odnětí občanství používá jako politickou sankci pouze několik málo států — většinou totalitárního charakteru.

Vylučování studentů

Před druhou světovou válkou byl zbaven sovětského občanství Lev Trockij, který byl zároveň vyhoštěn ze země. Hitler zřejmě nechtěl zůstat za Stalinem příliš pozadu — v roce 1936 odňalo nacistické Německo státní občanství spisovateli Thomasu Mannovi pro jeho "říši nepřátelskou činnost".

V roce 1967 se Novotný pokusil potrestat zbavením občanství spisovatele L. Mňačka pro jeho postoj k izraelské šestidenní válce. Protože československý právní řád odnětí občanství jako trest (morálně velmi problematický — copak lze dekretem odejmout třeba rodný jazyk či barvu kůže, schopnosti či původ) neznal, Novotný ad hoc vytvořil "lex Mňačko", který ministerstvu vnitra dával a podle nového zákona o státním občanství (zákon ČNR 39 a 124/1969 Sb.) dává možnost zbavit československého státního občanství občany ČSSR, prodlévající v zahraničí a "poškozující zvláště důležité zájmy ČSSR". Po roce 1969 byl tímto způsobem zbaven občanství asi tucet významných kritiků normalizace — jmenujme z nich O. Šika, J. Pelikána, E. Goldstückera, L. Pachmanna, J. Hochmana F. Janoucha, I. Svitáka, S. Volného, Marian a Jana Šlingovy a další.

K juntám zbavujícím za trest občanství se po druhé světové válce znovu připojil Sovětský svaz. Sovětský svaz nesvědčil rozhodování být či nebýt sovětským občanem ministerstvu vnitra, nýbrž vyhradil toto právo výlučně nejvyššímu zákonodárnému orgánu SSSR — Nejvyššímu sovětu SSSR —, jehož jménem odnímá občanství samotné Prezidium Nejvyššího sovětu. V posledních letech byli takovým dekretem vyobčanštěni například Ž. Medvědév a A. Čalidze, když jim byl nedlouho přetím povolen krátkodobý legální odjezd do zahraničí. V únoru 1974 zbavilo Prezidium Nejvyššího sovětu sovětského občanství Alexandra Solženicyna a vyhostilo ho z SSSR. Je to ojedinělý případ, kdy byl státního občanství zbaven občan ještě za pobytu ve své vlasti.

Také řecká vojenská junta stačila před svým pádem zbavit několik svých odpůrců řeckého občanství — připomeňme si aspoň Melinu Mercuri a M. Teodorakise.

Zbývá snad dodat, že ti, kdož ztratili občanství, nadále zůstávají rovnoprávními občany Planety Země, že jim nikdo nemůže odejmout práva a povinnosti, které z toho vyplývají, a že jim zatím nehrozí nebezpečí vystřelení do Vesmíru.

Poučení pro junty, které zbavují občanství:

Násilné zbavení občanství odporuje článku 13, odstavci 2 Všeobecné deklarace lidských práv, který stanoví: "KAŽDÝ člověk má právo opouštět kteroukoliv zemi, včetně své vlastní, a vracet se do své země".

Odporuje i článku 12, odstavci 4 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech (ratifikován ČSSR 7. října 1968): "Nikdo nemůže být svévolně zbaven práva na vjezd do vlastní země".

Advokát chudých

Psali jsme již (Listy, č. 4, květen 1975) o protestu studentů filosofické fakulty Karlovy university v Praze proti diskriminaci nečlenů SSM (Svazu socialistické mládeže) a zákroku disciplinární komise pod vedením bývalého ministra kultury Brůžka proti některým účastníkům této akce. Protože postup čs. úřadů je v naprostém rozporu se zásadami evropské konference v Helsinkách, jež Československo podepsalo a protože se o záležitost zajímají národní i mezinárodní studentské organizace, upřesňujeme původní informace.

Kromě studentů 5. ročníku Oldřicha Tůmy a Jana Kozáka, o kterých jsme již psali, byli vyloučeni ze studií na fakultě ještě posluchači 3. ročníku M. Michal, I. Rynda a D. Císařová. Dalších pět studentů dostalo důtku (jednak veřejnou, jednak neveřejnou-podle toho, zda uznali "společenskou nebezpečnost" svého činu).

V čem spočívalo "nebezpečí" jejich činu? V tom, že ve smyslu platné čs. Ústavy i prohlášení vedoucích činitelů režimu žádali, aby se skončilo s diskriminací těch studentů, kteří nejsou členy SSM při doporučování cest do zahraničí a na t. zv. devizový příslib. Organizace SSM na fakultě naopak zastávala stanovisko, že na cestu do zahraničí nemá nikdo "právo", neboť je to "odměna" za zásluhy a proto odmítala doporučovat cesty těch posluchačů, kteří nejsou členy SSM. Takovým způsobem bylo na filosofické fakultě diskriminováno 400 nsvazáků, kteří dosud vzdorovali všem nátlakům na vstup do oficiální státní organizace mládeže.

Někteří z nich se rozhodli proti tomuto bezprávnému stavu protestovat: napsali pozvánky na schůzi k projednávání tohoto problému a vyvěsili oznámení schůze na nástěnku na fakultě, při čemž se střetli s jedním "svazákem", který oznámení strhával. Ten si běžel stěžovat k děkanovi, který zase neváhal a pozval na fakultu policii, neboť v požadavku studentů odhalil pokus "kontra-revolučních sil vyvolávat nepokoje".

Následovalo zjištění totožnosti "pachatelů" a jejich předání disciplinární komisi v čele s bývalým ministrem kultury Brůžkem. Obvinění se hájili, že uplatňovali pouze ústavní práva a že hodlali poslat ze své schůze děkanovi fakulty dopis se stížností na jednání organizace SSM, ale názor Brůžka a členů komise (Angelis, Uherek, Korbel) a dalších funkcionářů byl zcela v duchu "normalizačního" práva: jakákoliv akce proti SSM, který je součástí Národní fronty vždy znamená útok na režim. Nsvazáci nemají právo kritizovat, protože nejsou členy Národní fronty (!?). Toto právo má pouze strana a ta ví, kdy a jak ho má udělit a komu. A kdo si

toto právo vezme sám, bez vědomí strany, je protistátní živel a jako takový musí být potrestán.

Příznačné pro atmosféru v normalizovaném Československu je to, že sám generální tajemník KSČ G. Husák se nechával denně informovat o průběhu vyšetřování a dotazoval se, zda záležitost bude řešena skutečně "principiálně", t.j. tvrdě a bez ohledu na to, že mezi "postiženými" byli i děti některých stranických funkcionářů. Velmi špinavou úlohu také sehrál prof. Klusák, bratr ministra

kultury, který nebyl spokojen s nízkými tresty a prohlásil, že má seznam dalších 40 studentů, kteří sice u celé "akce" nebyli, ale věděli o ní a nehlásili ji "nahoru".

Bylo by dobře, aby čtenáři "Listů" v zahraničí, zvláště studenti, informovali národní a mezinárodní studentské organizace o tomto postupu čs. úřadů, který ilustruje diskriminační praxi v otázkách cestování, zahraniční praxe a výměny studentů na fakultách, nemluvě o diskriminaci při přijímání nových studentů na vysoké školy.

"Humanismus" období "normalizace"

Jan Roháč *

Interview s RSDr. Vasila Bilaka, člena předsednictva a tajemníka ÚV KSČ, člověka, jenž v mocenském hierarchickém žebříčku soudobého Československa zaujímá ne-li druhé, pak bezpečně třetí místo, listu KS USA Daily World, stojí za komentář. Netřeba zajisté komentovat obvyklé samochvály a dihyramby, pokud jde o "bezkonfliktní" a "harmonický" stav v dnešním "normalizovaném" Československu, který se zde V. Bilak pokouší bezdůkazně dokázat. Jde o to, že v rozporu s tvrzením o epochálním rozvoji socialistické demokracie slyšíme vůbec poprvé z úst oficiálního představitele režimu, že v Československu došlo k tvrdým existenčním postihům desetitisíců lidí, především dřívějších a v r. 1970-71 vyloučených komunistů.

POČET POSTIŽENÝCH

Všemohoucí bůh podle prastarého rčení vyjevuje pravdu ústy pacholat. V. Bilak zajisté již dávno nevinným pacholetem není, nemůžeme tudíž od něho žádat plné vyjevení pravdy. Poděkujeme i za ten nečekaný dar polopravdy a rozvíjíme jej k polohám pravdy celé. Nejprve několik poznámek k uváděným číslům (70.934 vyloučených, 390.817 vyškrtnutých, dohromady 461.752).

KSČ před prověrkou měla 1,678.565 členů. K listopadu 1970 (ukončení prověrek) bylo vydáno dle oficiálního sdělení 1,160.000 nových legitimací. Skutečný počet vyloučených a vyškrtnutých je tedy větší, než uvádí V. Bilak — asi 518.000 lidí. Z hlediska merita věci je to vcelku zanedbatelné, protože difference mezi dnešním Bilakem a tehdejšími oficiálními údaji mohla vzniknout tím, že nejsou — v této značně přestárlé straně — zahrnuti ti, kteří mezitím zemřeli a také mnozí z těch, kteří bez jakékoli účasti na prověrkách legitimaci strany na protest proti novému Husákovu vedení zahodili. Faktem zůstává, že po 30 letech budování socialismu byla jako "nepřátelé socialismu" a "renegáti" komunismu vyloučena třetina členstva.

Podstatnější je, že Bilak vědomě lže, pokud se snaží dokazovat, že největší podíl na vy-

loučených a vyškrtnutých mají lidé, rekrutující se z 320 tisíc bývalých příslušníků jiných stran.

Stranické komise (i dnešní) mají k dispozici údaje o tom, že nejvíce vyloučených a vyškrtnutých je mezi těmi, kteří ve straně pracovali již po r. 1945, vesměs lidí, kterým je nyní kolem padesáti let. Disponují jedním konkrétním údajem z Prahy, kde bylo vyloučeno nebo vyškrtnuto (někdy pro tzv. pasivitu) kolem 40% předválečných členů. Stranické prověrky a persekuce postihly, v rozporu s Bilakovými tvrzeními, především socialisticky uvědomělé, a ovšem reformní a demokratická stanoviska zaujímající členy, mezi nimi mnoho erudovaných marxistů, či dávných spoluzakladatelů a budovatelů strany (uvádím kupř. P. Reimanna, M. Švermovou, F. Vodsloně, F. Kriegla, J. Smrkovského).

Bilak je "demokrat" a proto si pochvaluje, že z těch, kteří se odvolali proti vyloučení, bylo jedné pětina vyhověno. Nevím, kolik lidí se odvolalo celkem, avšak je známo, že k XIV. sjezdu se proti vyloučení nebo vyškrtnutí odvolalo něco přes 160 lidí... Komentář jistě k tomu není potřebný.

Ještě významná poznámka k otázce "vyškrtnutých". Pod tímhle termínem, i dle interpretace V. Bilaka, se skrývají dvě kategorie: "ti svedení", ti "malí hříšníci" a potom ti "pasivní". Zde je třeba pana RSDr. poněkud doplnit a pojmy osvětlit.

Nevím, jaká byla oficiální prověrková kritéria, stanovená ÚKRKem, avšak prověrková praxe nebyla jednotná, dá se říci, že v jistém smyslu byla "třídní". Tvrdé normy v intelektuálním, zejména vědeckém, školském, kulturním, novinářském, úřednickém prostředí a měkké normy v prostředí dělnickém. Dělnickým členům KSČ byly odpouštěny mnohé rezoluce z polednového i posrpnového období i mnohé ústní zdaleka ne parlamentní poznámky na téma "okupace", "kolaborace", "karierismus" a jiné. Tam, kde se nedalo nic jiného dělat, byli dělníci-komunisté, trvající na svých názorech, pouze vyškrtnutí a

* pseudonym domácího autora

označení za pomýlené. Mnohem více mezi vyškrtnutými dělníky-komunisty je však těch, kteří na žádné prověrky nečekali a od dubna 1969 prostě zahazovali legitimace anebo se ani neobtěžovali k prověrkám se dostavit (opět s neparlamentními poznámkami, zpravidla tematicky se pohybujícími kolem jedné ze zadních partií lidského těla). K tomu jeden faktický, prověřený, oficiální stranický údaj: za 14 dní od dubnového pléna do 1. května 1969 zahodilo jen na 9. (dělnickém, vysočanském) obvodu Prahy stranické legitimace 318 lidí, především dělníků, z toho v Avii 100, v Sokolovu 43, ve slévárnách 40, v Letově 30, v Praga 50, v Tesle 34, v kompresory 2, trakce 15, ČSAD 3, elektročas 1.

Je tedy potřebné udělat další závěr, že totiž v téměř 400 tisícové mase vyškrtnutých je obrovské procento dělníků, že tedy v protikladu k tvrzením V. Bilaka byla strana oslabena jednak o členství starší členy strany, jednak o dělnické členy strany. Obdobně mezi těmi, kteří byli vyškrtnuti pro tzv. pasivitu je nejvíce dělníků, ovšem zde lze připustit, že nemalou část tvoří přece jen bývalí příslušníci jiných politických stran, které mnohaletá zkušenost naučila při všech významnějších obrazech (a nebylo jich málo) v politice strany moudře mlčet podle starolatinského osvědčeného "kdybys býval mlčel, byl bys zůstal filosofem". Naopak, je však třeba dodat, že mezi dnešními prověřenými (a nejhrošlivějšími) je opět mnoho bývalých členů jiných stran, typických karieristů a obojetníků (za všechny jmenuji ministra spravedlnosti Němce).

DŘÍVE A DNES

A nyní k nejdůležitějšímu — k otázce existenčních postihů. Asi 70% těch, kteří neprošli prověrkou, bylo podle Bilaka ponecháno na svých místech. Bilak tedy přiznává, že tvrdý existenční postih dopadl na asi 140 tisíc bývalých členů KSČ. To samo o sobě, kdyby bylo prověřeno jako pravdivé, je úděsné. Především zvážíme-li, proč k existenčnímu postihu došlo. Ani podle oficiální verze v "Poučení..." nejde o "kontrarevolucionáře", nýbrž o ty, kteří svou nesprávnou politikou (politikou Akčního programu KSČ, schválenou i dnešními vládci) "klestili cestu kontrarevoluci" a nadále ji hájí.

Těžko hledat precedens v našich dějinách pro takovéto postupy vládců všerůzných dob (samozřejmě s výjimkou druhé světové války a nacistické okupace). Jen namátkově příklady.

Revolucionář Frič, který se zbraní v ruce bojoval v čele pražských povstalců v r. 1848 "vyfásl" méně let vězení, než Hübl za napsání několika pohledů na čs. politickou situaci italským komunistům, či J. Šabata a J. Tesař za předvolební leták, kterým nikoho k ničemu nevyzývají, nýbrž po vzoru Andersenova chlapečka, který zavolal, že král je nahý, tvrdí v letáku, že volby v ČSSR nejsou skutečnými volbami.

A pokud jde o Karla Havlíčka Borovského, ten vyhrál za aplausu tisícíhlavých davů dva tiskové procesy s rakouskou vládou, dříve než mu byl "Šlovan" definitivně zastaven a než si "bachovský absolutismus" troufнул poslat Deveru do bytu nepohodlného redaktora, aby ho dopravil do brixenského vyhnanství... Poslanec říšského sněmu T. G. Masaryk si dovilil ve veřejných přednáškách zaútočit na rakouskou policii a justici, proti prof. Friedjungovi a na obranu asi 50 Chorvatů, obviněných z velezrady a svoji obhajobu za nenávislného pokřiku vládních novin vydal vlastním nákladem v brožůře...

A temné doby první republiky... Po potlačení generální stávky, kde šlo o politický charakter nového státu, bylo kolem 3000 lidí, zejména z Kladenska zatčeno a odsuzováno k tvrdým vězením. Buržoasní justice si troufla přes protesty tisícíhlavých davů v soudní síni i před ní na ulicích a náměstích, vynášet vysoké rozsudky, až do 3 let vězení...

Tvořivá vysokoškolská inteligence všech politických směrů vyslovila (s úspěšným výsledkem) své rozhořčení, když ing. arch. Kroha, přesvědčením komunisty, měl být z politických důvodů existenčně postižen. Nikdo nepochyboval o dobrém právu prof. dr. Zd. Nejedlého na místo vysokoškolského profesora, ačkoli byl znám jako bezpartijní komunisty a ve "Varu" i jinde byl skoro stále velmi blízký oficiální komunistické politice.

V proslulém prvním parlamentním projevu volá mladý komunistický vůdce K. Gottwald na nekomunistické poslance: (21. prosince 1929): — (německy, v odpovědi W. Jakschovi:) "Ve vězeních v Sovětském svazu sedí kontrarevolucionáři, sedí vrazi, právě tak, jako i vy budete jednou sedět ve vězeních československých..." a opět česky: "Říkáte, že bojujeme proti státu! Ano, my bojujeme proti státu, v němž fabriky, velko-statky patří kapitalistům. Bojujeme proti státu, v němž většina pracujícího lidu je hospodářsky a politicky zotročována!" (spisy sv. I. str. 320).

K. Gottwald byl chráněn poslanceckou imunitou, nikdo mu nesměl zkřivit vlasek... Parlamentní projev přineslo skoro celý (s několika málo místy konfiskovanými) Rudé právo. Ilegálně vyšel celý ve velkém nákladu. Poslanec české národní rady Battěk dostal 3 a půl roku vězení opět za účast na výše zmíněném předvolebním letáku. Ještě předtím byl dlouhé měsíce držen bez soudu ve vyšetřovací vazbě, když byl předtím zbaven za petici (v duchu akčního programu KSČ) poslancecké imunity a vydán orgánům Státní bezpečnosti. A takhle by bylo možné pokračovat do nekonečna. Byly to těžké doby, ta éra Rakousko-Uherska a první, buržoasní republiky! Vždyť jen na kontě první republiky je mnoho set a snad i tisíc komunistů, vězněných na 3-6 měsíců za různé politické delikty. Proti tomu není opravdu ničím významným to, že v politických procesech padesátých let bylo asi 160 lidí popraveno, mezi nimi mnoho komunistů a nyní za verbální delikty a politické akce na bázi re-

formního socialismu a komunismu je postiženo podle V. Bilaka vězeními i existenčně kolem 140 tisíc lidí...

NEJEN KOMUNISTÉ...

Ale ani to není celá pravda. Bilak se nezmínuje o tisících a možná desetitisících nekomunistů, kteří byli po dubnu 1969 z politických důvodů existenčně persekvováni.

Procento, uváděné p. RsDr. V. Bilakem je příliš nízké z několika dalších důvodů. Bilak nepostihuje další desetitisíce těch, kteří byli sice ponecháni v dřívějším pracovním oboru, ale přesunuti na jeho periferii, jakož i těch, kteří byli v postupu z politických důvodů přeskočeni. Chybí mu předčasně penzionování (týká se hodně vědeckých a vysokoškolských pracovníků). Nehovoří vůbec o tak důležité otázce jako je existenční postih rodinných příslušníků vyloučených a vyškrtnutých komunistů, zejména jak bezvýchodné jsou perspektivy, pokud jde o další vzdělání a pracovní zařazení jejich dětí.

A dále je tu ještě jedna okolnost. KSČ byla před prověrkami masovou stranou s nemalým (byť stále klesajícím) počtem dělníků. Pokud by tedy bylo přece jen pravdivé (aspoň přibližně) to procento, které Bilak uvádí, že totiž 70% z vyloučených a vyškrtnutých nebylo existenčně postiženo, o čemž z výše uvedených důvodů pochybuji, pak přece dělníka ani nelze postihnout existenčně, když se živí vlastní fyzickou prací před i po prověrce. Ale i pro něho platí, že již jeho dítě se navzdory dobrému prospěchu na školu vyššího typu nedostane, protože táta, ač dělník, byl z KSČ vyloučen nebo vyškrtnut. Pokud Zdeněk Mlynář uvádí, ve své nejnovější studii, že se v té či oné míře existenční postihy dotkly asi více než milionu lidí, je daleko nejspíše blízký úděsné pravdě o tom, že v "socialismu", který si odedávna vytýčil jako ústřední heslo "každý podle svých schopností, každému podle jeho práce" odehrává se pod emblémy se srpem a kladivem a pod rudými prapory sociální revoluce a spravedlnosti nejhnusnější bezpráví...

MILOST TOMU, KDO SE PONÍŽÍ

Nakonec poznámku k té Bilakem proklamované a pochvalované diferenciaci v politických postojích vyloučených a vyškrtnutých. Bilak si pochvaluje, že prý více než polovina z vyloučených a vyškrtnutých si "uvědomila své omyly a chyby", "snaží se svou poctivou prací své omyly a chyby napravit". Jak se to vezme. Pokud má Bilak na mysli to, že vyloučení a vyškrtnutí dobře pracují i tam, kam byli přesunuti z trestu, u lopaty, na "velkých stavbách" socialismu, jako vrátní a topiči a podobně, pak má víc než pravdu. Mám mnoho důvodů soudit, že procento svědomitých lidí mezi bývalými členy KSČ se spíše blíží 100%. Ale pokud jde o tu "sebekritiku" za minulé "omyly a chyby", to už je situace naprosto odlišná. Vyloučení a vyškrtnutí dělníci dál pracují tak, jako

pracovali v době svého členství v KSČ a smýšlejí dále tak, jak smýšleli před svým vyloučením. Zpravidla to při rozličných příležitostech dávají najevo. Ti, kteří nebyli citelně existenčně postiženi, myslí si zpravidla opět totéž, co si mysleli v době pražského jara, ovšem s tím rozdílem, že navenek vystupují jako loyální stoupenci staronových pořádků, majíce na zřeteli stále, že mohou být kdykoli při projevu sebemenší neloyality existenčně poniženi. To platí o technické i humanitní inteligenci, o úřednickém aparátu. Zde tu situaci nejlépe vystihuje ona trpká anekdota, spíše povzdech: "Jan Hus byl hrdina, obětoval život za pravdu, ale on mohl, on neměl děti!"

Nehodlám však oponovat ctihodnému RsDr. V. Bilakovi v tom punktu, kde tvrdí, že i přední "iniciátoři" a "svůdci" - v některých případech obrátili a vyjádřili či vyjádří svoji loyaltitu režimu a odsouzení "renegátství Dubčeka a spol'". Nepochybuji, že kouzelníci z agitpropu ÚV vykouzlí někoho z rukávu. Ale víme, jak se v tom chodí. On to nejlépe vystihl K. H. Borovský:

"Kdybych já věděl,
ouřádku mastný,
že bych tě mohl
jistotně dostat,
držel bych raděj
s aristokraty.

Kdybych já věděl,
ouřádku mastný,
že bys mi mohl
navždy pozůstat,
zradil bych celou
demokracii.

Kdybych já věděl,
ouřádku mastný,
že bys mi mohl
časem zas ujít,
držel bych přece radš
s demokraty!"

I tací byli a snad jsou mezi těmi, kteří svým dílem po lednu 1968 představovali a klestili cestu progresu. Někdy tu může hrát roli i únava z nezdarů dosavadních zápasů. Případné vystoupení někoho z bývalých "dubčekovců" proti A. Dubčekovi a druhým pevným hájitelům obrodného procesu nic nezmění na tom, že pravda věci demokratického socialismu zůstane pravdou a zrada této věci zradou (a také poplíváním sebe sama a svého předchozího dobrého díla).

Protože "Keine Regel ohne Ausnahme", zůstane pravdou i dubčekovské či mlynářovské konstatování, že je zde půl milionu komunistů a možná milion dalších buď fakticky existenčně pronásledováno, nebo jim stále persekuce hrozí. Ostatně Bilak ani nenabízí nějaký obrat. Dosavadní hodnocení zůstávají nezměněna. Stranické prověrky se nebudou revidovat. A tak "Regel" zůstává pro ten milion, či milion a půl (s rodinnými příslušníky a možná s příbuznými do nevíme kterého kolena) a ta "Ausnahme" se bude nanejvýš týkat některých konjunkturálních chameleonů, o nichž ovšem bude platit to, co řekl zase jiný básník, neméně moudrý, než K. Havlíček Borovský:

A za hrstku stuchlé rýže
poniženě důtky líže
jimiž denně bývá bit!

hovoří Z. MLYNÁŘ a J. HÁJEK

Záznam rozhovoru bývalého tajemníka ÚV KSČ Zdeňka Mlynáře a bývalého ministra zahraničí ČSSR Jiřího Hájka o některých aktuálních otázkách československé i mezinárodní situace v září 1975, poskytnutý švédskému rozhlasu a televizi.

O SVÉM SOUČASNÉM OSOBNÍM POSTAVENÍ A O MOTIVECH SVÉHO VEREJNÉHO VYSTOUPENÍ

MLYNÁŘ: Už šestý rok pracuji jako entomolog. Dělán tu práci rád, protože jde o obor, který jsem si původně přál studovat, a kterým jsem se vždy soukromě zabýval. Jenomže ani jako entomolog nesmím pracovat v normálních podmínkách. Je mi — z politických důvodů — zakázáno publikovat i odborné práce, nesmím mít žádný styk se zahraničními ústavy, nesmím jezdit na žádné exkurze ani uvnitř Československa. Důvodem mých nynějších vystoupení není snaha získat si znovu politickou pozici, dostat se zpět do politických funkcí. Myslím si prostě, že každý a v každém oboru — i já v mé entomologii, u níž chci zůstat — má právo a povinnost vyjadřovat se také k celospolečenským problémům své země. Věnoval jsem 25 let svého života práci v komunistické straně. Činil jsem tak z hlubokého přesvědčení, a ze stejného hlubokého přesvědčení se nyní domnívám, že je mou povinností postavit se proti tomu, co kolem sebe vidím. Jde přece konec konců o právo každého člověka v Evropě konce dvacátého století!

HÁJEK: Mou profesí je historie a právo. Od roku 1968 jsem se jako pracovník Ústavu státu a práva ČSAV zabýval problémy OSN, zejména úlohou socialistických států v této organizaci. Ani to mě nezachránilo, aby se má práce nestala nežádoucí. Byl jsem nucen odejít předčasně do důchodu, a mohu se historií a právem zabývat jen jako soukromou zálibou. Ačkoliv mým hlavním zájmem byla vždy věda, byl jsem už od počátku třicátých let okolnostmi vždy tlačěn do socialistické politické aktivity. Tak jako za nacistické okupace pokládám i nyní za nemožné nejen upustit od svých názorů, ale i nepokoušet se tyto názory šířit a uplatňovat. To, co jsme tak intenzivně prožili v roce 1968, je třeba zachránit, a připravit pro uskutečnění v příznivější době!

K SOUČASNÉ SITUACI V ČESKOSLOVENSKU:

MLYNÁŘ: Stručná charakteristika je samozřejmě obtížná. Snad by se nejlépe dala vyjádřit takto: na povrchu zdá se vše v pořádku a v souladu s tím, co se oficiálně tvrdí, avšak pod povrchem je naše společnost mimořádně těžce nemocná. Nemoc je chronická, a celých šest let se o ní nesmí mluvit, ba ani pojmenovat její příčina.

Příčinou nemoci je, že před sedmi léty v srpnu 1968 byla násilně potlačena přirozená snaha společnosti dosáhnout racionálnějšího řízení věcí v socialismu a provést demokratizaci režimu.

Je možné položit otázku, proč my, kteří jsme v srpnu 1968 také v Moskvě podepsali tak zvaný "protokol", onu dohodu mezi tehdejšími vedení KSČ a vedením KSSS o řešení situace po vojenské intervenci, vznášíme dnes námitky proti tomu, co se u nás od té doby stalo. A tu je především třeba říci, že v onom tehdejší moskevském "protokolu" nebylo zakotveno nic z toho, co se u nás dělo a děje po roce 1969 a 1970.

HÁJEK: Já bych dokonce zdůraznil, že v protokolu bylo naopak výslovně řečeno, že je potřebné a možné pokračovat v demokratizačním polednovém vývoji!

MLYNÁŘ: Protokol skutečně garantoval polednovou politiku, politiku reformy, politiku pokračující demokratizace. Domnívám se proto, že současný stav nijak nelze považovat za důsledek jednání tehdejší československé politické reprezentace.

A je třeba zdůraznit, že my jsme tehdy myslili i na to, aby řešení konfliktu neznamenalo do budoucnosti dnešní politiku mírového soužití v Evropě. Cítili jsme odpovědnost vůči celému socialistickému společenství, a to přesto, že vůči nám nijak odpovědně postupováno nebylo. Pokud lze kritizovat náš tehdejší postup, pak jedině proto, že jsme i tehdy zůstali komunisty, že jsme podřídili určité naše zájmy zájmům širším, myslili na to, že v Evropě nesmí vzniknout neodstranitelné ohnisko napětí, nesmí se zmařit předpoklady pro takovou mezinárodní politiku, jaká pak vyústila do nedávné konference v Helsinkách.

HÁJEK: Jakákoliv recidíva studené války zdála se nám nepřijatelná.

MLYNÁŘ: Přesně tak, protože sama politická reforma u nás předpokládala a předpokládá zcela jiné ovzduší v Evropě, než ovzduší studené války. To byla pro nás základní věc, z té jsme vycházeli.

Avšak ještě k vnitropolitické situaci dneška. Jejím základním rysem není jen to, že tu jsou formy silného policejního dohledu nad životem celé společnosti, formy přímé represe, že existují političtí vězni. Jejím základním rysem je jakási zvláštní a svérázná "společenská smlouva", nad kterou by ovšem Jean Jacques Rousseau velice kroutil hlavou.

Občan se u nás zavazuje, že nebude veřejně vyjadřovat své mínění o politice, že nebude vůbec říkat, co si myslí, že bude naopak předstírat souhlas se vším, co stranické vedení a vláda vyjadřují, že všechno odhlasuje, že se zúčastní voleb, shromáždění i průvodů. A za to mu stát zaručuje, že jej nechá soukromě žít a budovat pro sebe i svou rodinu slušnou existenční úroveň, že bude

smět mít auto a třeba i chatu, že mu zůstane sociální jistota, že nebude nezaměstnanosti, že bude fungovat bezplatná zdravotní péče a.t.d.

HÁJEK: K tomu je ovšem třeba dodat, že s ohledem na stav služeb zajišťování "soukromého blaha" každého občana natolik absorbuje, že mu na "věc veřejnou" nezbude ani čas ani síla!

MLYNÁŘ: To také. Já však považuji na celé nemoci za nejhorší úsilí o "dělbu": občane, ty nám nemluv do politiky, a my ti zato necháme možnost soukromě žít!

Pokud se přitom dnešní politická moc dovolává jako své zásluhy toho, že může lidem jisté hmotné předpoklady existence poskytovat, dovolává se neprávem. To přece nevybudoval "normalizační" režim za posledních šest let! To jsme vybudovali všichni společně, včetně všech těch dnes vyloučených, diskriminovaných a pomlouvaných "kontrarevolucionářů". To je dědictví, nikoliv zásluha dnešního režimu!

Dokud jsou základní existenční potřeby zajištěny, nedochází k výbuchům masové nespokojenosti. Podivná "společenská smlouva" je pro všechny východiskem z nouze. Náš lid poznal, že se proti jeho úsilí o demokratizaci systému postavily v roce 1968 tak veliké síly, že teď jde o to, přežít porážku. Naše národy mají tradici přežívání režimů, s nimiž nesouhlasí, bylo jich mnoho. Neříkám, že takové přežívání je heroické, ale je rozhodně účinné.

HÁJEK: K restauraci autoritativního režimu došlo ovšem tentokrát poté, kdy lidé poznali "hodinu pravdy". Na rozdíl od padesátých let není tu už ona tehdy dost silná aktivní podpora, výsledkem "společenské smlouvy" je jen pasivita.

MLYNÁŘ: Tento stav vede pak k rozkladu každé vnitřní autority ve státě i ve společnosti. Jestliže jsou na vedoucí místa dosazováni lidé nikoliv podle své kvalifikace, schopností a výkonnosti, nýbrž podle toho, jak jsou "lojální" a zda jsou ochotni sloužit momentálním potřebám politické moci, nemůže si občan nejen vážit svých politických představitelů, ale ani svých nadřízených v práci. Je běžné, že málo schopní lidé zaujmají vedoucí místa jen proto, že mají konexe, že jim někdo dává dobrý posudek, že jsou vždy připraveni demonstrovat svou lojalitu. Takový stav společnosti musí se zlobně projevit ve všech sférách, od ekonomiky až po vědu.

HÁJEK: Přitom se žádná skutečná angažovanost lidem nevyplácí; vyplatí se jen angažovanost předstíraná, formální, bez vlastních názorů.

MLYNÁŘ: Výsledkem je korupce jako společenský jev. Dostaneš příležitost vydělat tím více peněz a můžeš tím lépe zabezpečovat svůj soukromý život, čím oddaněji posloucháš, čím hlasitěji vyjadřuješ, co se momentálně žádá. Jakmile si počínáš jinak, jsi postižen. Případy při čistkách vyhozených členů KSČ působí jako strašák: nebudeš-li dělat, co se žádá, vyslovíš-li kritický názor,

dopadneš jako oni! Nebudeš smět pracovat ve svém oboru, dostane se ti nízkého platového zařazení, tvé děti nebudou moci studovat. Postihování dětí je vůbec něco tak barbarského, že to přesahuje jiné barbarské reality v současné Evropě.

HÁJEK: Tento postih dětí je přece příznakem nedůvěry režimu ve své vlastní síly! V našich dějinách byly doby, kdy se rodičům brali děti na převychování, ale jezuité měli důvěru ve vlastní sílu, nepotřebovali výchovu a vzdělání zakazovat.

MLYNÁŘ: Výbuchy masové nespokojenosti si samozřejmě žádný z nás nepřeje. Heslo "čím hůř tím líp" je zruďné, nikdo z nás si nepřeje jeho uplatňování. Chceme naopak zabránit, aby se rozpory a potíže dál hromadily, a aby byly výbuchy nespokojenosti provokovány. Především je třeba skončit s tím, aby byl z politického a společenského života dál vyřazován každý, kdo nesouhlasí s výkladem, že vojenská intervence v srpnu 1968 byla jediným možným a správným východiskem. Je naopak třeba, aby se znovu vytvořil prostor, v němž by každý našel možnost vyslovovat svůj vlastní názor, a přispívat tak k racionálnímu řešení nahromaděných problémů, aby se skoncovalo s poměry, v nichž každé jiné stanovisko než stanovisko momentální politické moci je zakázáno.

HÁJEK: Tím se totiž vylučuje velická většina občanů nejen z politické činnosti, ale i z možnosti pracovat podle svých nejlepších schopností pro rozvoj celé společnosti.

MLYNÁŘ: Je potřeba skoncovat s takovými formami pronásledování, jako je existenční postihování a pronásledování dětí za "hříchy" rodičů. Je třeba začít zařazovat lidi podle jejich skutečné kvalifikace, a nikoliv podle služebníčkování momentálním mocenským zájmům. Je třeba ve všech oblastech — ve společenské činnosti, ve vědě i jinde — znovu vytvořit prostor pro uplatnění svobodného názoru, skutečného postoje, iniciativy, i když to může být politické moci nepohodlné. Tak to společnost objektivně potřebuje, a tak to odpovídá elementárním zásadám demokracie. Problém demokratizace zůstává základním problémem tak, jako jím byl před rokem 1968, a je třeba otevřeně říci, že situace tehdy byla nesrovnatelně lepší než dnes.

HÁJEK: Restaurace vrhla celou společnost zpátky a zvýšila vnitřní napětí v takové míře, jak tomu nikdy dříve nebylo.

O DUBČEKOVĚ DOPISU FEDERÁLNÍMU SHROMÁŽDĚNÍ A O JINÝCH KRITICKÝCH A OPOSIČNÍCH VYSTOUPENÍCH POSLEDNÍ DOBY

HÁJEK: Už způsob, jak na tato vystoupení naše veřejnost i sama politická moc reagovaly, ukazuje, že tato vystoupení mají význam a vliv.

MLYNÁŘ: V zahraničí jistě není neznám projev Gustáva Husáka ze 17. dubna 1975, jenž pak vyvolal polemiku se švédským

ministerským předsedou Palme. Polemika vybudila v Československu mimořádný zájem o to, co vlastně Dubček napsal. I lidé, kteří už vypadali jako zcela "odpolitizovaní", začali se zajímat, v čem Dubčekova kritika režimu spočívá. Došlo k dotazům i ve stranických organizacích, a žádalo se tu, aby se Dubčekův dopis přečetl, když se má odsuzovat! Proto také kampaň proti Dubčekovi pojednou ustala, a vyústila jen v nadávky, v cejchování kritiků jako "zrádců", "nepřátel mírového soužití", "nepřátel SSSR" — abych jmenoval ty nejběžnější z nich. Avšak zájem veřejnosti byl probuzen.

HÁJEK: To jen dokazuje, že při monopolu informací vzbuzuje mimořádný zájem každý kritický projev i tím, že je potlačován a potírán. Lidé chtějí vědět, co "ti druzí míní".

MLYNAŘ: Myslím, že se v těchto souvislostech ukázalo, že návrat k nadávkám, jakými byli kdysi častováni např. jugoslávští komunisté a pak i nevinně odsuzovaní v politických procesech padesátých let, už naše společnost nesnáší. Alespoň já jsem nepotkal nikoho, kdo by nebyl pobouřen pokusem některých politiků a tisku o to, aby se k těmto způsobům vracelo.

A brzy byl také nasazen jiný tón. Vasil Bilak v interview pro časopis amerických komunistů Daily World najednou hovořil o tom, že není pravda, že vyloučení komunisté jsou diskriminováni, že jde jen o "některé nepoučitelné jednotlivce", a že — ač dál trvá na tom, že u nás byly "kontrarevoluční" síly tak mocné, že jejich potlačení vyžadovalo vstup statisíců cizích vojáků na naše území — dnes žádná vnitřní opozice v Československu neexistuje! Lze se jen ptát, kam se tedy poděly síly, proti nimž bylo třeba povolát cizí vojska? Někteří lidé holt nemožou za své nelogické myšlení, to je otázka intelektuálních předpokladů!

Zajímavější je, že vedení připravuje nyní sérii veřejných vystoupení některých do úzkých zahnáných vyloučených komunistů "proti Dubčekovi". Mluví se o tom, že k takovému vystoupení byli "připraveni" filosof Cvekl, sociolog Machonin, bývalí političtí pracovníci Císař a Pavlenda, a snad i někteří další. Režim tak přiznává, že na vyslovenou kritiku jeho vlastní "autorita" nestačí, že musí přibrat některé autority z roku 1968, které už dávno nejsou součástí nynějšího establishmentu, ale které mu snad mohou jistou autoritu dodat z toho, co bylo v roce 1968 získáno. Je ovšem jiná otázka, jaký bude obsah a efekt těchto vystoupení, to je věc svědomí každého jednotlivce. Ale já tuto akci režimu přesto vítám, protože i nám jde o to, aby mohli mluvit jiní než jen představitelé mocenských aparátů, i když je nanejvýš problematické, co budou smět říci!

O VÝSLEDKU EVROPSKÉ KONFERENCE O BEZPEČNOSTI A SPOLUPRÁCI

HÁJEK: Výsledky z Helsinek je v zásadě třeba pokládat za pozitivní, a je třeba se

distancovat od pokusů bagatelizovat je a znehodnocovat. Setkání představitelů všech evropských států, USA a Kanady s jedinou výjimkou Albánie je přece výsledkem dlouholetého úsilí, kterého jsme se i my zúčastnili, a v němž Československo vždy hrálo pozitivní úlohu.

MLYNAŘ: Myšlenka evropské bezpečnosti a spolupráce byla přece jedním ze základních principů čs. zahraniční politiky zakotvené v Akčním programu KSČ z roku 1968!

HÁJEK: Ano, a naše zahraniční politika se už dříve — v letech 1966 a 1967 v souvislosti s jednáními v Bukurešti a v Karlových Varech — na tomto úsilí podílela. Srpnová intervence v Československu 1968 ovšem zpomalila a znesnadnila dosažení pozitivních výsledků, protože značně snížila mezinárodně politickou kredibilitu těch, kteří u nás intervenovali.

Avšak tato vojenská intervence na druhé straně jistě přispěla k tomu, jak byly v Helsinkách principy vztahů mezi státy formulovány. Tragická čs. zkušenost a lekce jistě ležely v pozadí formulací o rovnoprávnosti a suverénitě každého státu, o právu každého národa volit si bez vnějšího tlaku svůj hospodářský, sociální, politický a kulturní systém a režim, o tom, že žádné zdůvodnění nemůže ospravedlňovat použití násilí ve vztahu mezi státy.

MLYNAŘ: Helsinské principy podepsané jak představiteli dnešního režimu v Československu tak i představiteli států, které v roce 1968 provedli v Československu vojenskou intervenci, by ovšem neměly platit jen v přítomnosti a pro budoucnost, ale měly by pro signatáře znamenat určité závazky — alespoň morální — i pokud jde o odčinění těch událostí v minulosti, které těmto principům očividně odporovaly!

HÁJEK: To lze dokonce vyjádřit ještě zřetelněji. Tyto principy byly totiž jen znovu zdůrazněny, ale byly již dříve obsaženy jak v Chartě OSN tak i ve Varšavské smlouvě! Nepřípustnost použití násilí ve vztazích mezi státy byla dokonce zdůrazněna již v protokolu o "útočném činu" podepsaném vládami SSSR a ČSR v roce 1933! Nové slavnostní vyhlášení těchto principů jen zdůrazňuje, k čemu se vlády již dříve zavázaly, a jejich znovupodepsání může se chápat také jako sebekritika ve všech případech, kdy v minulosti — na příklad intervencí v Československu — došlo k jejich porušení.

Je tu ovšem ještě jiný aspekt. Statisíce lidí, kteří tenkrát hájili tyto principy proti vojenskému zásahu, je dnes vyloučeno za tehdejší postoj nejen z politického života, ale i z možnosti uplatňovat svou pracovní kvalifikaci. Za něco, co bylo a je v souladu s principy mírového soužití národů, byli a jsou diskriminováni a pronásledováni. Vzniká tak zvláštní situace: generální tajemník KSČ slavnostně podepsal zásady, za jejichž dodržování jsou jiní vyloučeni ze strany a ze společnosti!

Tento rozpor musí ovšem dříve či později posoudit sama strana a její vedení. Týká se

však nás všech. Helsinský dokument m.j. přiznává každému právo, aby znal své místo ve společnosti, a aby toto místo bylo politickou mocí respektováno. I v tomto duchu mají proto lidé u nás právo žádat, aby se skončilo s diskriminacemi, které jsou v rozporu s přijatými zásadami a se sliby vlády, že tyto zásady budou i u nás plněny. Je třeba ocenit, že závěrečný akt evropské konference o bezpečnosti byl publikován v plném znění, že všichni dostali možnost seznámit se s jeho obsahem, ale teď mají všichni také plné právo požadovat dodržování přijatých principů.

MLYNÁŘ: Objeví se samozřejmě argumentace, že posuzování postojů lidí z roku 1968 je čistě vnitřní záležitost, a výtku, že náš výklad zakládá možnost cizího vměšování do těchto vnitřních záležitostí. Já si však myslím, že vztah mezi vnitřními záležitostmi a závazky, přijatými navenek, je mnohem složitější, a že principy přijímané navenek mají samozřejmě i svou vnitřní platnost. My také nechceme, aby se někdo zvenčí vměšoval, chceme jen, aby se moc u nás řídila tím, co slavnostně slíbila a podepsala.

HÁJEK: Jde o to, aby se i sedmý článek principů a pak obsah tak zvaného "třetího koše" dodržoval a naplňoval, protože to bylo deklarováno nejen navenek, nýbrž i dovnitř naší společnosti. Změny by nebyly jen ku prospěchu diskriminovaných občanů, nýbrž ku prospěchu celé společnosti. Jen tak by společnost dostala znovu možnost využít všech svých kvalifikovaných sil, rozvinout plně svou vzdělanostní kulturu.

MLYNÁŘ: Důležité je, že Helsinky představují vlastně uznání toho, co je pro Evropu společné, uznání evropských civilizačních a kulturních hodnot, evropské tradice humanity, evropského právního vědomí. Soužití různých společenských a politických systémů lze totiž uskutečnit jen na tomto základě. Všechny jsou důsledkem evropského vývoje, všechny vyrostly na evropském kulturním zázemí. Neodpovídá duchu a smyslu Helsinské konference, jestliže se v životě některých evropských národů a států udržují prvky, které jsou v rozporu s evropskou civilizační a kulturní základnou.

HÁJEK: Když slyším, že se to vše má chápat jinak, prý "třídně", přicházejí mi na mysl slova někoho, komu by se snad netřídní přístup dal těžko vytknout, totiž Karla Marxe. Ten přece v Inaugurální adrese zdůrazňuje, že prosté zákony mravnosti a spravedlnosti, kterými se řídí vztahy mezi jednotlivci, mají se stát i nejvyššími zákony ve vztazích národů, a že tento cíl je součástí emancipačního boje dělnické třídy.

MLYNÁŘ: Ano, vztah tzv. vnitřních záležitostí a povinností vyplývajících z jednání v Helsinkách je určitě spjat s tímto pojetím. Abych to vyjádřil obrazně: Když žijí dva sousedé vedle sebe, zajímá je jistě především, zda jeden druhého neoloupí nebo nepodřeže. To je otázka elementární bezpečnosti. Ale pak tu je složitější otázka, otázka spolupráce, a v Helsinkách šlo nejen o elementární bez-

pečnost, ale i o spolupráci. To už je otázka jiné důvěry mezi partnery. Když se dovím, že můj soused bije ženu a děti, že je notorický opilec, jde jistě o jeho "vnitřní záležitost", ale tato záležitost silně ovlivní mou chuť s ním spolupracovat. A to platí i o politických zřízeních a režimech. Státy, které se vyznačují vnitřními rysy neodpovídajícími evropské civilizační základně, mají samozřejmě menší šanci získat důvěru ke spolupráci.

O OFICIÁLNÍCH NÁVŠTĚVÁCH A STY- CÍCH S ČESKOSLOVENSKEM

HÁJEK: Myslím, že návštěvy reprezentantů a politických činitelů druhých států i představitelů mezinárodních organizací jsou v Československu nejen oficiálně ale i všeobecně vítány. I ony přece pomáhají budovat a udržovat povědomí evropského a světového společenství, k němuž patříme. Jde ovšem o to, aby tyto návštěvy nebyly chápány bez dalšího jako vyjádření mezinárodního souhlasu i s negativními jevy naší současnosti!

MLYNÁŘ: Ten, kdo naštěvuje cizí zemi, sotva nese odpovědnost za to, jaký je v této zemi režim. Problém je v tom, že všechny tyto kontakty by měly být využity k poznání celé skutečnosti, a nikoliv jen té části, kterou chce režim prezentovat. Jen tak mohou být v souladu se zásadami z Helsinek jako hodnotná výměna poznatků a informací a jako jistý druh kontroly, zda jsou mezinárodně přijaté závazky plněny.

HÁJEK: Jde o to, aby ti, kdož k nám přicházejí, měli vůli a snahu poznávat celou naši realitu, aby hledali cesty — často nsnadné — k jejímu poznání. To by mělo platit zejména o hostech, kteří se hlásí k socialismu.

O PŘIPRAVOVANÉ EVROPSKÉ KON- FERENCI KOMUNISTICKÝCH STRAN

MLYNÁŘ: Evropská konference komunistických stran by mohla mít velký význam, a mohla by vyjasnit řadu otázek, které pálí komunistické hnutí na tomto kontinentu. A z těchto otázek nelze samozřejmě nijak vyloučit vývoj a problémy v Československu.

Pokus o politickou a ekonomickou reformu v šedesátých letech nebyl přece ničím, co by bylo vyplynulo jen z československých specifických potřeb. Konkrétní politické úkoly, které jsme si kladli, byly samozřejmě československé, ale v podstatě šlo o to, jakým způsobem se může socialismus rozvinout nejen u nás, ale i v ostatních evropských socialistických zemích, a jaká poučení je třeba vyvodit i tam, kde dosud socialistické síly nezvítězily. Myšlenky obnovit nebo zachovat i při hlubokých socializačních změnách politickou demokracii, momenty nezbytné plurality politického systému, základní občanské svobody a práva, jak je zná právě evropský vývoj — to vše se netýkalo přece jen Československa. U nás byly tyto myšlenky a principy potlačeny ne-

žádoucím vývojem v padesátých letech; stáli jsme před úkolem jejich renezance, před úkolem napravit hlubokou reformou to, co bylo pokazeno.

HÁJEK: A zároveň šlo o to, že možnosti industriálního vývoje ukazovaly svou vyčerpanost, že bylo potřeba vstoupit do nové fáze socialistického vývoje, charakterizované tzv. "vědecko-technickou revolucí".

MLYNÁŘ: Ano, to byla základní poloha reforem. Bylo při nich objeveno mnoho problémů a vysloveno mnoho myšlenek a idejí, které jsou mimořádně důležité i pro komunistické a socialistické strany západní Evropy. Víme, že některé z těchto stran již úspěšně hledají nové cesty, víme o novém programu i taktice a strategii italských komunistů, které vedly k velkému volebnímu úspěchu v červnu 1975, a víme také, že se tyto nové cesty v podstatě shodují s tím, k čemu — jako k modelu socialistické demokracie — jsme i my směřovali.

HÁJEK: Proto se také poměr k československé reformě i k jejímu potlačení vojenskou intervencí stal jedním z nejsilnějších faktorů diferenciace v mezinárodním komunistickém hnutí po druhé světové válce.

MLYNÁŘ: Problematika, která bude projednávána na evropské komunistické konferenci, dotkne se zákonitě československého vývoje. Konference sotva může přejít mlčením skutečnost, že po srpnu 1968 byl vývoj socialismu u nás hluboce narušen, a že je třeba hledat východisko z uzavřené situace.

I my, kteří teď nemáme legitimace strany, cítíme se legitimní součástí komunistického hnutí. Konec konců i dnešní generální tajemník KSČ neměl po dlouhou dobu stranickou legitimaci, a jistě proto nepřestal být komunistou. Sotva přestal být součástí mezinárodního dělnického hnutí Svaz komunistů Jugoslávie v době, kdy jiné strany o něm vyslovovaly nejostřejší soudy a nadávky. Lidé nepřestávají patřit do hnutí proto, že se jim dočasně odmítá členská legitimace, to je otázka příslušnosti k proudu marxistického a socialistického myšlení.

Alexander Dubček má plné právo obracet se k mezinárodnímu komunistickému hnutí, a také já jsem počátkem roku napsal rozsáhlou práci o problémech politické reformy v Československu, v níž se také obracím k evropským komunistickým stranám, protože jsem přesvědčen, že jde také o jejich věc.

HÁJEK: Už v Akčním programu KSČ se řeklo, že jde o náš příspěvek do kolektivní zkušenosti mezinárodního komunismu a socialismu, a události v roce 1968-1969 vytvořily problémy, s kterými se celé toto hnutí jak v Evropě tak i v ostatních částech světa potýká. Máme našim zahraničním soudruhům stále co říci, a jejich zájem o dopisy soudruha Dubčeka i o Tvou práci dosvědčují, že si toho jsou vědomi.

MLYNÁŘ: Vcelku očekáváme evropskou komunistickou konferenci s nadějí, že bude výrazem nových podmínek, v nichž komunistické strany rozvíjejí svou politiku. Je

třeba rozloučit se s představami, že komunisté v Evropě mohou postupovat podle nějaké jednotné šablony, že mohou mít nějaké jediné centrum. I mezi komunistickými stranami je už konečně třeba zavést rovnoprávné a demokratické vztahy. Žádná strana by neměla být kacérována za specifikum své politiky, ale také kritika jiné strany by se neměla pokládat za nepřipustnou. Budoucí jednotu si přece lze představit jen jako jednotu v různorodosti, plnou zákonitých odlišností a rozporů. Úvahy, že závazně a obecně platné je to, co dosud bylo v socialistických zemích uplatněno, jsou teoreticky ubohé. Teoreticky ubohý je sám pojem "reálného socialismu", kterým se argumentuje proti jiným koncepcím výstavby socialismu. Ve skutečnosti se pod tímto pojmem skrývá snaha povýšit na obecně platné to, co vzniklo jako "zvláštní" v určitých zemích. Není snad situace v Jugoslávii a Číně také "reálným socialismem"? Co to pak tedy je? Takové úvahy jsou hluboce nemarxistické. Socialismus je přece hnutí a proces, a tento proces je stejně "reálným" v těch zemích, kde socialistické síly zvítězily, jako v zemích, kde o toto vítězství usilují. Jde jen o různé fáze téhož pohybu. Reálná je politika italských, francouzských a jiných západních komunistů a socialistů, stejně jako je reálná politika dnešních socialistických zemí, a nic z toho nelze stavět proti sobě a nad sebe!

SYMBOL BOJE

Pod tímto názvem uveřejnil deník KS Číny "Ženminžibao" 20. srpna 1975 ve výrazné úpravě článek svého pražského dopisovatele, věnovaný 7. výročí skupace Československa.

Článek vzpomíná rektora pražské university Jana Husa, který byl pro svůj boj proti církevnímu bohatství a proti prodeji odpustků upálen v roce 1415 jako kacíř. Autor pak líčí široké lidové hnutí "husitů", které otráslou celou Evropou a popisuje Husův pomník na Staroměstském náměstí v Praze, který symbolizuje bojového ducha českého lidu proti všem cizím agresorům.

Článek vzpomíná, že český a slovenský lid mnohokrát ve své historii trpěl pod cizí nadvládou a byl předmětem útoku cizích agresorů, dovedl se však vždy pozvednout z ponížení a porážky ke svobodě a nezávislosti. Jako příklady boje za svobodu připomíná autor slovenské národní povstání i pražskou revoluci a osvobození Československa s pomocí Rudé armády.

Z úlohy "osvoboditele" degeneroval od té doby Sovětský svaz do úlohy agresora a okupanta a stal se tak sociál-imperialistickou velmocí.

Autor pak připomíná dny sovětské okupace a líčí, jak obyvatelé Prahy nechtěli, aby jejich velký předek viděl znovu svou vlast pod okovanou botou cizáků a proto ve dnech po

20. srpnu 1968 zakryli oči na pomníku Jana Husa bílou páskou. Právě v oněch dnech dokázal čs. lid, že se nesmíří s cizí okupací a vytýčil bojové heslo "Svobodu ano, okupaci ne!".

Článek pak líčí další protestní akce, především upálení Jana Palacha a masovou účast na pohřebním průvodu, který prošel důstojně před památníkem Jana Husa a byl potvrzením odhodlání lidu bojovat proti sovětské okupaci.

Autor pak líčí některé rozhovory s lidmi na Staroměstském náměstí, kde u socha Jana Husa vypráví rodiče dětem o husitském hnutí a vyjadřuje přesvědčení, že "revoluční duch Jana Husa podporuje český a slovenský lid v jeho boji za pravdu a osvobození a že tento lid napíše ještě novou kapitolu do dějin Staroměstského náměstí".

Čína je jediná socialistická země—kromě Albánie—kde se každoročně připomíná a odsuzuje v oficiálním tisku výročí sovětské okupace Československa a jejíž oficiální zástupci v OSN žádají stále odchod sovětských vojsk z Československa.

Podvod s přijímacím řízením

Snad neexistuje sféra lidské činnosti, kterou by kolaborantský režim nedokázal degradovat na úroveň organizovaného podvodu. Tak je tomu i s přijímacím řízením na vysoké školy humanitního směru. Pro ilustraci popíšeme přijímací řízení na právnickou fakultu v Praze.

Uchazeči o studium, kteří si podali přihlášku na řádné studium, jsou roztríděni do těchto kategorií:

- a) členové komunistické strany
- b) uchazeči, jejichž rodiče jsou členy KSČ
- c) děti významných představitelů jiných politických organizací Národní fronty
- d) děti dělníků a rolníků
- e) ostatní

Uchazeči zařazení do prvních tří kategorií jsou přijímáni všichni bez ohledu na výsledek tak zvaných přijímacích zkoušek; ve čtvrté kategorii se uplatňuje princip výběru a do značné míry protekce. Z páté kategorie se dostávají na vysokou školu jen výjimečně nadaní žáci, pokud na ně zůstane ještě místo. Děti bývalých členů KSČ (vyloučených a vyškrtnutých) nemohou být přijaty na vysokou školu.

Formální přijímací řízení je inscenováno jako objektivní výběr, každý uchazeč o studium na vysokou školu se musí podrobit zkoušce formou testů a ústního pohovoru. Ve skutečnosti — a jaká je to krutá lež pro ty uchazeče, kteří se domnívají, že rozhodující je objektivní kritérium vědomostí — se

texty a pohovory vyhodnocují pro první tři kategorie uchazečů pouze formálně a bez jakéhokoli vlivu na výběr. Třídění do kategorií provádí na právnické fakultě jakýsi pan Pokorný a po rozškátulkování uchazečů předkládá seznamy k definitivnímu schválení.

Že vědomosti nerozhodují, lze dokumentovat na příkladu dcerky vysokého funkcionáře bezpečnosti z Nymburka. Při pohovorech nevěděla nic, dokonce ani o Říjnové revoluci a přesto byla přijata ke studiu na právnickou fakultu.

Jistou korekcí tohoto systému, který finiguje výběr a ve skutečnosti tento výběr platí jenom pro nevelikou část uchazečů o studium, jsou různé protekce, úplatky, známosti a pod. Jakou úroveň soudní praxe lze očekávat od takových absolventů právnické fakulty?

KOČÍ o umělecké svobodě

PŘEMYSL KOČÍ, ředitel Národního divadla v Praze, bezděčně přiznal, jak to vlastně vypadá s uměleckou svobodou v normalizovaném Československu, a kdo určuje, co se smí či nesmí hrát. "Stalo se vám, že vás někdo ovlivňoval, co máte nebo nemáte hrát, nebo můžete hrát, co chcete?", zeptal se Kočího reportér zahraničního vysílání pražského rozhlasu 20. srpna 1975. Pan ředitel doznal, snad ve snaze být vtípný, že zahraniční novináři, kteří tvrdí, že v ČSSR není svoboda uměleckého projevu, "mají v něčem pravdu". Prý naše společnost nestojí o svobodu hrát "antihumanistická díla".

Háček je v tom, co kdo pod pojmem humanistického či antihumanistického díla rozumí. Zákazy uměleckých děl, klasických i soudobých, jejich necitlivé cenzurování a úpravy — vždyť to byl právě Kočí, který poopravil i Prodanou nevěstu! — jasně ukazují, že českoslovenští režimoví kulturtrágři zahrnují pod "antihumanistická díla" i klenoty světové kultury, o dílech řady vynikajících soudobých českých a slovenských autorů ani nemluvě.

Do kategorie tzv. "humanistických děl" se dnešnímu režimu vejdu jen díla "neškodná", polopatistická a vůbec díla propagující socialismus v sovětském duchu. Dokonce i docela obyčejný komerční škvár najde u nich rozhršení, ale běda dílům, která vyjadřují myšlenky režimu nepřijemné.

Kočí připustil, že takto úzce pojatá "humanistická" díla nejen mohou, ale "dokonce hrát musí". Proč? Inu proto, že prý si to přejí "naši diváci" (kdo se jich kdy zeptal?), a také proto — a to Kočímu můžeme úplně věřit —, že "si je přeje vedení tohoto státu". A je to!

Jak to říká Kočí, mohou hrát co chtějí, ale musí chtít jen to, co hrát smějí, a co smějí, to určuje "vedení státu".

Vladimír Škutina:

HOŘKÉ ŘÁDKY

Úvodní poznámka: Tento dopis mi došel od Vladimíra Škutiny normální poštou z ČSSR do USA, s mou adresou a jeho zpáteční adresou, takže lze spolehlivě vyloučit, aby bdělé oko STRANY o něm nevědělo. Je to dopis podle mého soudu mimořádně závažný, protože velmi autenticky kreslí podrobnosti dnešní situace doma, podrobnosti, kterým se raději vyhýbáme, protože nám tak říkajíc nedávají vysvědčení. Snad proto taky tento dopis směl projít sítí poštovního úřadu 25 — snad aby dokázal jakýsi "úspěch konzolidace". Co však opravdu dokazuje, pochopí čtenář sám po jeho přečtení.

Vladimír Škutina nedal souhlas ke zveřejnění tohoto dopisu. Dávám ho LISTŮM k dispozici z vlastního rozhodnutí a nikoli zcela bez obav, že autor na to bude znovu dotazován. Ale Škutinu více než čtyři roky naprosto bezdůvodně, protiprávně věznili mezi lety 1969 a 1974, věznili ho ve druhé nápravné skupině s vrahy a nenapravitelnými zločinci a vrátili ho jeho ženě a dceři jako lidskou trosku s nenapravitelně zničeným zdravím. Předpokládám proto, že to pány Husáka a Štrouglu už dostatečně ukojilo, aby už aspoň v tomto případě nežádali ještě víc. Jestliže by už totiž mohla být jen úplná fyzická likvidace, a oni to vědí. Proto si myslím, že Škutinuův soukromý dopis může své cenné veřejné svědectví podat.

JIŘÍ HOCHMAN

Pohřbili mě vlastně několikrát.

Vzpomínám si, jak v létě 1974 — nedlouho poté, co jsem vyšel ven z vězení — jel jsem se svou dcerou Lucií a několika jejími tenisovými kamarádkami tramvaj. Jakýsi muž v nejlepších letech se naklonil ke své společnosti a říkal jí, že támhle ten chlap v koutě vypadá skoro jako Škutina a že kdyby tutově nevěděl, že Škutinu oddělali...

Lidé mě od srpna 1969 a zvláště od podzimu 1969 pohřbívali často. Jednou jsem dokonce sám pozoroval, jak vyvázejí mé údajné tělesné pozůstatky z motolské nemocnice. Jelikož se to nějak rozneslo, byl tam početný dav. Tekly slzy a když jel furgon kolem, jeden muž dokonce někam pohrozil pěstí. Ale pak mě někdo poznal a já jsem zděšeně zjistil, že... nemá radost. Vypadal skoro otráveně. Hodil bych se býval spíš mrtvý? Snad k zakrytí obecného studu? K úlevě nad veřejnou bezmocností? Možná, že těmto lidem krivdím. Třeba by mi přišli položit na hrob kytičku, zapálili by mi tam svíčku — kdyby měli jistotu, že to nikdo nepozoruje. Anebo by aspoň vyprávěli důvěrným známým, že mi byli dát kytku na hrob.

Když jsem se na jaře 1974 po čtyřapůlletém věznění vrátil domů — sice v dezolátním stavu, ale živ, byla to pro některé lidi také jakási čára přes morální bilanci. Cítili se oklamáni — a musím se přiznat, že postupně jsem stejný pocit začal mít i já.

Představoval jsem si totiž všechno přece jen jinak. Ne že bych si dělal iluze o všeobecné statečnosti, zásadovosti a ochotě k osobním obětím. To bych musel být odjinud. Ale přece —

Znal jsem například mnoho herců, sportovců, lidí od kumštu, po nichž za pár let, co se stali "non-person", ani pes neštěkl.

A tak jsem si myslel že až se vrátím z kriminálu já, bude to většinou lidí úplně fuk. Někteří se možná zeptají, kdože to vlastně byl, jiní snad řeknou: Aha, ten, ale valně většinou že bude lhostejný jako úvodníky novin.

Jsem sice lhostejný — ale jinak.

Asi jako zdražené pivo. Po několika dnech vyhrožování, že ho přestanou pít, a po několika týdnech remcání si zvyknou. Jen kdesi v koutku duše zůstane pocit rozladění. Tu a tam se ještě rozzlobí — ale ne na toho, kdo pivo zdrazil, ale na hostinského, který za to samozřejmě nemůže.

A podobné to bylo se mnou, když jsem se na jaře 1974 začal zase po čtyřech letech objevovat mezi lidmi.

Když mě nechtěli pustit z kriminálu jako jiné vězně po odpykání poloviny trestu, zdůvodňovali to moji vězňitelé tím, že bych prý vyvolával emoce. Naivně jsem namítal, že lidi si brzo zvyknou — třeba i na žirafu, kdyby denně chodila jejich ulicemi, anebo na zrudu s dvěma hlavami, kdyby se s ní den co den setkávali v hospodě a v obchodě a po pár dnech už by se ani neotočili.

Nakonec se ukázalo, že naivní jsem byl nejen já, ale i moji vězňitelé. Všechno bylo jinak. Pokusím se tedy konfrontovat své představy z doby, kdy jsem byl ve vězení, své iluze a ideály s realitou, fámy se skutečností, své pocity se svými poznatky.

Velice často jsem s určitou trpkostí ve vězení myslel na větu pana Wericha, kterou mi řekl na podzim 1968 na vídeňském nádraží, když jsem pro něho přijel, aby se vrátil: "Já se vrátím, pane Škutino. Ale vy se nevracejte! Já naše lidi znám. Titíž, kteří si z vás učinili legendu a mýtus, jednoho dne zvednou kámen a hodí ho po vás. Ale ne proto, že by ho chtěli hodit, ale protože se

bude dívat někdo, kdo si přeje, aby kámen byl hozen”.

Tak se také stalo a já se ke konci trestu ptal sám sebe, jak se asi budou tvářit “naši lidi”. Pokusím se tedy vypovědět podle pravdy — nic nezamlčet — jak se tvářili a taky jak jsem se tvářil já.

Hned první den, když jsem se vrátil po čtyř a půl letech domů, mě přišel uvítat můj dlouholetý přítel. Aspoň vypadal, že mě přišel uvítat. Ale pak z něho vylezlo, že mě přišel požádat, abychom se ani nestýkali, ani si netelefonovali. Vyhověl jsem mu a respektoval jsem jeho žádost. Je třeba k jeho dobru přičíst, že celou dobu, kdy jsem byl ve vězení, se k mé rodině choval výborně. Čestně a statečně. Nedávno jsem ho náhodou potkal a on mě zval, abychom za nimi přijeli na chalupu, že je to stejně všechno jedno, protože hned druhý den, co byl po mém návratu u mne, si ho zavolal jeho šéf, bývalý vyšetřovatel Státní bezpečnosti a obořil se na něho, jestli se zbláznil, že leze ke mně do bytu, když ví. Co by měl vědět, však neřekl. Můj přítel si to vyložil tak, jako že by měl vědět, že můj byt je fízlován. To si ovšem vyložil špatně, neboť jeho šéf mu tím naznačoval, že by měl vědět, že styk se mnou, by se mohl vykládat jako manifestační se přihlášení k mému politickému programu, ačkoli i moji vyšetřovatelé věděli, že politicky jsem dočista bez programu.

Pár dní po mém návratu hrála má dcera Lucie tenisový mistrák na kurtech Sparty. Družstvo soupeřů bylo doprovázeno početnou rodičovskou, trenérskou i fandovskou obcí. Po prvním gamu zjistila Lucka, že zapomněla v šatně ručník. Šel jsem jí pro něj a když jsem jí ho přinášel na kurt, všiml jsem si, že jsem pozorně sledován všemi příznivci soupeřky mé dcery. Fyziologové potvrdí, že se svými 53 kilogramy živé váhy, s nimiž jsem z vězení vrátil (proti 86 kg, s nimiž jsem byl zatčen), jsem si nebyl moc podoben a připadal jsem si v té chvíli jako někdo, kdo má na té části těla, kde záda ztrácejí své slušné jméno, řádně roztržené kalhoty. Vrátil jsem se za plot a tu ke mně přistoupil jeden rodič ze soupeřova týmu a po rozpačitých omluvách se mne zeptal, nejsem-li náhodou příbuzný s “tím panem Škutinou...”. Řekl jsem, že jsem. Rodič vítězoslavně udělal na ostatní rodiče triumfální gesto a pravil, že se vsadil, že jsem určitě bratr Vladimíra Škutiny. Nechal jsem ho v jeho triumfu, protože jsem cítil, že ta hlavní legrace teprve přijde.

“My jsme se vsadili nejen jestli jste bratr”, lezlo nesměle z rodiče soupeřky mé dcery. “My jsme se vsadili o metr piv, že je pan bratr mrtev. Že ho umučili hned v devětašedesátém nebo v sedmdesátém. A tamhle kolega...” a ukázal na prošedivělého, usměvavého muže, který mě pozdravil úklonou hlavy, “vsází ten metr piva proti nám všem, že váš pan bratr je živ a že snad už má teď někdy přijít domů”.

Vzpomínám hned v úvodu této typologie

povah, s nimiž jsem se setkal, na spíše anekdotické setkání mých bývalých přívrženců s “Mrtvým Škutinou”, protože to byla jedna z mála vyjímek, které potvrzují pravidlo. Rodičové, trenéři a příznivci soupeřky mé dcery projevili nepředstíranou radost, že jsem živ, když se provalilo, že jsem to já a ne můj bratr — a navíc já živý.

Většina “truchlících pozůstalých” však byla mou fyzickou existencí vyloženě rozladěna. Něco se v jejich zafixovaných představách posunulo. Jeden vyhozený aparátník mi to bez ubrousku řekl: “Já jim to, člověče, vmet do ksichtu. Že jsou vrahouni a že tě zlikvidovali jako v padesátých letech. Teď vypadám jako blbec”.

Neměl však pravdu. Jako blbec jsem v té chvíli vypadal já a bylo mi líto, že jsem zklamal zas jednoho přívržence. Kdoví, jestli z toho pak ještě dodatečně neměl nějaká další kádrová řízení, protože to by se pak z mého přívržence stal mým nepřitelem.

Vztah k současnému režimu různých lidí je různý. To jsem věděl a s tím jsem samozřejmě počítal. Přesto však člověka malinko šokuje, když zrovna přemýšlí, jak vystačí deset dní před koncem měsíce s dvěma stovkami (přesně řečeno: jak vystačíme my, celá má rodina), když tu na Václavském náměstí narazím na významného umělce, který se ke mně beze strachu hlásí, dlouho mi tiskne pravici a hodně nahlas a častokrát za sebou opakuje že je strašně rád, že jsem už doma a že už to mám za sebou a že jsou to bestie. Po této halasné tirádě jsem se ho ze slušnosti zeptal, jak se má a co dělá. “Ale ani se neptej!”, odvětil stejně hlasitě jako mě předtím vítal. “Vždyť ti povídám, že jsou to bestie. Vzali mi dva kšefty. Prý to nebylo dost konzolidovaný. Mám rozestavěnou vilu a oni vědí, že nutně potřebuju ještě čtvrt milionu a teď tohle. Jsou to bestie...”. Podal mi ruku a já měl pocit, že jsem ho nakrknul, když jsem ho nepolitoval, že neví, jak honem splasit čtvrt milionu. Na mou duši, že mi mé starosti s dvěma stovkami, s nimiž musí naše rodina vyjít do čtvrtého následujícího měsíce, kdy dostávám důchod a má žena skladnický plat, připadaly maličerné a hloupé. A zas jsem se krapánek styděl. Kdyby byl tak rychle rozhovor neukončil, asi bych mu byl ty dvě stovky nabídl, že bych mu je půjčil. A nepochybuji, že by je byl přijal.

Jednou začátkem léta pozdě v noci — spíš už k ránu — zvonil telefon. Rozjařený hlas chtěl vědět, jestli jsem to já. A hned to komusi tlumočil. I když byl trochu připravený, byl slušný a říkal mi “Pane Škutino!”. Jenže jeho kumpáni asi nechtěli věřit, že jsem to já a rozjařený hlas najednou zařval, že pro mne posílá taxíka, abych tam přijel, že kámošové nechtějí věřit, že jsem to já, dokud mě neuvidí. Na mou námitku, že už je pozdě, vyrukoval se suverenními znalostmi mé stávající situace. Že stejně nic nedělám a stejně nemám prachy, tak se aspoň s nimi napiji a pak dopoledne můžu spát. “Užívejte, dokud nás nechají. Stejně nás brzo všechny

pošlou na Sibiř a tam žádný bar se skotským vizourem nemají”.

Možná, že to jsou extrémní postoje a za chvíli uvedu mnohem strážlivější a obyčejnější. Ale i ty nejobyčejnější a nejstrážlivější mají společného jmenovatele: čím dál tím méně jsem si připadal, že žiji v Československu, které si říká socialistické, ve světě, rozděleném na dvě nesmiřitelné poloviny, ale že to, čemu říkáme “současnost” je SVĚT JAKO SKLENĚNÁ DUHOVÁ KULIČKA.

Člověk ve vězení sní o leccěms, ale nejvíc o svobodě. I když si je třeba vědom, že se dostane pouze z menší klece do větší. Ale člověk ve vězení — co vězení vězením bylo a nepochybně tak dlouho, jak ještě budou lidé věznění — člověk ve vězení si idealizuje, glorifikuje a patetizuje všechno. I svobodu. Ale snít je jeho právo. Jediné právo, které má, které mu vězňitelé nemohou zakázat, nedokáží mu snění vzít a proto je vězeň využívá v hojné míře. Dokonce v přemíře a není se co divit, že pak po návratu mezi lidí dochází k zatrpklému sesutí vysněných iluzí a představ.

Já si moc iluzí o světě vně té malé klece nedělal. Byl jsem si vědom, že budu mít značné těžkosti. Nejrůznější těžkosti — a to jsem naprosto neměl na mysli potíže zdravotní, s nimiž zápolím dodnes a budu zápolit celý život. Počítal jsem s leccíms a připravoval jsem se na ledacos. A přesto mě život vně mříží zaskočil naprosto nepřipraveného. Nepřipraveného na těžkosti, překážky a potíže, s nimiž jsem nemohl počítat, protože jsem vlastně neznal mentalitu českého člověka.

Ještě jsem ani nestačil vydýchat z plic vězeňský naftalín a už se úřady staraly, jestli jsem zaměstnán. Nevěděl jsem ještě, že mých 53 kilogramů živé váhy, přestátá mozková mrtvice s pravostrannou hemiparézou, opakující se chronická pankreatida budou mě natolik trápit, že budu dán do plného invalidního důchodu. Začal jsem se zajímat o zaměstnání. O jakékoli zaměstnání. Navštívil jsem několik výrobních závodů, které inzerovaly, že potřebují pomocné dělníky, skladníky, posunovače, hlídače, kopáče, závozníky. (Připomínám, že jsem si ještě myslel, že na tom nejsem se zdravím tak špatně a že tahle všechna povolání bych mohl vykonávat!).

Ve všech podnicích byla situace naprosto stejná. Jako podle šablony. Zaklepal jsem na dveře náborového oddělení, osobního oddělení či oddělení kádrů — jen v tom názvu se celý skeč od sebe v různých podnicích lišil — zaklepal jsem a po vyzvání jsem vstoupil. Pozdravil jsem a nesměle jsem vykoktal, že jsem četl inzerát, že přijmou větší počet pomocných dělníků, skladníků, posunovačů, hlídačů, kopáčů, závozníků — nehodící se škrtněte. K tomu pověřená administrativní síla se na mne podívala a s výjimkou jediného případu mě žádná z nich nepoznala. A ta jedna výjimka se na mne chvíli dívala a pak řekla že se asi odněkud známe. A začal vyjmenovávat (neboť to byl muž) hospody, do nichž chodí, řekl, kam

jezdí na dovolenou, vzpomněl si i na svatbu sestřenic Květy, jestli jsem tam náhodou nebyl, anebo že bychom spolu byli bývali na vojně? Ale to už by bylo víc než dvacet let a za tu dobu se člověk změní. On zatím přišel o všechny vlasy... Chvíli jsem ho nechal ještě filtrovat paměť a pak jsem vyslovil své jméno. Zůstal na mne civět a já měl dojem, že mu to nic neříká. Ale najednou vytřeštil oči a udělal z palců a ukazováčků před očima takový rámeček. Asi si potřeboval vybavit, jak vypadám na obrazovce. Pak s určitým zděšením v hlase zvolal, že to není možné.

Až sem se výjimka lišila od ostatních výstupů s administrativními sílami. Ostatní mě nepoznali a když jsem vyslovil své jméno, chvíli listovali v paměti, pak se chvíli divili, pak se ptali, co se mnou je a pak se zarazili. Ani v jednom případě mi nedali vyplnit žádný dotazník a ani v jednom případě se nešli zeptat přímo, ale vesměs jsem měl buď odpoledne nebo druhý den zavolat. Když jsem pak odpoledne nebo druhý den zavolał, nikdo neřekl, že mě nemohou vzít, protože bych snad vzbuzoval emoce, že bych mohl mezi dělnickou třídou šířit svou přítomností nepokoj, že se ten někdo, kde se ptali, bojí, že by si mě někdo mohl vyfotografovat v nové profesi a oni, moji noví zaměstnavatelé, by z toho měli nepříjemnosti, že mají zakázáno přijímat pravicové oportunisty a tak zvané antisocialistické síly a já nevím, jaké důvody si kdo mohl ještě vymyslet. Všichni mi řekli, že to nejde, že už je místo obsazeno. Ještě dlouho potom jsem četl inzeráty z oněch podniků, že ihned přijmou větší počet pomocných dělníků, skladníků, posunovačů, hlídačů, kopáčů, závozníků — nehodící se škrtněte!

Jistý význačný činitel, který měl co do činění s jedním z podniků, kde jsem se ucházel o zaměstnání a to jako jejich nadřízený, mi v soukromém rozhovoru na výstavě francouzského výtvarného umění dvacátého století, kde jsme se náhodně potkali a on se nebál se se mnou zastavit na kus řeči, řekl, že vlastně nikdo nebyl proti mému přijetí a že byly dokonce i takové úvahy, že bych mohl pracovat na důstojnějším místě než o které jsem žádal. Ale že se nenalezl nikdo na příslušném stupni odpovědnosti kdo by podepsal můj přijímací listek. Nikdo nebyl proti, ale každý se bál, aby náhodou někdy někdo neukázal prstem, že podepsal mé přijetí a že mi tudíž fandí a kdoví, co s tím Škutinou v roce 1968 měl...

Bylo to charakteristické pro dobu, v níž žijeme a bylo to typicky české: nikdo nebyl proti, dokonce všichni byli pro. Ale nenašel se ani jeden, kdo by vzal na sebe odpovědnost a odvážil se říci veřejně “Ano”.

Nebyla to lhostejnost — ono stokrát nic, které zahubilo osla, ale byla to KOLEKTIVNÍ NEZODPOVĚDNOST, s níž jsem se setkával na každém kroku. Nebyl jsem lidem fuk, jak jsem předpokládal. Ale nevěděli, co se mnou. Lhostejný člověk je netečný i k fámám. Ještě nikdy v dějinách této země

se asi mezi lidmi nešířilo tolika fám a chýr jako nyní. Je to pochopitelně podporováno i naprostým nedostatkem informací a naprostou neschopností hromadných sdělovacích prostředků. Ale ani v daleko dramatictějších a napjatějších časech si český člověk nevy-mýšlel tolik "zaručených zpráv" jako nyní.

Fámy a chýry se šíří geometrickou řadou, různě se prolínají, kříží, zvětšují co do kvality a působí jako kulový blesk. Měkrát mě moji známí ujišťovali, že je nic nezajímá, že už se vůbec o nic nezajímají než jen o chatu, chalupu, kam jezdí každý pátek a každou volnou chvíli. Anebo jen o zahrádku. Ještě tamhle k plotu zasadí slunečnice a pak ať mu všichni vlezou na záda. A potom se z ničeho nic zeptá, jestli jsem už slyšel... a sdělí fámou, která by k němu, kdyby jen sázel slunečnice k plotu, nikdy nemohla doletět.

Náš člověk se krásně dovede divit, když

se fáma ukáže mýdlovou bublinkou. Diví se, že to není pravda, ale přitom má vztek. Ne však na sebe. Divení a vztek také nejsou ekvivalentní lhostejnosti. Jak se tak kolem sebe dívám, zjišťuji, že bych byl nejlíp udělal, kdybych byl zůstal pohřbený. Neměl jsem tu fámou narušovat. Mohl jsem se třeba i vrátit, ale když už tak jsem si byl nepodobný, měl jsem si hned nechat narůst vousy, začít nosit brýle a požádat o změnu jména. A mohl jsem se nádherně zařadit mezi naše lidi, byl bych dostal i místo pomocného dělníka, skladníka, posunovače, hlídače, kopáče, vrátného anebo snad dokonce i něco odpovědnějšího a možná, že bych se mohl zasloužit o blaho našich lidí tím, že bych mohl vyprávět zaručené podrobnosti o smrti a přísně utajeném pohřbu Vladimíra Škutiny.

Já nevím, že já musím všechno takhle ostudně zvorat. I svůj nádherný pohřeb...

Kdo u nás vládne?

Jan Šling

Po Praze dnes kolují protislovenské vtipy. Některým by se snad i Slováci zasmáli. Obranná humorná reakce je ovšem v Čechách vždy znamením, že v zemi něco není v pořádku.

Někteří lidé začínají vážně uvažovat o důsledcích "slovenské nadvlády", domnívají se, že Slováci jsou nadměrně zastoupeni ve federálních úřadech, a dospívají k názoru, že by se snad naše československé "manželství mělo rozloučit". Ekonomické obtíže jsou zčásti přisuzovány přednostní investiční politice vůči Slovensku. Ozývají se hlasy, že čistky byly na Slovensku mírnější, že slovenská kultura nebyla postižena tolik, jako kultura česká. Stížností, leckdy oprávněných, je mnoho.

K nespokojenosti vydatně přispívá chování slovenské politické reprezentace v Praze. Neměli bychom ovšem ztratit ze zřetele, že ne-citlivý postup není výsadou slovenských přísluhovačů režimu, ale charakteristickým znakem režimu vůbec.

Za více než šestileté vlády Gustáva Husáka se režimu nepodařilo rozšířit svou sociální základnu. Opírá se výlučně o nejreaktější a nejdogmatictější vrstvy obyvatelstva, které jsou soustředěny především ve státním a stranickém aparátu, v armádě a v bezpečnosti. Opory režimu se přitom nečlení národnostně. Je, myslím, jedno zda představitelem režimu je Slovák, Čech či snad dokonce Ukrajinec.

Společnou pohnutkou našich "vládců" — ať už se jmenují Husák, Biřák, Lenárt či

Indra, Kapek, Štrougal — není snaha o nějakou národní nadvládu, nýbrž především jejich osobní a skupinová moc. Jsou loutkami cizí mocnosti. Je jim jedno, jaké jsou skutečné zájmy jejich vlastních národů, a také podle nich nejednají.

Režim a jeho přísluhovači se opírají o vládu strachu. Strach má podle pečlivé kalkulace udržovat většinu ovládaných v pasivitě. Zároveň však dnešní vládcí sami pocítují strach — strach ze všeho pokrokového, strach před ztrátou moci, strach před vůlí lidu a strach ze svých odpůrců. Ne náhodou je jedním z nejmocnějších nástrojů režimu právě STB, která se nedělí na Slováky a Čechy.

Kdybychom bez rozmyslu přistoupili na uměle živěné národnostní spory, které jsou pouze důsledkem celkové politiky režimu, potvrdili bychom tím jen vítězství Husákovy režimu. Československý stát, který za své krátké historie prošel nejedním bouřlivým obdobím, pokaždé krutě doplatil na uměle vyvolávané národnostní konflikty, jimiž byla často zakrývána skutečná podstata problémů. Rozbití československého státu a vytvoření Slovenského státu v roce 1939 bylo důsledkem omezené protislovenské politiky a zároveň i celkové politické koncepce v předmnichovském období.

Poválečný vývoj nepřinesl zásadní obrat, přestože výsledky národnostní politiky předmnichovské republiky vedly ke katastrofě a jasně prokázaly nesmyslnost snah o podřízení Slovenska české nadvládě. Asymetrický model státoprávního uspořádání přisuzoval Slovensku úlohu "mladšího partnera", omezoval

jeho rovnoprávnost a prohluboval vzájemnou nedůvěru. Politika ekonomického vyrovnání nemohla být úspěšná bez politické rovnoprávnosti, a ta zase není možná v nedemokratickém systému.

Vláda režimu, který se vydává za jedině správný model socialismu, přivodila zatím nejvážnější národnostní konflikt v dějinách Československa. Konflikt o to tragičtější, že zastírá skutečný a podstatný rozpor naší společnosti.

Husák a jeho kolegové by se bez neustálé podpory Kremle neudrželi dlouho u moci. Toho jsou si dobře vědomi. Dnešní režim však není jen bezduchým vykonavatelem politiky okupačních vojsk, ale hledá i vlastní způsoby, jak svou moc upevnit. Proto také těží z existujících rozporů mezi Čechy a Slováky, snaží se je prohloubit. Nedělá nic pro odstranění vzájemných sporů a odporuje všemu, co by mohlo lid Československa sjednotit v účinném odporu vůči režimu.

Jak naznačují zprávy z poslední doby, snaží se někteří lidé uvnitř dnešního vedení vzbudit dojem, že jsou zastánci zájmů českého národa. Alois Indra, který v srpnu 1968 neuspěl s utvořením tzv. "dělnicko-rolnické revoluční vlády" a který později neuspěl ani ve své snaze o zaujetí prvního místa ve státě, se teď najednou staví do role představitele jakéhosi českého nacionalismu. Máme v tom spatřovat pokus o opravdovou "ochranu utlačovaného národa", nebo je to jen příprava nového odrazového můstku, který by měl

Indru vynést k "metě nejvyšší"? Který Indra je ten pravý: Indra — "internacionalista" nebo Indra — "nacionalista"?

A co onen radikální slovenský mluvčí z roku 1968? Muž, který prohlašoval: "S Dubčekem zůstávám, s Dubčekem padám", který později Dubčeka svrhl a stal se prvním a poté generálním tajemníkem ÚV KSČ? Muž, který letos stanul na Pražském hradě jako první slovenský prezident Československé republiky? Který Husák je ten pravý? Husák — bojovník za ideje socialismu, Husák — obhájce národa či Husák, který touží po osobní moci a zrazuje každého, kdo mu na cestě za touto mocí překáží?

Jestliže jsme nepovažovali Antonína Novotného za představitele českého národa, nemůžeme považovat ani Gustáva Husáka za představitele národa slovenského. Ztotožňovat dnešní slovenské přísluhovače režimu se slovenským národem by bylo právě tak mylné, jako ztotožňovat české přísluhovače s národem českým. Kdybychom takové iluzi podlehli, přijali bychom tím zhoubnou teorii o kolektivní vině.

Pouze sjednocený a jednotný lid Československa se může zbavit quislinkovské vlády Gustáva Husáka a jeho společníků a začít znovu sám rozhodovat o svém osudu. Uměle vytvářené národnostní konflikty takové sjednocení brzdí a prodlužují moc dnešních vládců. Máme jen dvojí volbu, jako ji podle staré pověsti měli Svatoplukovi synové: buď sílu ve spojení, nebo slabost v rozdělení.

7 DOPISŮ Z PRAHY

(dokončení z č. 6/75)

Dopis č. 7

O NAŠICH NADĚJÍCH I O NAŠÍ BEZNADĚJI

Je to zřejmě poslední dopis, který Vám budu moci nyní napsat. Chtěl bych v něm shrnout naši situaci, udělat závěry a vylíčit perspektivy, které našemu smutnému životu dávají alespoň nějaký smysl.

Navzdory všem siláckým a optimistickým projevům našich vedoucích činitelů, náš režim propadá stále většímu a univerzálnějšímu strachu.

Náš režim se dnes bojí všeho, doslova všeho. Bojí se živých, kteří umí myslet a nechtějí provést sebekritiku a kteří se nebojí mluvit. Bojí se mrtvých i jejich památky. Bojí se pohřbů a bojí hrobů. Bojí se mládeže, bojí se starých komunistů. Bojí se nestraníků, bojí se intelektuálů, bojí se dělnické třídy. Bojí se vědy, bojí se umění, bojí se filmů, divadel, knih, gramofonových desek.

Má strach před volným šířením informací: bojí se televizní družice, třetí program západoněmecké televise mu zvláště nedává spát, bojí se cizího rozhlasu, hlídá své hranice před cizí literaturou a tiskovinami přísněji, než před hašišem a marihuanou. Má strach před cestami vlastních občanů do zahraničí i před návštěvami odtud: každý západní turista, novinář, obchodník, diplomat, intelektuál či student je pro náš režim potenciálním ideologickým nepřítelem.

Náš režim má strach před jakýmkoliv technickým pokrokem: tiskárny, rozmnožovací stroje, xeroxy, dálnopisy, fototelegrafy, automatické telefonní spojení se zahraničím vyvolávají u našeho režimu křeče strachu a Federální ministerstvo vnitra vymýšlí neustále opatření, která by užitek, který tyto vynálezy a technický pokrok přináší, zneutralisovala. Bojí se však i zcela neutrálního technického pokroku, vyžadujícího neustálé změny ve

výrobě a průmyslu, jejichž důsledky jsou těžko předvídatelné. Nebojí se snad pouze pokroku ve válečné technice či v technice potlačovací (různých zdokonalených obušků, slzných plynů, techniky pro odposlech v bytech, veřejných místnostech a volných prostorech, odposlechu telefonu, kontroly korespondence, sledování atd.) protože se domnívá, že tento pokrok upevňuje jeho postavení a dodává mu větší pocit jistoty. Ale ani to není tak jisté: tato technika je drahá a náročná a její zavádění narušuje tak pracně udržovanou ekonomickou rovnováhu.

Režim se bojí anekdot, bojí se kolujících rukopisů, knížek z emigrantských nakladatelství Index či 68 Publishers Toronto, časopisů Listy a Svědectví, ba dokonce časopisů, rozmnožovaných v naší zemi na psacím stroji v několika desítkách exemplářů.

Režim se bojí jakékoli skutečné politické činnosti, bojí se i na dlouhá léta odsouzených politických vězňů. Není jisté náhodné, že k pátému výročí normalizace považoval Husákův režim za nutné zavést podstatné zostření trestního zákona a trestního řádu, posílit nekontrolovanou moc policie, zavést pravomoc vojenských soudů i nad civilisty, okleštit instituci advokatury, zavést tak zvaný ochranný dohled nad propuštěnými politickými vězni, fakticky legalizovat cenzuru korespondence, zhoršit podmínky politických vězňů. Souhrn těchto opatření, která vešla v platnost 1. července 1973, se ve svých důsledcích rovnal zavedení mimořádného stavu a divně k o n t r a s t u j e s prohlášeními o skončené normalizaci. Ale je stejně charakteristické pro náš režim, že má současně strach používat či využívat řadu opatření, která si nechal odhlasovat a tak zvané "legalisovat".

Husákův režim má strach i před tak zvanou pravici, i před vlastní dravou levicí. Na schůzích aktivu funkcionářů KSČ často varují zástupci ÚV KSČ, že pravice je stále silná, že je dobře organizovaná, že jenom změnila svou taktiku a své vedoucí činitele.

Husákův režim má však i strach před vlastní policií — historie mnohokrát ukázala, jak nebezpečná může být vlastní policie i pro nejvyšší politické kruhy. Proto ty rozpaky a dlouhé přešlapování na jaře 1973 před jmenováním nového ministra vnitra Obziny na místo záhadně zahynulého (v letecké katastrofě) ministra Kasky.

Husákův režim má strach i z odchodu sovětských vojsk — rezoluce a memorandum našich plukovníků StB, přijatá krátce po zahájení vídeňských jednání o snížení počtu ozbrojených sil v Evropě, varovala naše i sovětské politbyro před nedozírnými politickými důsledky ukvapeného odchodu sovětských vojsk z ČSSR. (Jsou placeni za to, aby znali situaci v zemi. Snad tedy vědí, o čem píší).

Mají strach z uvolňování napětí ve světě a v Evropě zvláště. Na uzavřených schůzích a školeních pro funkcionáře KSČ prohlašují že jde vlastně pouze o taktiku, že ve skutečnosti o žádné uvolnění nepůjde, že se musí

nadále náš režim upevňovat (čti: utužovat!), protože na našich západních hranicích stojí po zuby ozbrojené divise Bundeswehru a NATO, které ohrožují naši suverenitu (?! — copak nám ještě vůbec nějaká zbyla?).

Husákův režim má skutečně mnoho příčin pro svůj strach: jeho politika — tot nepřetržitý řetěz zločinů, páchaných na vlastním národě, výprodej naší národní suverenity a ožebračování naší ekonomiky. Za léta Husákovy vlády se naše země stala úplnou sovětskou kolonií, mající méně politických práv než zbylé koloniální či závislé režimy v Africe či v Asii. Početné veřejné i tajné dohody stále pevněji připoutávají naši zemi k Sovětskému svazu. Naše země dnes nemá žádnou vlastní zahraniční politiku — každá mezinárodní dohoda ba i každé čs. stanovisko i k méně významným mezinárodně-politickým událostem musí být předem konzultováno s Moskvou a získán její souhlas. Tajné dohody zavazují československou armádu bojovat po boku armády sovětské i v případě mimoevropského konfliktu. Československá státní bezpečnost je plně v rukou KGB — počet sovětských poradců v ČSSR se neustále zvyšuje. Státní aparát v naší zemi je neúčinný, volené orgány nemají žádnou pravomoc a jsou, stejně jako volby do nich, pod plnou kontrolou stranického aparátu. Neustále jsou oklešťovány a revidovány naše zákony směrem k omezování základních občanských svobod a práv a právní jistoty občana — ale ani existující zákony nejsou respektovány vládnoucí garniturou. Problémy se hromadí i v oblasti ekonomické, kterou jsem ve svých dopisech téměř vynechal: růst světových cen ropy a surovin ještě více urychlil neustálý růst cen v naší zemi a zvětšil inflaci. Úspory obyvatelstva přesáhly všechny přípustné hranice. Vznikají problémy v zásobování, režim není schopen vyřešit ani bytový problém (na výstavbu družstevního bytu v Praze musí dnes mladí manželé čekat 10-15 let!).

Husákův režim má skutečně mnoho příčin pro svůj strach: jeho síla spočívá na cizích bodácích a tancích — a jeho politický aktiv patří k technicky, kulturně a politicky nejzastalejší části našeho obyvatelstva.

Vědecko-technická revoluce, kterou funkcionáři všech stupňů skloňují a časují ve všech svých projevech stejně často, jako věrnost leninismu a věčné přátelství s SSSR, vyvolává ve skutečnosti spolu s každým společenským pohybem pouze podezření a nedůvěru našeho establishmentu. A také jeho strach, protože je to něco, na co intelektuálně nestačí. Místo revolučního řádu, založeného na revoluční filosofii, máme co dělat s jedním nejreaktějších a nejkonservativnějších režimů současnosti.

Dialektika vývoje je však neúprosná: strach režimu a jeho snaha nepřipustit žádné změny vede jenom k stále většímu a dalšímu zaostávání, zvyšuje jeho vnitřní nestabilitu a vytváří předpoklady k jeho zániku nebo přeměně.

Jaký charakter budou mít budoucí společenské změny? Je v naší zemi ještě vůbec

možný evoluční, reformní vývoj, nebo se další pohyb může uskutečnit pouze cestou revoluce, výbuchu, který by zničil existující a naskrz prohnité společenské struktury a vytvořil struktury nové? A je-li evoluční charakter vývoje možný, kdo bude jeho nositelem, jeho iniciátorem, jeho hybnou a vedoucí silou?

Není lehké odpovědět na podobné otázky, ač je mezi sebou neustále diskutujeme.

Obávám se, že evoluční vývoj je málo pravděpodobný. A kdyby se přece jenom uskutečnil, jeho nositelem by nemohla být KSČ, tak, jak tomu bylo v roce 1968 a v letech předcházejících. KSČ je dnes příliš zdiskreditovaným spolkem: je zdiskreditována politickými procesy z let padesátých, od kterých se stále ještě nedokázala odpoutat, i politickými procesy z let šedesátých, schválením okupace, zničením československé kultury i vědy, výprodejem suverenity státu, jeho ekonomickým zotročením a mnoha jinými smrtelnými hříchy. Navíc je to spolek, který se zbavil svého mozkového centra — těch statisíců socialistických inteligentů, kteří byli s to nezávisle a kriticky myslet, analyzovat, hodnotit minulost a současnost a promýšlet perspektivy a varianty socialistického budoucího vývoje naší země.

Mimo KSČ existuje dnes silná (početně i myšlenkově) skupina bývalých členů strany i nestraníků, kteří by byli s to určit a vést budoucí společenské změny v naší zemi. Tito lidé jsou však dnes na periferii společnosti, tvoří gheto bezprávných vyvrhelů a mechanismus, který by tyto lidi mohl vrátit k aktivní účasti na společenském pohybu není vůbec jasný a asi není jednoduchý.

Existuje snad jakási možnost návratu části těchto lidí do KSČ. Je však otázka, zda by pardon mohl být dostatečně široký a hlavně — zda by statisíce vyloučených šli do této zdiskreditované politické organizace zpět bez její radikální proměny. A jaký by byl mechanismus plného zapojení nestraníků do tohoto společenského dění?

Pravděpodobnější bude, že vedoucí místo zaujme jiná politická organizace (či jiné politické organizace) se socialistickým programem. Nelze ani vyloučit, že se KSČ rozpadne a na jejích troskách vznikne jiná socialistická strana, která se rozhodněji a rázněji oddělí od chyb a zločinů minulosti, než například podobným způsobem vzniklá Maďarská strana pracujících. Podtrhuji neustále socialistický program a socialistický charakter budoucích proměn. (V mém chápání socialismus nemá nic společného s jeho byrokratickou a zločinnou zrudou — stalinismem!)

Nehledě na jistou modernisaci, v naší zemi dnes existuje stalinistický či lépe neostalinistický společenský řád. Charakterizuje se krajní nesvobodou a velmi omezeným přenosem informací ve všech směrech. Důsledkem toho je, že nefungují, nebo fungují pouze velice omezeně, zpětné vazby ve společnosti. Společenské rozpory nejsou včas řešeny, ve společnosti se hromadí rozpory, a to vede ke společenským výbuchům. Současné dějiny

socialistických zemí znají mnoho příkladů: Berlín, Poznaň, Budapešť, Wrocław, Štětín, Tbilisi, Taganrog, Rostov na Donu.

Budoucí československý vývoj se s velkou pravděpodobností bude ubírat podobnou cestou. Důvodů pro výbuch lidové nespokojenosti může být mnoho a mohou být často vyvolány náhodnými okolnostmi. Československý ekonomický "zázrak" — plné vykladení skříně — nebude trvat věčně: československý průmysl morálně i technicky zastaral, surovinová a energetická situace je stále napjatější, nevyřešených problémů v československé ekonomice a národním hospodářství je víc než dost (a rozhodně více, než v letech šedesátých). V důsledku toho mohou vznikat mzdové a zaměstnanecké konflikty... Nelze vyloučit ani konflikty národnostní, boj Čechů za národní rovnoprávnost, kterou dokonale ztratili v asymetrické federaci, politicky ovládané Slováky. Nelze, nakonec, ani vyloučit výbuch všenárodního hněvu, namířený proti sovětské okupaci a ruské koloniální politice.

Rok 1968 nás poučil v tom, že izolovaný vývoj v jedné socialistické zemi je odsouzen k nezdaru, který tenkrát, měl název bratrské internacionální pomoci.

Jsou tedy vůbec nějaké důvody k optimismu? Myslím, že přese všechno ano. Stejná, nebo velice podobná situace jako v ČSSR existuje prakticky ve všech socialistických zemích, našeho velkého či staršího bratra nevyjímaje.

Technologické a vědecké zaostávání socialistických zemí se stále zvětšuje. Snaha o technickou modernisaci, kterou dnes projevuji prakticky všechny socialistické země v čele se Sovětským svazem, je předem odsouzena k zániku, nebude-li tato modernisace spojena s modernisací společenskou. V naší společnosti existuje dnes hluboký rozpor mezi výrobními vztahy a výrobními silami. Naše výrobní vztahy — společenská struktura — jsou dnes ve většině socialistických zemí takové, že jakákoliv implantace pokrokové moderní západní technologie zplání již během první generace, nebude schopna rozšířené autoreprodukce.

Proto dnes neexistuje pro socialistické země jiná alternativa — nechtějí-li úplně vypadnout ze světového proudu a zaujímat stále "čestnější" místo někde na konci světového žebříčku vyspělých průmyslových zemí — než vnitřní společenská modernisace, odstranění všech těch středověkých strachů, před kterými se dnes chvěje naše společnost či lépe její vedení. Vnitřní společenská modernisace však není možná bez demokratisace, bez decentralisace, bez samosprávy — tedy bez návratu v té či oné formě k ideálům demokratického socialismu.

Toto jsou stručně a trochu zjednodušeně řečeno, kořeny našeho optimismu, odtud pramení naše naděje.

Náš optimismus však nesmí znamenat sedět se založenýma rukama a čekat na nějaké novodobé blanické rytíře, kteří nás vysvobodí.

Uplynulých pět let přispělo hodně k našemu vystřízlivění, k odstranění mnoha našich pověr a iluzí.

Mana nebeská nám do klína sama naspadne — čs. problém budeme muset především vyřešit my sami, přirozeně v širších evropských či světových souvislostech.

Spoléhalí jsme hodně na vliv a pomoc západních komunistických stran. Tuto iluzi jsme ztratili. Stanoviska západních komunistických stran mohou snad brzdit či zmírňovat nejhorší výstřelky našeho okupačního režimu, nemohou však ani podstatně přispět k vyřešení, natož vyřešit československý problém.

Nová levice na západě je slabá, rozštěpená, neorganizovaná, vnitřně nevytříbená. I když jsme jí vděční za postupné chápání naší situace a našeho problému a za publicitu, kterou jim poskytuje — ani odtud nelze reálně čekat nějaké spasení či záchranu.

Energetická krize nás zbavila další iluze, spočívající v tom, že západní státy a jejich vlády jsou zainteresovány na čs. otázce a že jsou schopny ji vyřešit nebo alespoň k jejímu vyřešení nějak podstatně přispět. Neschopnost západních vlád čelit naftovému vydírání, jejich nejednotnost před společným nebezpečím, jejich neschopnost připravit a sjednotit se na rozumných alternativách pro vyřešení energetické krize a v neposlední řadě vzrůstající závislost západního světa na východních energetických zdrojích ukazuje, že západní státy a vlády nejsou, kromě obecných deklarativních prohlášení, ani schopny, ani zainteresovány československý problém (či širše: východoevropský problém) vyřešit.

Zůstává poslední vnější faktor — Čína. Nemáme s ní ani společnou hranici, ani společnou ideologii a kulturu. Přesto se však v posledním roce stále častěji z Číny ozývají hlasy na podporu československého boje za suverenitu a nezávislost, odsouzení sovětské nekoloniální politiky ve Východní Evropě a obzvláště v ČSSR. Střízlivá analýza ukazuje, že čínskému vlivu a čínskému mocenskému faktoru je zřejmě souzeno sehrát významnou roli mezi zahraničními faktory, *podporujícími* rozpad sovětské nekoloniální říše. Proto à la longue bude i Čína jedním z důležitých faktorů i při řešení československého problému.

Rozhodující však budou změny, které se budou odehrávat uvnitř říše, do jejíhož rámce máme historickou smůlu dnes patřit. Budeme muset čekat na vhodnější příležitost, na procesy v sousedních státech. Naše čekání však nesmí být pasivní. Naše činnost může příchod nových příležitostí uspišit a usměrnit, a nové příležitosti nesmějí zastihnout nepřipravené ani nás, ani okolní svět.

Proto je důležité neustále oživovat ve světě československý problém, ukazovat na jeho širší souvislosti, ukazovat na jeho souvislosti s bojem proti sovětské nekoloniální politice a velmocenské rozpínavosti.

Je zapotřebí připravovat a promýšlet program a socialistické alternativy budoucího rozvoje *nezávislého a svobodného* Československa, abychom byli lépe připraveni než jsme byli v roce 1968.

Je třeba chápat že strategickým cílem sovětské politiky intelektuální genocidy v ČSSR je takové zničení či taková redukce národního intelektuálního potenciálu, aby se samostatné a nezávislé Československo stalo eo ipso neuskutečnitelným nebo dokonce i nepředstavitelným snem.

Proti tomuto nebezpečí existuje pouze jediná záchrana, jediný způsob boje: udržovat si své nezávislé myšlení, pěstovat vysokou intelektuální i profesionální náročnost ve všech úsecích našeho života, ve výrobě, v technice, v kultuře, ve vědě. Boj za vysokou náročnost a za vysokou odbornost je současně i nejúčinnějším bojem proti Husákově okupačnímu režimu, který je odshora dolů založen na šlendriánu, nenáročnosti a nekvalifikovanosti.

* * *

Jsem optimistou — můj optimismus se však neměří ani na týdny, ani na měsíce — spíše na léta. Boj za svobodné a nezávislé Československo nebude ani krátkým, ani lehkým bojem. Historie nás však učí, že žádná velká imperia neexistují věčně. Tím spíše v době, kdy se chod historie neustále zrychluje, tempo společenských změn narůstá. I sovětské imperium začíná praskat ve švech a chvět se — tím spíše, že jeho vládcí sami odhodili ideologii, kterou po dlouhou dobu sešivala a stmelovala různost zájmů a interesů jeho nesourodých částí. Rozpad sovětského imperia nemusí mít nutně charakter katastrofy — mohl by se uskutečnit i cestou vnitřních transformací a reforem — i když jeho vládcí dnes dělají všechno pro to, aby tuto cestu znemožnili.

V naší době rychlých společenských a technických změn není důvodu k obavám, že by náš současný sovětský protektorát mohl přetrvat staletí: Nejvýše desetiletí — nejspíše však již jenom léta. Ve své dnešní podobě se SSSR jistě nedočká roku 1984.

Proto stojí za to žít a něco pro náš život dělat.

EDICE "PETLICE" —

první padesátka

Čeští a slovenští spisovatelé, kteří nesmějí doma publikovat, začali v roce 1973 "vydávat" své nové knížky formou rukopisu. Účelem je vyznačit a dokumentovat vznik díla; autor "dostává termín", kdy svůj rukopis definitivně odkládá stranou, přestává jej nerozhodně překládat z jedné strany psacího stolu na druhý a začíná psát něco jiného. A dílo zahajuje svou existenci v kruhu autorových přátel a dalších čtenářů, zčásti profesionálně zainteresovaných (kritika, literární věda).

"Vydavatelé" odmítají název "samizdat" vzhledem k tomu, že práce nejsou vydávány anonymně. Každý svazek je podepsán autorem což je také písemný souhlas autora s opsáním. Každý svazek se opisuje jen v určitém počtu autorizovaných výtisků; tyto výtisky jsou podepsány autorem a opatřeny doložkou "výslovný zákaz dalšího opisování rukopisu". Rukopisy se neredigují.

Výtisky mají formát A5, jsou psány na stroji a vázány (většinou brožovaně). Některé svazky jsou vybaveny lépe — grafickým listem, plátěnou vazbou (cestopis Zikmunda a Hanzelky dokonce exkluzivně — fotografiemi a mapkami).

Každý zájemce si musí exemplář zaplatit. Cena se kalkuluje podle nákladů na opis (podle norem platných ve státních a družstevních podnicích), na materiál a vazbu. Také autor si opsaný výtisk kupuje (pokud se nepodaří pořídit opis levněji, aby dostal "autorský výtisk" zdarma).

Nejde o nakladatelství a neexistuje žádná "ediční politika". Jediné kritérium pro zařazení do edice je to, zda je věc zajímavá či dokonce dobrá. Jsou odmítány rukopisy, které by mohly vyvolat strážku se zákonem; ovšem podle dobrého zdání, protože člověk nikdy neví.

Vydavatelé ani autoři (což je vlastně totéž) nepřipouštějí úvahu, že by šlo o ilegální nebo nezákonnou činnost. Státní bezpečnost ovšem svazky edice zabavuje, pokud na ně narazí — např. při domovních prohlídkách. A také vyslýchá o okolnostech vydání svazků, zjišťuje "dílnu" (opisovatele), organizátory atd. Zatím však ani generální prokuratura ani státní bezpečnost nenašly vhodný paragraf trestního zákona, jímž by mohly autory postihnout za to, že pro potřebu svých přátel a profesionálně zainteresovaných čtenářů dali rozepsat rukopisy svých děl.

V létě 1975 dosáhl počet svazků "Petlice" (neoficiální název který se rychle ujal a jímž se běžně označují svazky rukopisné "edice") čísla padesát. Jde o díla 34 autorů, z nichž někteří tu vstoupili do literatury po prvé. Z přiloženého seznamu je zřejmé, že se tu

uplatnila nejpestřejší paleta různých oborů písemnictví i literárních žánrů.

Seznam svazků edice "Petlice" podle stavu v létě 1975

1. Ludvík Vaculík, Morčata. (Román.)
2. Ivan Klíma, Malomocní. (Novela, povídka.)
3. Ivan Klíma, Milostné léto. (Román.)
4. Ivan Klíma, Pokoj pro dva. (Divadelní hra a hry Hromobití, Ministr a anděl.)
5. Ivan Klíma, Hry. (Divadelní hra.)
6. Pavel Kohout, Bílá kniha. (Román.)
7. Pavel Kohout, Život v tichém domě. (Aktovky: Válka v. 3. poschodí, Pech na střeše, Požár v suterénu.)
8. Karol Sidon, Evangelium podle Josefa Flavia. (Esej o Ježíši Kristovi.)
9. Karol Sidon, Hry. (Divadelní hry: Zpívej mi na cestu, Shapira, Labyrint.)
10. Jaroslav Seifert, Morový sloup. (Verše; část s grafikou Jana Baucha.)
11. Oldřich Mikulášek, Agogh. (Verše.)
12. Jiří Šotola, Kuře na rožni. (Román.)
13. Jan Trefulka, Veliká stavba. (Novela.)
14. Jan Trefulka, O bláznech jen dobré. (Román.)
15. Bohumil Hrabal, Postřižiny. (Novela a povídka.)
16. Bohumil Hrabal, Městečko kde se zastavil čas. (Novela; další část cyklu začatého Postřižinami.)
17. Bohumil Hrabal, Obsluhoval jsem anglického krále. (Román.)
18. Bohumil Hrabal, Něžný barbar. (Vzpomínková fantazie o Vladimíru Boudníkovi s fotoreprodukcemi Boudníkovy grafiky; frontispis O. Hamery.)
19. Zdeněk Pochop, Marné volání. (Povídky.)
20. Ivan Binar, Kdo, co je pan Gabriel. (Román.)
21. Mojmir Klánský, Vyhnanství. (Novela.)
22. Lumír Čivrný, Černá paměť stromu. (Román.)
23. Karel Šiktanc, Český orloj. (Verše. Frontispis Bohdan Kopecký)
24. Václav Černý, Z nových kritických studií. (Studie o Janu Procházce, Jindřišce Smetanové, Jiřím Kolárovi)
25. Václav Černý, O smyslu naší kultury. (Esej.)
26. Ivan Kadlecík, Řeči z nížiny. (Literární kritiky na prozaická díla současné české literatury.)
27. Ivan Kadlecík, Tváře a oslovenia. (Eseje o postavách slov. nár. obrození a několika postavách světové literatury.)
28. Ota Filip, Nanebevstoupení Lojzka Lapáčka ze Slezské Ostravy, I.-II. (Román.)

29. Miroslav Červenka, Čtvrtohory. (Verše.)
30. Petr Kabeš, Obyvatelná těla. (Verše.)
31. Jiří Gruša, Dámský gambit. (Povídka.)
32. Jiří Gruša, Mimner aneb Hra o smrdocha. (Román.)
33. Jiří Gruša, Modlitba k Janince. (Verše.)
34. Emil Juliš, Caput mortuum. (Verše.)
35. Dušan Hamšík, Život a dílo Heinricha Himmlera, I.-II. (Studie.)
36. Karel Pecka, Štěpení. (Román.)
37. Karel Pecka, Pasáž. (Povídka.)
38. Jiří Kolář, Odpovědi. (Myšlenky o umění a literatuře.)
39. Jiří Kolář, Očitý svědek. (Literární deník z roku 1949.)
40. Jiří Kolář, Dny v roce a roky v dnech. (Nevydané básně a texty z r. 1946-1947.)
41. Jan Vladislav, Tajný čtenář, 1. sešit. (Poznámky, články, projevy o umění a literatuře.)
42. Jan Skácel, Chyba broskví. (Verše, s grafikou Vladislava Vaculky.)
43. Milan Uhde, Hra na holuba. (Divadelní hra.)
44. Pavel Landovský, Hry. (Divadelní hry Chudobinec, Suprmanka.)
45. Ondřej Juračka, Zmlčevanie. (Verše.)
46. Václav Havel, Žebrácká opera. (Divadelní hra.)
47. Václav Havel, Audience. (Jednoaktová hra.)
48. M. Zikmund-J. Hanzelka, Cejlon, ráj bez andělů, I.-II. (Cestopis; s mapami a 22 fotopříl., 2 barevnými na vazbě.)
49. Jan Patočka, K filosofii dějin. (Filosofická studie.)
50. Jaroslav Putík, Červené jahody. (Román.)

In memoriam

LADISLAVA FIKARA

Josef Škvorecký

Z oficiálních literárních příruček zmizela jména nejznámějších současných spisovatelů, pokud se solidarizovali s hnutím osmašedesátého roku a pokud potom buď nezemřeli, nebo nesehráli novostředověkou morálitu zvanou sebekritika. Tím spíš je nebezpečí, že z nich zmizí veřejnosti málo známé jméno muže, který drobnou denní prací a v nesčetných potyčkách s literárními dozorci pomáhal klást základy Pražského jara už v polovině padesátých let. Anebo — protože je mrtev a nemůže se bránit — že jeho jméno bude dáno do souvislosti s lidmi a tendencemi, proti nimž celý svůj krátký život bojoval. A to by bylo horší, než kdyby se na něho prostě zapomenulo: byl totiž skromný a zůstal až do smrti věren některým věcem.

Mluvím o Ladislavu Fikarovi, který zemřel letos v létě v Praze. Vydal jedinou básnickou sbírku — *Samotín* v r. 1945 — a všichni ho tehdy počítali mezi největší naděje české poezie. Nebyl však později ochoten psát ódy na presidentské manželky, a proto se jako mnozí stejně neochotní proměnil z básníka v překladatele a redaktora. Jako překladatel zůstane v dějinách naší literatury kongeniálními převody Rilka a Jesenina. Jako ředitel Čs. spisovatele pomohl na svět řadě dnes světově známých a doma umlčených autorů. Na rozdíl od starších idylických dob, kdy se noví spisovatelé prostě "objevovali", musel však Fikar svoje objevy tvrdě a úporně probíjet, s tím následkem, že dvakrát dostal z nakladatelství vyhazov: v r. 1959 po aféře se *Zbabělci*, a v r. 1969 po aféře známé jako Pražské jaro a v jeho případě zakončené zabavením už vysázeného *Tankového praporu*.

Z čehož je jasné, že tenhle nekrolog je čistě osobní.

Tak docela osobní však zase není: za svou literární kariéru, nebo aspoň za leccos, co si ve svých knihách mohli dovolit, vděčí Fikarovi i mnozí jiní, kteří o něm dnes nekrolog psát nemohou, neboť jsou buď v hrobě, nebo v Praze; Karel Ptáčník, Jan Otčenášek, Jiří Kolář, Kamil Bednář, Edvard Valenta atd., atd., a především ovšem Bohumil Hrabal. Jeho prvotinu *Skřivánek na niti* dostal Fikar po dlouhých bojích do tiskárny v r. 1958 — po zabavení *Zbabělců* byla však už hotová kniha zničena a Fikar poprvé vyhozen. Je jenom příznačné pro ironické cesty české literatury naší doby, že *Skřivánek na niti*, přejmenovaný na *Perličku na dně*, vyšel — jako tak mnohé, co Fikar probíjoval — až za ředitelování muže, jehož dvakrát (1959 a 1969) dosadili na Fikarovo místo, neboť byl poslušnější a protože mezitím Fikarovy literární normy, ne zrovna nadšeně, přijali literární dozorci. Fikara s nimi na milost ovšem nevzali: věděli, že by zas byl neposlušný a že by mu přijaté normy už nestačily. Novou možnost mu dal až rok 1968. To byl však už těžce nemocný a nemoc ho nakonec zdolala šest let poté, co musel podruhé odejít.

Pokud jde o mne, nemohu na něho prostě zapomenout. Věřím, že když umřel, připomenuli si ho i ti, pro něž kdysi tolik a tak nezištně udělal a kteří se dnes těší oficiální přízni. Jistě na něho nezapomenou ti, co zůstali věrni zásadám, kvůli nimž se Fikar nestal slavným básníkem, jímž mohl být.

JOSEF ŠKVORECKÝ

Ladislav Fikar:

ZÁVĚŤ

Celou noc za chalupou škrábe
svým rozskřípaným rezatým perem

Už posté si zapaluje hořký gauloiskový tabák
Dusí se dušným chraptivým kašlem
Od svatojanských mušek si půjčuje sirky

Pod sebou nastláno černo špačků
stříká za sebe modrý duběnkový inkoust
V trávě se válejí zmačkané poškrtané listy

Ráno
luštím vzkaz
místy nečitelný či vygumovaný jíním

Má závěť
Dáno v říjnovém lese v noci na...

Kdoví jak tu budu ještě dlouho
Už tím (*dál nečitelné*) ... a pak tu zpěvavou havěť...
opíraje se svou lehoulinkou
(*perutí?*) o peň...
... slabé trouchnivé (*srdce?*) ...
Od té doby co blesk ... počíná ...
třas a (*trnutí?*) v celém těle
a v hlavě hučení deště
Nedomyká se mi vlevo tvá
zelená chlopeň (nebo obě?)
touho

Pro případ kdyby (*chybí půl řádky*)
činím tuto svou poslední vůli
a odkazuji:

Sto tisíc ve zlatě větru
Dřevo na rakev tobě
Žaludy sviním

Od přátel z Prahy

Malá vesnička, kterou na mapě ani nenajdeš, jen několik čísel, dala jméno jeho jediné básnické sbírce: *Samotín*. Když v pětáctyřicátém vpadl jeho osobitý hlas do tehdy ještě přebohatého orchestru české poezie, netušil nikdo, že zůstane *sama*. Vysočinské louky a stráně, studánky a mračna ubíhající přes kopce, sady plné růží a komůrky s rozsvícenými lampami okouzly jeho chlapectví. S tím koutem Čech se navždy zasnoubil. Nevracel se sem, zde žil a do města si jenom odskočil.

Karel Toman, básník z největších, obdivoval jeho verše a vyznal se z lítosti, že se nedožije plného rozvití tak velkého talentu. Jeho vrstevníci i starší přátelé nedočkavě čekali, kdy vystoupí s novou knihou. Ale čas uplýval a jenom několik sporadicky uveřejněných básní připomnělo lyrika, jehož láskou na celý život z velkých mrtvých byli zejména Sova, Hora, Rilke, Pasternak. A jeho přátelé a ctitelé pořád doufali s Františkem Hrubínem, že "Samotín dostaví jednou, aby v něm zpíval a slavil". Uslyšeli jen několik veršů

z pódia malého pražského poetického divadla. Zlomek knihy na rozloučenou? Poslední akord Samotína...

Osud Ladislava Fikara (29.6.1920-12.7.1974) bude jednou vnímán jako osud básníka, osud talentu v Čechách těchto let. Proč umkl nejsilnější talent generace? Proč s takovou úporností a neuvěřitelnou touhou po přesnosti raději propůjčoval svůj hlas jiným básníkům a dusil svůj vlastní, ačkoli věděl, co chce povědět? Proč se tak strašně marnotratně rozdával v úkolech všedního dne jako nakladatel, proč se s tak zběsilým úsilím vrhl do práce ve filmu?

L. Fikar pomohl na svět mnoha dobrým knihám a mnoha dobrým filmům. Básníci s pamětí by mohli povědět, co pro ně vykonal.

A také mnoho z příslušníků tzv. nové vlny československého filmu. Mohli by potvrdit, že jeho pře s dobou byla pře o hodnotu. Usiloval, aby mince kultury měla poctivou ražbu, aby to nebyla zdevalvovaná bankovka.

Poslední léta obklopovalo Ladislava Fikara ticho. Patřil k těm, jejichž jméno se nesmělo objevit. Dokonce překlady Ščipačova, který hovoří k českým čtenářům tak neodmyslitelně Fikarovým hlasem, zůstaly anonymní. To ticho ho obklopovalo příznačně i ve chvíli odchodu. Nenašel se ani řádek, ani stručné oznámení o úmrtí osobnosti tak úzce spjaté s dějinami české kultury posledních let...

KH (Praha)

O čs. historících v S. Francisku

V posledním týdnu srpna konal se v San Francisku za účasti 1.400 vědců z celého světa 14. mezinárodní kongres historiků. Pro jeho průběh bylo charakteristické, že ve všech sekcích a kolem každého projednávaného problému setkaly se sovětské materiály a sovětská vystoupení s rozhodnou polemikou jiných marxistických i nemarxistických historiků, a že často nezískaly podporu ani u historiků z jiných zemí sovětského bloku. Zejména maďarští a polští účastníci vystupovali se svými vlastními stanovisky a interpretacemi. Je možno říci, že na kongresu bylo akceptováno známé sovětské heslo "politická koexistence ano, ideologická nikoliv", a že bylo obráceno proti sovětské pseudohistorii. Sovětští zástupci byli velmi záhy donuceni vzdát své původní ofenzivní záměry, a uchýlit se k defenzivě. I tak se ocitali často v izolaci.

Skupina účastníků Kongresu rozdala účastníkům dokument "Acta persecutionis" se jmény 144 českých a slovenských historiků, jimž Husákov režim znemožňuje vědeckou práci a které ničí existenční diskriminací a pronásledováním. Profesor David Schoenbaum z university Iowa označil za "mimořádně výmluvný dokument" o situaci čs. historiků "Otevřený dopis", kterým se ke sjezdu obrátil čs. historik Dr. Vilém Prečan a který přinášíme v plném znění bez vědomí autora... Profesor Thorolf Rafto z Norska předložil oba uvedené dokumenty do sjezdové komise "Dějiny a společnost" a prohlásil, že mluví jménem českých a slovenských historiků, kteří nemohli přijet do San Franciska. Poukázal v této souvislosti na fakt, že SSSR vyslal na sjezd téměř 80 historiků, NDR 22, Maďarsko 18, Rumunsko 16 a Československo

mohlo vyslat jen skupinu 8 více méně neznámých historiků. Profesor Rafto řekl m.j.: "Víme, že také jiní historikové žijí v podmínkách represe, ale neznáme žádnou zemi na světě, která by umlčela celou kategorii historiků, jak se to stalo nyní v Československu. A zdá se, že situace se spíše zhoršuje..."

Prof. Rafto uspořádal pak s profesorem Columbijské university F. Sternem, se západoněmeckým profesorem H. A. Winklerem a irským profesorem O'Leary tiskovou konferenci v San Francisku k situaci čs. historiků. Na konferenci přečetli petici, kterou hodlají zaslat čs. vládě a která zní: "Od srpna 1968 bylo zbaveno 145 čs. historiků možnosti odborné práce z politických důvodů. Prohlašujeme u příležitosti 14. světového kongresu historiků naši solidaritu s čs. kolegy. Doufáme, že tito kolegové budou moci brzo zaujmout opět své místo v mezinárodní obci historiků". Pod petici se podepsalo několik set účastníků kongresu.

Rozdané materiály nezůstaly bez účinku. Prakticky v každé sekci kongresu a při každé diskusi byli sovětští historikové konfrontováni s katastrofální československou situací, a bylo na nich požadováno, aby i oni podepsali protestní prohlášení. S ohledem na československé poměry vyjádřil na závěr kongresu nový předseda mezinárodní organizace historiků prof. Karl-Dietrich Erdmann demonstrativně naději, že na příštím kongresu v roce 1980 v Bukurešti budou moci být přítomni také ti historikové, kterým dnes — v rozporu s Deklarací lidských práv i "duchem Helsinek" — je vědecká práce znemožňována.

DOPIS Dr. V. PREČANA *

účastníkům Světového kongresu historiků

Vážené kolegyně, vážení kolegové!

Jak si mnozí z vás vzpomínají, došlo před pěti lety na světovém kongresu historiků v Moskvě k jistému "incidentu". Profesor Eberhard Jäckel z university ve Stuttgartu vystoupil s protestem proti tomu, že někteří českoslovenští historikové jsou pronásledováni a že byli propuštěni ze svých míst.

Profesoru Jäcklovi se tehdy neodvážil za československé historiky přítomné na kongresu odpovědět nikdo z představitelů těch militantních sil, které právě v roce 1970 pomáhaly "očistovat" české university a vědecké ustavy po desítkách od historiků. Na tribunu poslaly za sebe člověka, který se těšil autoritě zahraničních kolegů, aby vyslovil politování nad "politickými poznámkami" profesora Jäckla.

Neměl jsem příležitost zeptat se Jiřího Kořalky — tak se jmenuje český historik, který se tehdy pokusil desavuovat profesora Jäckla — zda tehdy hovořil *také* bona fide, anebo *jen* proto, aby se zachránil při čistkách, které ho také ohrožovaly. Ale i tak vím zcela bezpečně: skutečnost uplynulých pěti let dala za pravdu nikoli Jiřímu Kořalkovi, ale protestujícímu Eberhardu Jäcklovi.

A proto chci především poděkovat všem, kdož v uplynulých letech pozvedli svůj hlas proti perspekci československé kultury a československých intelektuálů, v pořadí třetí velké pronásledování od roku 1938. Ze své nejosobnější zkušenosti mohu potvrdit, co pro mne lidsky i vědecky znamenala solidarita a podpora kolegů-historiků v zahraničí, jak mi manifestace jejich koležiality, přátelství a různorodá pomoc pomáhaly přežít nejhorší období bezprostředně po ztrátě zaměstnání, snášet persekuci ze strany totalitního režimu, neztratit zcela kontakt se svobodným a kritickým myšlením ve světě, nepřestat být historikem aspoň vnitřně, aspoň ve volném čase.

Svět nemlčel ani před čtyřmi lety, kdy československá generální prokuratura a československá státní bezpečnost (tj. tajná státní policie) zahájily trestní stíhání proti mně a jednomu z mých nejbližších kolegů a přátel za účast na sestavení a vydání dokumentace Sedm pražských dnů 21.-27. srpna 1968, která si ať už právem či neprávem vysloužila název Černá kniha. Nebýt těchto protestů ocitl bych se bezpochyby ve vězení, vše k tomu bylo připraveno.

Cítím se proto hluboce zavázán kolegům A.P.J. Taylorovi a H. R. Trevor Roperovi, kteří první pozvedli svůj hlas v "Times"

proti pronásledování autorů a vydavatelů Černé knihy. Vřele děkuji i všem ostatním, kteří je následovali, na prvním místě profesoru londýnské university F. W. Carstenovi a kolegům ze St. Antony's College v Oxfordu, kteří mne v roce 1969 přijali jako hosta mezi sebe a od té doby mi dali mnohokrát pocítit, že mne nepřestali považovat za svého "fellow".

V době, kdy jsem byl vyslýchán státní bezpečností, byl mi předložen mezi jiným také dopis Americké historické asociace adresovaný představiteli Československé akademie věd. Ze srdce děkuji výkonnému výboru rady Asociace, jež tu ústy svého tajemníka Paula L. Warda tak vřelými slovy playdovala "jménem vědy a humanity", aby byla věnována "náležitá úcta vědeckému vydávání dokumentů pro informaci potomstva" a aby bylo upuštěno od žaloby proti autorům zmíněné publikace. Nemohu při tom nevzpomenout absurdní fakt, že příslušný důstojník státní bezpečnosti přiložil tento dopis ke spisům jako *důkaz* o tom, že "publikace Sedm pražských dnů sloužila a nadále slouží buržoazním ideologům jako prostředek vyvolávání emocionálních a protisocialistických nálad".

Projevů solidarity a protestů proti pronásledování historické vědy bylo zajisté mnohonásobně více. Není mou vinou, jestliže jsem neměl možnost zaregistrovat všechny a nemohu-li za ně jednotlivě poděkovat.

Vystupují-li se svým poděkováním takto veřejně až dnes, má to své závažné příčiny. Moji přátelé mezi vámi, kteří se se mnou setkávali v Praze v uplynulých šesti letech, vědí, že jsem se nikdy za tu dobu neponížil před represivní mocí a že jsem vyvinul velké úsilí, abych bránil svou vědeckou a lidskou integritu i svá občanská a lidská práva, že jsem nerezignoval na nic z toho, co považuji za právo a povinnost historika.

Nedělal jsem však žádná veřejná prohlášení. Nejen proto, že nemiluji reflektor veřejné tribuny a protože jsem si jako *řadový* historik nárok na takovou tribunu nikdy nedělal. Snažil jsem se také vyhnout dalším přímým konfliktům s mocí, protože člověk má co ztratit, i když ho zdánlivě oberou o všechno. I tehdy, když mu brutální moc vezme práci, kterou má nade vše rád, když ho — po dvaceti letech studia a tvůrčí práce — zaženou do otroctví nekvalifikované práce, když ho připraví i o tu trochu práv, které má ostatní obyvatelstvo, když ho vyšetřují jako zločince za to, co dělal jako historik.

Neemigroval jsem v letech, kdy to bylo tak snadné a kdy jsem k tomu měl všechny možnosti. Domníval jsem se ještě v roce 1969,

* Uveřejněno z dokumentů kongresu historiků, bez vědomí autora.

že bude možné doma pokračovat v započatém díle a ubránit svobodu tvůrčí práce. Chtěl jsem také hájit dílo své a svých kolegů proti nactiutrhání. A i když se stalo to, co se pak stalo, když byl vydán v Československu zatykač na kulturu a když se ukázalo, že v střetnutí s restaurovanou totalitní mocí nemá kultura šanci, stále bylo ještě co dělat.

Historik přece nepoznává minulost jen v papírech. A když mu znemožní studovat v archívech, zbývá mu ke zkoumání ještě okolní svět. Československo v posledních šesti letech poskytovalo velkou příležitost ke studiu, jak se chová společnost v krizových situacích, jak fungují instituce a mocenský aparát v momentu, kdy se reinstaluje a restauruje jistý typ totalitního režimu, jak se chovají různé sociální skupiny i jednotliví lidé v obtížných situacích, ve chvíli životní zkoušky, v dobách, kdy jsou všechny ostatní otázky přehlušeny jednou jedinou — jak přežít (jako lidé a také jako lidé kultury, tedy i jako historikové).

Ještě jedna okolnost u mne padala na váhu. Je to asi směšné, ale po léta jsem se nejvíce bál o to, co historik nazývá svým vlastním soukromým archívem. Poznámky, výpisky, rukopisy, dokumentace shromážděná za léta práce v desítkách archívů — bez toho bych si připadal jako ztracený a definitivně ožebračený. A každý z nás ví, jak to lze znehodnotit jediným policejním zásahem. Také tato obava ze zlomyslného zásahu, ze zlomyslné odvety mne vedla k tomu, že jsem svým protestům proti persekuci dával formu soukromých dopisů vládcům, soukromých stížností a soukromých soudních žalob.

I letos v lednu, když mi bylo znemožněno, abych si vydělával peníze na obživu rodiny jako vrátný v jedné pražské vinárně, protestoval jsem proti tomu *jen* soukromým telegramem adresovaným politickým představitelům Československa. A také letos v březnu, kdy jsem cítil, že už dál nemohu existovat bez archívů, knih a časopisů, bez klidu své pracovny, bez živé komunikace s kolegy a bez živého kontaktu se čtenářem či posluchačem, kdy se zmocnila obava, zda nejsem československou formou apartheidu odsouzen na doživotí k existenčnímu a duchovnímu živoření, nepostupoval jsem nijak radikálně. Napsal jsem pouze stručný a zdvořilý dopis — 18 řádek textu — ministrově vnitra, G. Husákovi a V. Bilakovi. Dotázal jsem se jich, zda mi bude dovoleno vystěhovat se s celou rodinou z Československa a zda smím bez nebezpečí trestního stíhání zahájit jednání s institucemi těch států, které přicházejí pro mou emigraci v úvahu.

Jedinou odpovědí na tyto mé umírněné protesty a dotazy, stejně jako na mé protesty a dopisy v předcházejících letech, bylo mlčení a nová forma persekuce. A tak když 24. dubna 1975 došlo k tomu, co jsem si představoval vždy jako nejtěžší úder a ztrátu, když mi policisté prohlédávali dům, předháněli se v horlivosti při hledání toho, čemu říkají ve

své řeči "lidí z Marsu" protistátní materiál, když mi posléze odvěkli část knihovny a archívu, když mi zabavili i osobní deník s mými nejsoukromějšími záznamy, když o den později u mého přítele sáhli i na mé dopisy za řadu let, rozhodl jsem se, že zvednu rukavici, kterou mi nepřestajně a opakovaně režim hází do tváře.

Chtěl jsem zůstat historikem, přesvědčen — nikoli sám — že historik musí zůstat věrný své povinnosti a odpovědnosti za všech okolností, že musí pracovat v každé době, vycházející z oprávněného sebevědomí, že je nenahraditelný a nezastupitelný. To je mi soustavně znemožňováno. — Netoužil jsem po ničem jiném, než po klidu své pracovny a archívních studoven. Místo toho jsem nucen veřejně se bránit a hlasitě volat o pomoc. — Chtěl jsem žít doma, v zemi, v níž jsem se narodil, a pracovat k jejímu prospěchu. Místo toho jsem nucen dožadovat se lidského práva odejít odtud, protože mne tu nenechají lidsky žít.

Vážené kolegyně, vážení kolegové! Je to už nesnesitelné. Tak jako mnoho mých — a tedy i vašich — kolegů trpím naprostým nedostatkem právní, existenční a osobní jistoty. Kdykoli mi může zase vtrhnout do domu skupina policistů vyzbrojených povolením generální prokuratury k domovní prohlídce nebo i k zatčení. Každou chvíli mi mohou vyrvat z psacího stroje i ještě nedopsaný koncept tohoto dopisu. Vždyť ani nevím, zda se mi podaří doručit tyto řádky vašemu zasedání. Zato bezpečně a přesně vím které ustanovení svých trapných anachronických trestních paragrafů může policie, prokuratura a soud použít za napsání a odeslání tohoto dopisu a jaká je za to trestní sazba. (Ujišťuji vás, že ta část československého trestního kodexu, jež shrnuje tzv. "trestné činy proti republice", je výsměchem Chartě lidských práv, pod níž jsou podepsáni i představitelé Československa. To, čemu se u nás říká "socialistická zákonnost", je v této souvislosti pošlapáním základních lidských a občanských práv).

Politický režim vládnoucí v Československu není schopen najít jinou než policejní alternativu své existence. Uplynulo šest let od chvíle, kterou sám označil za začátek takzvané "konsolidace", a je to horší než na začátku. Je zločinem vlastnit jiný než vládou povolený časopis, nadále se zabavují knihy, rukopisy, osobní poznámky, osobní korespondence. S československými intelektuály — a nejen s nimi — se zachází hůř než v jiných zemích s notorickými zloději a násilníky. Vzájemná komunikace je pronásledována jako nezákonné shromažďování, půjčování knih, časopisů a rukopisů se označuje za rozšiřování protistátní literatury. Jsou předvoláváni na policii, aby byli podrobeni ponižujícím výslechům, co dělají, s kým se stýkají, co si myslí. Při domovních prohlídkách hledají policejní úředníci "podvratnou literaturu" i v ložnicích pod poduškami a mezi dětskými hračkami.

A k tomu všemu do nekonečna na politických fórech i v takzvané odborných časopi-

sech pomluvy a nactiutrhaní. Za co a proč jim spílají? Jen několik slov o historících.

Ti, kteří byli vyhozeni z universit a z vědeckých ústavů, ze škol středních i vysokých, z muzeí a dalších kulturně-historických institucí, neodešli proto, že byli jako historikové neschopní nebo že by bylo historiků v Čechách příliš mnoho. A nebyli ani poraženi v žádném politickém boji, jak se pokrytecky a lživě tvrdí.

Stačí prolistovat několik málo prohlášení a programových dokumentů, aby bylo jasné, oč šlo většině historiků v Československu a proč museli "odejít". Odmítli "nízkou služebnost nízké politice" a odmítli vůbec jakékoli ztotožňování historiografie s politikou a ideologií, jak to dělá totalitní režim. Chtěli dokončit — a snažili se o to v každodenní praxi badatelské, publikační a pedagogické práce — po léta vedený zápas o emancipaci historické vědy a vrátit ji jejímu pravému společenskému poslání. Žádali a snažili se vytvořit podmínky pro svobodnou soutěž všech marxistických i nemarxistických škol, žádali stejné právo všech historiků na vědeckou práci a na publikování výsledků bádání. I po tragedii ze srpna 1968 prohlašovali jak si možno ověřit například v prohlášení Historického ústavu ČSAV z 25. září 1968: Trváme na svobodě vědeckého bádání, na neomezeném spojení se světovou vědou. Nehodláme se uchýlovat k jinotajům, žádné téma nemůže být tabu, o žádných otázkách nebudeme psát neúplně nebo zastřenou formou".

A tak jim bylo vyraženo brutálně pero z ruky. Plivalo se a plivá po jejich díle, aniž se mohou bránit. Jejich pera, to jsou div ne dýky, psací stroje dostávají v štvanicích propagandy podobu kulometů a knihy či rukopisy mají být plastické bomby položené pod základy režimu.

Mnozí byli a jsou obviňováni z "podvracení republiky". Dodnes nikdo neodvolal obvinění z podvracení republiky vznesené proti dvěma z autorů zmíněné Černé knihy pouze a výlučně za účast na sestavení a vydání této historické dokumentace. Mohlo by se to zdát směšné ale je v tom i prvek zvrácené racionality totalitního režimu, který se cítí smrtelně ohrožen sebemenší enklavou svobody, svobodného mínění, svobodně vyřčeného slova. Tento totalitní režim se snaží za každou cenu realizovat strašlivou vizi George Orwella: "Who controls the past controls the future: who controls the present controls the past".

Lze mi namítnout, že od toho jsem historik, abych chápal co se děje v mé zemi, sje jí kulturou, s mými kolegy a přáteli, se mnou samotným. Lze mi namítnout, že každá země má právo řešit své problémy podle svých vlastních potřeb, že je to její "vnitřní záležitost" a proč tedy vám to všechno píšu. Lze namítnout, že je dost už na tom, jestliže se podařilo navzdory současným zbráním uchovat na zeměkouli život a lidskou civilizaci, zadržet či oddálit její zničení, a že více zatím nelze.

Co na tyto argumenty říci? Především to, že vysvětlit neznamena ještě souhlasit. Jestliže mne přepadne lupič, vím, že mne chce oloupit. Sváže-li mi při tom ruce, vím, že mi chce znemožnit obranu. Dá-li mi do úst roubík, vím, že tak učinil, abych nemohl přivolat pomoc. Zaváže-li mi oči, vím — chce zůstat nepoznán. Ale to, že vím, že chápu proč, neznamena, že s jeho počínáním souhlasím, že mu přiznávám právo na to, co se mnou dělá a že se nebudu bránit.

Je to veliká věc, jestliže se lidstvo nevyvraždí vodíkovými bombami. Je vynikající, že skončila i éra studené války. Nelze než se těšit tomu, že se evropská bezpečnostní konference dostala do závěrečné fáze. Každý rozumný člověk uzná, že mají-li už dnes žít v míru vedle sebe tak antagonistické síly, je nezbytné, aby politikové přistupovali na kompromisy. Ale tím ještě vydírání nepřestane být vydíráním, agrese agresí, nesvoboda nesvobodou, bezprávi bezprávím. Appeasement je strašná věc v politice, ale pro kulturu znamená appeasement její smrt, popření sebe sama.

Neboť kdo je nejpovolnější k tomu, aby hledal, nacházel a vyslovoval pravdu o tomto světě? Je to kultura, kultura v nejširším smyslu slova, umění, literatura, věda a veškerá činnost, která směřuje k humanizaci života jednotlivce, celých národů a lidského společenství vůbec. Nemá-li sama sebe likvidovat, nemůže kultura přistoupit na kompromisy, které by omezily svobodu její vlastní existence, jejího vývoje, jejího hledačského a poznávacího poslání. Žijící kultura, to jsou také a na prvním místě lidé kultury, kteří nemohou existovat bez občanské a tvůrčí svobody. Jejich *právem a povinností* je hájit tuto svobodu kdekoli je na světě ohrožena, denně ji obnovovat, znovuvytvářet, prohlubovat, rozšiřovat její hranice.

Ve smyslu takto chápaného práva i povinnosti lidí kultury protestují hlasitě a otevřeně proti pošlapávání základních lidských a občanských práv v Československu. Protestují proti nesvobodě a devastaci kultury a proti dlouholeté persekuci celé sociální vrstvy lidí kultury — spisovatelů, umělců nejrůznějších oborů, badatelů ve všech odvětvích vědy, pedagogů, osvětových a dalších kulturních pracovníků.

Upírám československé státní a politické moci právo, aby se mnou zacházela jako s poddaným, aby mne vlastnila jako středověkého nevolníka a upírala mi i to nejzákladnější právo lidsky a existenčně se uplatnit podle svých schopností, vloh, zájmů a vzdělání. Demostruji svou vůli lidsky a pracovně se realizovat v oboru historické vědy *kdekoli na světě* za jediné podmínky, a tou je svoboda vědeckého bádání.

Prosím vás, vážené kolegyně a vážení kolegové, abyste mi neodmítli svou solidaritu v mém usilí a abyste mi byli podle svých možností nápomocni. Neboť bez vaší solidarity a pomoci, to říkám zcela otevřeně, nemám šanci zůstat na svobodě a vrátit se ještě někdy k práci historika.

Pozdravuji váš kongres, ktorý je také mým kongresom, preji vám i všem historikom kdekoľi na svete mnoho uspechů v sysifovské práci při poznávání člověka a světa, jeho minulosti i současnosti.

Praha, červenec 1975

Dr. Vilém PREČAN

Ani marxistická, ani jazykověda Lubomír Ďurovič

Trvalo skoro dva roky, kým bol vytlačený materiál zo seminára, na ktorý čs. jazykovedcov-komunistov zvolalo ideologické oddelenie ÚV KSČS v máji 1973. Zborník "O marxistickú jazykovedu v ČSSR" je to ideologické krédo, ktoré aparát bude vyhlasovať za stanovisko čs. jazykovedcov a za program československej jazykovedy. Ako nedeliteľná súčasť našej jazykovedy musíme teda i my, čs. jazykovedci prinútení t.č. pôsobiť v zahraničí, zaujať k nemu stanovisko.

* * *

Celoštátny seminár jazykovedcov-komunistov v máji 1973 je jedným z nástrojov na protestanie čs. jazykovedy za to, že sme vo svojej prevážnej väčšine podporovali "pražskú jar", že mnohí zrejme odmietli urobiť "účinnú sebakritiku" a že mnohí z nás ostali v exile.

Preto partajný aparát dal svojim ľuďom medzi jazykovedcami za úlohu spochybniť hodnotu celej čs. jazykovednej produkcie v 60-tych rokoch. Hlavné body obžaloby sú: a) že sa v Československu nevybudovala ucelená teória marxistickej jazykovedy (s. 9), ani "ucelená vyhovujúca teória spisovného jazyka a jeho kultúry" (ib.); b) že sa široko uplatňoval štrukturalizmus v ponímaní pražskej školy, hoci je vybudovaný na idealistických filozofických základoch (s. 18); c) že sa pestovali "abstrakcionistické" (!) smery jazykovedného bádania, inšpirované západnou jazykovedou a že sa čs. jazykoveda prestala orientovať na sovietsku vedu. Okrem toho d) slovenskí lingvisti okolo Jazykovedného ústavu L. Štúra dostali za "Tézy o slovenčine" z jari 1968.

Je symptomatické pre čs. partajný aparát, že sa odváži r. 1973 znova stavať politickú požiadavku vybudovať "marxistickú jazykovedu". Nebudeme iste ďaleko od pravdy, keď za tým budeme hľadať L. Štolla, ktorý v rámci "kultúrnej" politiky KSČ podstatnú časť svojho života venoval potieraniu Devätsilu a iných heréz. I v SSSR je dnes — po

marristickom a stalinskom fiasku — s marxistickou jazykovedou sväty pokoj a mohol by som citovať rad prác z vedúcich sovietskych lingvistických časopisov, kde sa doslovne hovorí, že popri štrukturalizme majú svoje oprávnenie aj staršie metódy bádania — ale ani slovo o nejakej "marxistickej jazykovede": táto požiadavka sa tam dostatočne diskreditovala. Ale pre čs. novostalinský aparát nie je žiadny nezmysel dosť veľký a ideologický emisár na seminári, pedagóg G. Pavlovič, člen-korešpondent ČSAV, je ochotný vzniesť obvinenie, že "hlboko premyslenú marxistickú teóriu jazyka naši jazykovedci doteraz nevypracovali" (s. 9), hoci by už konečne mohlo byť jasné, že "marxistická jazykoveda" je rovnaký nezmysel ako "marxistická fyzika" alebo "marxistická geológia". — Ešte absurdnejším sa ukáže to všetko, keď sa pokúsime preniknúť pod nič nehovoriacu nálepku "marxistická jazykoveda". Aparátnik Dolejší to hovorí jasne — odsudzuje "samoúčelnú (?) formalizáciu jazykovedy", "abstrakcionizmus" (!), "deduktívni absolutizaci jeho vnútřní stavby — struktury" a vyčíta, že sa nevenovala pozornosť vzťahu jazyka ku spoločnosti, vzniku (!) a vývoju (?) jazyka, pomeru jazyka a myslenia (viď absurdity marrizmu z 30. rokov) ap.. Teda jasne povedané: čomu aparát nerozumie, to marxizmus v jazykovede nie je a preto majú lingvisti robiť to, čo aparátni "kandidáti filozofických vied" môžu použiť pre svoje propagandistické účely — a to je pravá marxistická jazykoveda (spomínate si ešte na Lepešinskú, Lysenka a ostatné partajné blufy? Aparátnika neznepokojuje, že to, čo robí, je čistý filozofický idealizmus — prius je idea (treba mať marxistickú jazykovedu) a posterius bytie (vy, jazykovedci, sa postarajte, aby ste ju v dohľadnom čase vydupali zo zeme, vlastne ex nihilo). A tí z lingvistov, ktorí sa na túto robotu dali, môžu len opatrne upozorňovať, že podľa sovietskych skúseností "i materialisticky (?) dobre fundovaní lingvisté se mohou dopouštět chyb" (s. 18) a že "není snadné vyvodit pro jazykovědné bádání přímé důsledky ze základních pouček marxismu-leninismu" (17) — aby sa zaistili, keď chleboďarca bude chcieť výsledky, ktoré nikto seriózný predložiť nemôže.

Možno s najlepším úmyslom, aby sa obvinenia proti československým jazykovedcom rozložili rovnomernejšie aj na ostatné krajiny, pokúšajú sa niektorí presunúť úlohu vybudovať marxistickú jazykovedu na medzinárodný orgán (99), "medzinárodnú vrcholnú komisiu", ktorá by robila teóriu marxistickej jazykovedy "na najvyššej ideologickej a metodologickej úrovni" (99): len neviem, či je čl.korešpondentovi Ružičkovi jasné, čo sa stane, ak sa napr. na otázky kultúry slovenčiny z takéhoto vrcholného orgánu bude aplikovať "marristická" teória spisovného jazyka, ktorou ukrajinský "akademik" Bilodid (ideologicky nepochybne na najvyššej úrovni) "kultivuje" ukrajinčinu v pomere k ruštine. A ak o vyspelosti či zrelosti (ideologickej, a teda metodologickej) koncepcií a ľudí v

Československu budú rozhodovať figúry takéhoto kalibru.

Aby bolo jasné: nechcem tvrdiť, že čs. lingvistiká v 60-tych rokoch rovnomerne kryla všetky oblasti súčasného jazykovedného bádania. Nepochybne najväčší bol záujem o metodologické otázky (Horálek nehovorí pravdu, keď tvrdí opak na s. 24) a o veci, ktoré sa v 50-tych rokoch potláčali. Je však dosť otázok, napr. fungovania jazyka v spoločnosti, ktorých sa u nás skutočne nikto nedotýkal (napr. celý komplex manipulovania ľuďmi pomocou slov) — ale to snáď nie je nepochopiteľné v štáte, kde ideológia vládnucej strany je vybudovaná na najlepších nominalistických tradíciách pravoslavia a kde táto strana žije v presvedčení (alebo sa aspoň tak tvári), že ak sa 'nemocnica' premenuje na 'ústav národného zdravia', 'policista' na 'príslušníka' a 'mišker' na 'zooteknika', tak že sa zmení aj sociálna podstata týchto inštitúcií.

Ďalej je tu ešte výčitka, že čs. jazykovedci nevypracovali ani marxistickú teóriu spisovného jazyka (9), čo je ďalší Horálov útok proti PLKu*: treba totiž vedieť, že PLK v 30-tych rokoch teóriu spisovného jazyka vypracoval (Spisovná čeština a jazyková kultúra, Praha 1932), že táto teória v českom kultúrnom živote likvidovala moc "brusičov" a staromilcov a že široko otvorila do českej beletrie, do českej školy a do českého spisovného jazyka vôbec cestu živému hovorenému jazyku. Do posledného času sa táto teória, najmä v českej jazykovede, plne prijímala, pokladala sa za jednu z najpokrokovejších českých vedeckých tradícií a akad. Havránek sa v medzinárodných súvislostiach uznáva za vrcholnú autoritu v teoretických otázkach spisovných jazykov. Je teda symptomatické a súčasne zlomyseľné, ak Horálek hovorí: "Ale práve na této Havránkově práci je dobře vidět, jak nesnadné je přizpůsobovat strukturalisticky pojatý výklad požadavkům marxistické jazykovědy. Akad. Havránek dlouho připravoval novou verzi svého *Vývoje spisovné češtiny*. termín vydání byl několikrát posunut, posléze uvízla věc vinou nepříznivé situace technicko výrobní (!)" (22). Tak teda čo — ťažkosti s tlačiarňami, alebo s ideológiou?!

Základným smerom útoku proti čs. jazykovede je pokus o diskreditovanie štrukturalizmu, o diskreditovanie toho metodologického základu, ktorý dostala súčasná čs. jazykoveda v teórii "pražskej jazykovednej školy" z 30-tych rokov. Najsmutnejším aktérom tohto ťaženia je člen-korešpondent ČSAV Karel Horálek, nevyrovnaná nátura, sám štrukturalista, ktorý sa už po r. 1945 prepožičal na protištrukturalistické ťaženie v *Tvorbe*, ktorý však potom r. 1953 prvý vystúpil na rehabilitáciu fonológie. Zimu 1968-69 strávil vo Viedni, váhajúc či sem či tam, a tak je dnes o svojej ambícii po vedúcom

postavení zrejme dostatočne povolným nástrojom aparátu.

V rozpore s historickou pravdou rozdeľuje Horálek Pražský lingvistický krúžok v 30. rokoch na skupinu českú a na krídlo ruské, a zodpovednosť za zlo štrukturalizmu rôznymi ťahmi presúva na Rusov (samozrejme emigrantov). Bez dôkazov vyhlasuje štrukturalizmus za založený na idealistických zásadách, hoci táto teória sa v praxi (viď klasickú marxistickú verifikáciu teórie praxou) výborne osvedčila pri interpretácii existujúcich javov i pri prognózach vývoja — a tzv. marxisti nevedeli proti nej zo svojej strany nikdy postaviť nič vedecky aspoň trochu preukazné. Samozrejme sa pražská jazykovedná škola nepočíta medzi pokrokové tradície čs. jazykovedy (Horálek 12, Petr 157, Chloupek 232) a lingvisticky nie celkom neschopný doc. Hrabě vo svojej servilnosti vážne varuje, že by nás svetový záujem o PLK "neměl svádět k velikášství a falešnému přesvědčení, že Praha je jakousi Mekkou světové lingvistiky".

Liek na "velikášstvo" je jasný — príklon k sovietskej jazykovede. Tento recept samozrejme pochádza od aparátu, ktorý nemá ani predstavy o tom, že sovietska jazykoveda je dnes — vďaka dvom veľkým ideologickým krachom aparátu v oblasti jazykovedy — veľmi diferencovaná a že ideológovia sa tam, zdá sa, do teoretických otázok prestali miešať rovnako, ako sa dnes nemiešajú do teoretických otázok matematiky, zoológie alebo — radšej na ÚV ani nespomínať — do teoretických otázok kybernetiky. Ale naši lingvistickí posluhovači, ktorí túto metodologickú diferencovanosť v SSSR musia poznať majú aj na to známú zaklínaciu formulu: SSSR je už v inej situácii, tam si to už môžu dovoliť. Tak V. Hrabě vysvetľuje, že v SSSR už R. Jakobsona možno citovať, lebo tam niet nebezpečenstva "vzniku Jakobsonova kultu"; citovať ho vlastne možno aj u nás, keď ho chceš kritizovať, ale inak vytváraš Jakobsonov kult a to má politické pozadie (odporúčam Hraběmu pekné české slovo "poťouchlost"). Aj prepych matematickej lingvistiky si SSSR "jako vedoucí světová velmoc" (!) môže dovoliť. Ale u nás to "odváždlo od řešení úkolů mnohem důležitějších a společensky prospěšnějších".

Popri "plnení úloh" daných aparátom má Horálek aj exkurzie zrejme z vlastnej pilnosti — najmä (ako obyčajne) protislovenské invektívy. Tvrdí napr., že fonológia sa v 30. rokoch na Slovensku využívala "k teoretickému odůvodnění samostatného postavení slovenštiny v poměru k češtině" a tým dokazuje, že "i nejméně ideologické části jazykovědy ... mohou dostávat výrazné politické zabarvení" (20). — Nuž nie je iste objavom, že otázka existencie národného jazyka je politikum par excellence — pravda, len kým jeho identita sa musí prebojovať. A to je práve prípad, na ktorý Horálek mieri, keď Ľudovít Novák v 30. rokoch v knihe "Jazykovedné glosy k československej otázke" aj argumentami vnútornej štruktúry

* Pražský lingvistický krúžok

jazyka polemizoval proti názoru, tradovanému od Gebauera a Trávníčka, ktorí lingvisticky dokazovali, že slovenčina nie je osobitným jazykom, ale iba dialektom (češtiny). Aj na tomto prípade však vidno (ako sa to dnes napospol uznáva), že jazykoveda sama nikdy nemôže rozhodnúť a teda ani rozhodovať o tom, čo je jeden jazyk a čo sú jazyky dva, resp. kde ide geografická hranica medzi nimi. To sú otázky národného povedomia — teda otázky politickej a nie jazykovednej. Je isté, že tu často jazykovedu v rôznych častiach sveta zneužívali a zneužívajú, spravidla na to, aby ľudí primáli vzdať sa jedného jazyka a prijať iný. Poslednú výtržnosť v tomto smere má u nás na svedomí sám K. Horálek, ktorý vo svojej knihe "Filosofie jazyka" (Praha 1967) tvrdil, že "väčšia časť slovenských nářečí jsou od původu nářečí česká" — čo vyvolalo búrku odporu na Slovensku. Ale to všetko nedokazuje, že jazykoveda má ideologický charakter či politické zafarbenie; to dokazuje len to, že aj jazykovedu možno zneužívať — nacionálne, stranícky, komerčne a bohvie ešte ako.

Možno je však vôbec celá táto pasáž len splnením úlohy, aby sa na seminári hovorilo aj o politickej funkcii národných jazykov: ako Horálek konštatuje, diskusný príspevok o tejto otázke "se nepodařilo zajistit" (15). — Ale ani inak príprava seminára nebola zrejme hladkou záležitosťou: "ani v rádách lingvistů, kteří jsou členy KSČ, není dosud v některých závažných otázkách plná názorová shoda" (13) a niektorým lingvistom "kteří byli pověřeni (sic!) vypracováním diskusních příspěvků (po slovensky sme takéto volali "diskúznymi") nebylo ani po opätovných konzultáciach jasno, že seminár má lingvistom predovšetkým pomoci ..." (akurát!). Vysoko oceňujem každé meno, ktoré medzi účastníkmi tejto nechutnej show nie je, rovnako ako vysoko oceňujem všetkých, ktorí si i v tejto stresovej situácii zachovali dôstojnosť československého vedca.

Nemienim sa tu zaoberať niektorými čisto denunciantskými prejavmi, autori ktorých nie sú jazykovedcami (predovšetkým akýsi Sosna): ich prítomnosť len zdôrazňuje likvidátorský charakter celého zhromaždenia.

S neskrývanou škodoradosťou konštatujem konečne, že v mojom exemplári zborníka, kúpenom na domácom trhu, chýbia stránky s prejavom aparátника Dolejšiho (preto ho citujem z časopisu Slovo a slovesnost), kde napr. Ružičkove "Tézy o slovenčine" označil za jednu z neprijateľných platforiem rokov nástupu kontrarevolúcie: zrejme robotníci v Tlačiarňach SNP v Banskej Bystrici vzali otázku pravdy radikálne do svojich rúk.

* * *

Osobitný odsek by bolo nepochybne možno venovať i tomu, čo v zborníku nie je; dotknem sa tu však len jednej veci. Zákazom citovať práce viacerých kategórií vedcov sa v ČSSR inštitucionalizovalo intelektuálne kradnutie a falzifikovanie celých oblastí vedy. Nikoho

neprekvapí, že na seminári o "marxistickej jazykovede" sa o tomto základnom etickom probléme vedy v Československu nehovorí. Vítané sú však príspevky v opačnom smere — keď sa napr. doc. Petrovi máli, že z veľkého biograficko-bibliografického slovníka "Československé práce o jazyce, dějinách a kultuře slovanských národů od r. 1760" sme boli vyhodení len my, ktorí sme dnes v zahraničí: "K závažné otázce výběru a zařazení osob do slovníku slavistů v Československu bylo třeba přistupovat z vyhraněně politických hledisek ..." (161) — doslova tak! O vedeckých hľadiskách ani slova! Taká je to s prepáčením "veda"!

* * *

Svojím len a len politickým zameraním, svojou neskrývanou snahou *politicky* diskreditovať to, čo československá jazykoveda *vedecky* vybudovala, je zborník "O marxistickú jazykovedu v ČSSR" ďalším výrazným svedectvom škodcovskej úlohy novostalinského aparátu KSČS a jeho lingvistických pomáhačov. Lingvisticky "seminár" nikoho o ničom nepresvedčil, ale možno mnohých zastrašil a pravdepodobne mnohých existenčne poriadne postihol. A tak môžeme povedať, že seminár čs. komunistov-jazykovedcov v máji 1973 bol nemalým úspechom bezpečnostného, ale totálnym fiaskom ideologického oddelenia ÚV KSČS.

Praha 1968 – systémové zmeny a systémová obrana

Pod týmto titulom vyšla letos nemecky (Prag 1968 – Systemveränderung und Systemverteidigung, Klett-Kösel 1975, 534 stran) studie Vladimíra Horského, vedeckého spolupracovníka katedry sociální etiky při universitě v Heidelbergu. Autor byl do roku 1968 vědeckým sekretářem Sociologického ústavu ČSAV a spolupracovníkem mezioborového týmu Zdeňka Mlynáře; v roce 1968 byl také členem městského výboru KSČ v Praze.

Vladimír Horský se vyznačuje vědeckou zdrženlivostí, trpělivostí a pracovitostí. Tyto vlastnosti mu především umožnily vyhnout se nebezpečí ukvapené výpovědi, jemuž tolik jiných autorů bezprostředně po bouřlivých událostech v Československu 1968-1969 podlehlo. Získal tak nejen čas ke shromáždění více a relevantnějších faktografických údajů a k jejich méně emocionální interpretaci, ale i ke kritickému využití všeho, co jiní autoři — jak zahraniční tak českoslovenští doma i v exilu — během šesti let napsali.

Tyto vlastnosti mu však také umožnily důkladné seznámení s těmi politickými a spo-

lečensko-vědními teoriemi západoevropské provenience, které byly v Československu neznámé nebo jen málo známé. Zaujaly jej moderní teorie "nenásilných systémových změn" a "nenásilné sociální obrany" — v češtině tu zatím neexistuje ani ustálená terminologie — a ze zorného úhlu těchto teorií mohl pak provést značně nekonvenční a podnětnou analýzu jak reformního vývoje tak jeho porážky. Znalost konkrétní společenské a historické situace jej přitom uchránila mnohých zjednodušení a jednostranností, k nimž jsou jiní západoevropští stoupenci těchto teorií náchylní.

V prvním dílu své práce podává Horský obšírný a členěný obraz sociální, mocensko-politické, ideové i mezinárodně politické situace v Československu před srpnem 1968. Straní — i když nikoliv nekriticky — radikálním kruhům a tendencím v tehdejší československé politické aréně. Hlavní jeho zájem je ovšem soustředěn k situaci vytvořené vojenskou intervencí v srpnu 1968 a k problému východiska z této situace. Ve druhém dílu práce nazvaném "Srpnová konfrontace" provádí analýzu strategie i taktiky interventů i československého odporu proti intervenci. Interpretuje tzv. "moskevskou dohodu" jako výraz zcestné "reálpolitiky" a jako v podstatě úplnou československou kapitulaci, při

níž nebylo z československé strany dostatečně přihlédnuto k možnostem neozbrojené "sociální obrany" a k limitům, které omezovaly sovětské možnosti násilného řešení. "Srpnovým alternativám" je věnován celý třetí díl práce. Autor odmítá romantické představy o možnostech vojenské obrany, avšak pokládá za reálné, že prostředky pokračujícího neozbrojeného občanského odporu a neústupnější politikou Dubčekova vedení mohlo být kapitulaci zabráněno.

Horský začleňuje předsrpnový reformní vývoj v Československu do kontextu celosvětového hledání "aktivní společnosti", a československou zkušenost neúspěšné obrany proti sovětskému nátlaku do kontextu stejně celosvětového problému hledání reálných možností obrany malých národů proti tlaku mocensky mnohonásobně silnějších supervelmocí. V obou případech jde o problémy, které se zejména v dnešní Evropě pocítují jako mimořádně palčivé, a kolem nichž je každé obohacení diskuse mimořádně žádoucí. Tím je tato práce cennou i v těch závěrech a zobecněních, které nejsou neproblematické. Lze doufat, že i čtenáři v Československu a v ostatních zemích sovětského bloku najdou možnost, jak se s Horského knihou seznámit.

Z.H.

LUDVÍK VACULÍK

píše generálnímu tajemníkovi OSN

Vážený pane generální tajemníku!

V našich sousedících zemích, které po část dějin tvořily celek, bývalo za stará zvykem uvádět psaní košatým přáním Božího požehnání, ochrany svatých patronů, trpělivosti ve zkouškách a stálého zdraví. Já vám, pane generální tajemníku, ve zvěcněném duchu doby přeju aspoň to zdraví, trpělivost ve zkouškách a ochranu svatých patronů.

Píšu Vám po dlouhém rozvažování, hodí-li se to. Od události, která se mě hrubě dotkla, uplynulo už čtvrt roku. Už tehdy mi napadlo napsat Vám, ale zamítl jsem to jako nápad trochu výstřední. Střízlivý vnitřní hlas mi říkal: Neblázni, co se ti děje, vlezli ti sice do bytu, přehrabali se v tvém životě, odnesli část věcí, ale nic jsi nespáchal, počkej aspoň! — Cítil jsem se uražený, ale byl jsem zároveň rád, že se neděje nic horšího. Jenže měsíce plynou, a já si uvědomuju, s čím mám den ode dne žít: s očekáváním, že zas přijdou nebo mě předvolají, a s pocitem ubohé vděčnosti každému dni, v němž se nestane nic.

Dospěl jsem k rozhodnutí napsat Vám z těchto důvodů: Můj hněv a pocit urážky trvá, ba roste. Vypršela lhůta, kterou jsem jim v duchu dal, aby mi buď řekli, co jsme spáchal,

nebo se mi omluvili. A mezitím došlo k další varovné události — ke společnému letu vesmírných lodí Apollo a Sojuz.

V dubnu tohoto roku jste byl u nás v Praze, Karlova universita Vám při té příležitosti udělila doktorát práv honoris causa, navíc k Vašemu řádnému vídeňskému doktorátu práv, a Vy jste řekl: "Asi dvě třetiny lidstva žijí v podmínkách, které jsou vlastně neznámé v rozvinutém světě..." Měl jste na mysli hlad, negramotnost, nemoce a války. Obě naše sousedící země patří k těm rozvinutým a z hlediska světově chudoby až rozmazleným. V člověku to někdy vyvolává myšlenky o vlastní vině podle Jaspersovy stupnice: od viny kriminální až po metafyzickou. A kdo je vinen, má ovšem slušně mlčet, a ne se troufale připojovat k žalobě.

Proto si stále častěji ironicky říkám, že mám či máme, co jsme chtěli, a že nemám a nemáme koho vinit z poměrů, v nichž musíme žít. Jako Čech mám přeci, například, spoluvinu na rozpadu Rakousko-Uherska dávno před mým narozením. V raném mládí jsem také já rozpoutal druhou světovou válku. Později jsem se podílel na utvoření a zkamenění dvou zón v Evropě. Teď se nade mne

sklání spoluvina za konferenci v Helsinkách a za její následky, dosud neznámé a nečekané. To je, řekl bych, moje vina *metafyzická*. — Jako bývalý člen komunistické strany nesu *morální* spoluvinu za to, co se fakticky vyvinulo z kolektivního revolučního ideálu sociální spravedlnosti v jakési vyšší, "lidové" demokracii. — Přímou *politickou* vinu u sebe nějak nemůžu shledat: nikdy jsem si ani ve straně nezískal důvěru, aby mi byla svěřena sebelepší funkce nebo úřad; jako novinář a spisovatel patřil jsem k vnitřní opozici Jejího Veličenstva. (Pokryto vinou *morální*). — A *kriminální* vinu, tu necítím a ani nehledám. Ale právě tu mi pořád chtějí vnutit. Tomu se přirozeně musím bránit, zlobím se a hlasitě jim nadávám. Ale hlouběji a uvnitř, nahlíženo o něco metafyzičtěji, se ani tak moc nehněvám: beru to, jako že to tak na světě už je a možná i má být. Jenže v první vrstvě skutečnosti jednáme všichni, oni i my, víc podle svých denních rolí než podle svých lepších vloh. Proto těžko snáším žít s někým v nepřátelství, což Vám bude blízké, pane generální tajemníku.

Ale mám těžký případ pro právníka, pane doktore. Na podzim roku 1969 bylo proti mně zahájeno trestní stíhání pro podvracení republiky za spoluautorství na petici adresované nejvyšším úřadům státu. Petice vyjadřovala nesouhlas s vývinem poměrů po srpnu 1968. Na podzim 1970 byla na osm autorů petice podána žaloba a nařízeno hlavní líčení. Den před určeným datem bylo líčení odloženo na neurčito a veřejnosti oznámeno, že se žádný proces ani neměl konat a že to byl výmysl pomlouvačů. — Na podzim roku 1973 bylo proti mně zahájeno nové trestní stíhání za rozhovor v britské televizi. I to nějak uvázlo, žaloba nebyla podána, stíhání však není dodnes zastaveno ani zrušeno, nikdo mi nic neřekl a já nevím, v jakém jsem vlastně postavení, jak to má správně být či jak by to bylo v nějaké normálnější právní soustavě. Mně vzali pas, degradovali mě z nadporučíka v záloze na vojína (nevadí) a zřídili nade mnou dozor, který obsahuje kontrolu mých styků (poštovních, telefonických, přátelských, cizojazyčných, sexuálních a j.), aby podvázali mé sociální vazby a omezili mou aktivitu na pár nutných existenčních pohybů, které by neměly žádný význam. Co je to? Krom toho, kde je jednou zahájeno trestní stíhání, tam může být nařízena vazba, např. z důvodů "pokračování v trestné činnosti", tedy kdybych rekneme zase mluvil v zahraniční televizi nebo psal do OSN. — Jak nazvat takové postavení? Existuje pro to v právu pojem a příklad, myslím v mírové době?

Mám podezření, že ten odvolaný proces se tenkrát roku 1970 přece jen konal: bez veřejnosti i bez obviněných. A to nikoli v budově Městského soudu, nýbrž v neznámé budově na zaprášené půdě, jak to futuristicky vylíčil Franz Kafka. Tam jsem byl odsouzen na neznámou lhůtu k neznámému trestu, já i moji synové.

Vidím právě, že ve snaze o pointování

předchozího odstavce mi na papír sklouzla samočinně, logicky a pravdivě slova o mých synech. A pomyšlení na ně mě v této chvíli rázem znovu zmírňuje a vrací mě k vyššímu chápání věcí, to jest k úvaze, že co se děje, děje se důvodně, možná i zaviněně — a snad i účelně a smysluplně: Pak to není žádné neštěstí a trest, když děti mají stejný osud s rodiči, naopak horší je, když někdo děti od osudu rodičů odtrhává, aby přerval kontinuitu vědomí v rodě, v národě, v obyvatelstvu kontinentu. Myslím dokonce (fuj, zas už škodolibě!), že stát, který vylučuje nějaké dítě ze své milosti, stará se tak proti své vůli lepším způsobem, nežli by dokázal ze své přirozené povahy, o to, aby v jeho poddaných zůstalo semeno příští odvahy a cti národa. — Nebo si myslíte, že se tím jen planě utěšuju, že staré potřeby provinilých ironiků a skeptických optimistů? Pak bych, vážený pane generální tajemníku, nerozuměl Vaší větě, kterou jste pronesl tady v Praze jako doktorský h.c.: "Stav světa nám dává mnoho hluboce znepokojujícího — a mnoho nadějného".

Koncem dubna tohoto roku přišla ke mně skupina příslušníků Státní bezpečnosti, aby se souhlasem generálního prokurátora provedla prohlídka mého bytu, neboť prý je podezření, že ukřívám písemnosti prokazující trestný čin podvracení republiky. Kdo jej měl spáchat, nebylo řečeno. Podle nového trestního řádu asi nemusím být domnělým pachatelem já, aby u mne byly hledány důkazy činu. Je možno tedy prohlédnout kterýkoliv byt, a něco se už buď najde, nebo ne. Je toto možné v nějaké jiné zemi, myslím v míru? Myslím v zemi s evropskou výchovou?

Po prohlídce byly mi odňaty různé věci, většinou knihy, časopisy, poznámky, vypůjčené rukopisy přátel, korespondence, fotografie, magnetofonové pásky, ale nebylo nalezeno nic, co se rozumí pod pojmem "ilegální tiskovina". Od té doby se mnou nikdo nemluvil, ale po mně bylo vyslýcháno nejmíň patnáct lidí. Z odňatých věcí nedostal jsem zpátky nic, má stížnost generálnímu prokurátorovi na porušení zákona byla postoupena k vyřízení vyšetřovateli, na něhož jsem si stěžoval.

Mezi věcmi, které jsem takto možná ztratil, je také rukopis knihy, na němž pracuju několik let. Je to román, jehož pomalý děj je prokládán pozorováním a úvahami o krajině, lidech a dějinách. Bojím se, jako autor, že to žádný "thriller" nebude. Má to být knížka ryze česká, nanejvýš bych si dával naději, když se mi velice povede, že by mohla zaujmout ještě další, dumavě založené čtenáře z kotliny mazi Alpami, Karpaty a Sudety. Nevím ještě, jak kniha skončí, co připišu a co vyškrtnu, ale naše Státní bezpečnost už ví, že to bude kniha závadná. Jestliže ji tedy půjčím přátelům či dokonce nechám vydat v zahraničí, dopustím se trestného činu pobuřování. Tento trestný čin je totiž dokonán, jestliže s pobuřujícím výrokem či textem byly seznámeny aspoň dvě osoby. Stačí, abych: 1. dal rukopis přepsat na čisto nějaké písaře, 2. půjčil jej svému příteli Karlu Kosíkovi (jemuž také vzali rukopis, ale filoso-

fický, čte se jim těžko!). Dále: nevím, jak ve Vídni, ale na Karlově universitě se učí, že "Příprava k trestnému činu je trestná podle trestní sazby stanovené na trestný čin, k němuž směřovala". (§ 7, odst. 2. trestního zákona) Píšu-li "závadnou" knihu, zamýšlím samozřejmě, aby ji někdo četl, čili připravuju trestný čin. To není literární nadsázka, to je věcná dedukce. Literární nadsázku mi, pane doktore, dovolte až teď: Kdyby se ošklivou hrou osudu stalo, že byste byl v posledních letech přijímal v slavnostní síni Karlovy university nikoli nevinný doktorát práv h.c., nýbrž normální, kdybyste se pak stal u nás soudcem, musel byste dnes i s celými šesti sty lety Karlovy university dát mnohému českému autorovi za rukopis dopadený na jeho stole podle § 180 tři léta, a kdyby rukopis odevzdal k vydání, tedy rok až pět. A kdyby šlo o mne, člověka s dvojnásobným neuzavřeným stíháním, dal byste mi, pane doktore, jistě "paletu" — promiňte, plnou sazbu.

Odpusťte mi, pane generální tajemníku, že jsem ve Vás vyvolal tak hnusnou představu, ale aspoň vidíte, jaký jsem a čím je dráždím. Chtěl jsem jenom znázornit rozdíl mezi dvěma typy doktorátů, které se vyvinuly v té naší milé staré kotlině mezi Alpami, Karpaty a Sudety. Znovu se omlouvám a na znamení důvěry, že Vy byste se nedovedl stát takovým právníkem a soudcem, svěřuji se Vám, že v tom mém zabaveném rukopise jsou opravdu věci na naše předhelsinské poměry pobuřující. Můžete-li mě pochopit, psal jsem je, protože jsem podlehl dojmu, že jsem doma, ve svém bytě, že mě nikdo neslyší a nevidí. Byla třeba noc, cítil jsem lítost nebo hněv. Dával jsem to na papír volně a svobodně, jako před válkou. Nebo jako za Rakouska-Uherska. Nebo jako by byl mír.

Od té válečné příhody z letošního dubna nemůžu na svou nepřítomnou rozepsanou knihu klidně pomyslet. Vložím-li papír do stroje, neleze mi naň nic jiného než protest. Svět cítí lidové nadšení nad tím, jak si ve vesmíru Američané s Rusy sešroubovávají společnou loď, a já se hluboko pod nimi uboze starám o své papíry. A rozvíjím laicko-právní úvahu, kterou jsem se rozhodl zveřejnit, což je vlastní poslání tohoto dopisu. Vás, pane generální tajemníku, prosím, abyste mou úvahu, shledáte-li ji z toho, co jsem doposud řekl, trochu odůvodněnou, předal k posouzení nějakému týmu jemně pracujících právníků.

Všechny státy, pokud se chtějí objevit ve slušné společnosti na parádních konferencích, považují za nutné zaručovat ve svých ústavách svobodu osobnosti. Tato svoboda je totiž neodmyslitelná od slova Evropa. Je to také ten největší evropský vynález za celé naše dějiny. Ale doba si podle nejen mého názoru žádá, aby na funkci tohoto vynálezu bylo nějak lépe dbáno. Například: Čím končí osobnost člověka? Jeho nosem, patou, rukou, či snad až čarou splývající s pera v jeho ruce? Zatím zdálo se dovoleno, když člověk přehazoval své myšlenky z jedné poloviny lebky do druhé. Smí si je však také vyhodit před

sebe na stůl, aby si je líp prohlédl a uspořádal? V mé zemi se to tedy už stalo sporným, pane doktore, a já Vám to oznamuju, protože když se to ostře nezarazí, vznikne ošklivý evropský precedens. To nelze napravit jen tím, že někdo mně a mému příteli Kosíkovi (ale je nás takových víc!) naše papíry nakrásně vrátí. Tady by se mělo stát víc. Jinak nevidím záruky, aby takzvaně v zájmu ještě včasější ochrany zákona nepřišla do mého bytu policie, sotva usednu ke stolu, a nezeptala se: "Nač zase chcete myslet? Pojdte s námi!" Odtud bude jen krok k tomu, aby — v kterékoli jiné v úvahu přicházející zemi — byly už novorozeňatům vkládány pod lebku přístroje zaznamenávající převalování jejich počínajících myšlenek z levé hemisféry do pravé. Tyto přístroje pak v další fázi umožní řídit pohyby obyvatelstva z pouhých dvou vesmírných lodí, z nichž jedna bude nad západní, druhá nad východní hemisférou. Tímto včasným zásahem již u novorozeňat, nikoli nápadnějším nežli nějaké očkování, bude — samozřejmě v zájmu míru a přátelství na planetě Zemi — odstraněno i nebezpečí, že by někde na ní ještě zbylo semínko příští odvahy a cti národů.

Vážený pane generální tajemníku, to je skoro všecko, co si myslím. Ten zbytek bych Vám snad mohl říci jen jako metafysickému spoluviníkovi. A to ještě jen, kdybychom, milý pane doktore, měli oba zaručen aspoň čtverečný metr soukromí v té naší staré milé kotlině.

Budu očekávat Vaši zprávu, zatím Vám přeju důvěru ve smysluplnost Vaší práce a také úspěch. A hlavně, abych nezapomněl, to zdraví, trpělivost ve zkouškách a neškodnou ochranu svatých patronů.

V dokonalé úctě

V Praze 29.7.1975

Ludvík VACULÍK

MARTINA

Jak je to dávno, co dva mladí českoslovenští diplomaté v Bernu dostali příkaz, aby znemožnili účast Jaroslava Drobného na tenisovém turnaji v Gstaadu ve Švýcarsku. Důvod: Účast španělských hráčů. Oba mladí diplomaté se svého úkolu zhostili s naprostým úspěchem. Drobný, i jeho partner ze čtyřhry, Černík, vzkázali tenkrát — psal se rok 1948 — do Prahy, aby jim s podobným šikanováním vlezli na záda, a domů se nevrátili. Jaroslav Drobný byl už tehdy přední světový hráč a o sedm let později — to už byl Old Drob — vyhrál Wimbledon. Jeden z obou mladých di-

plomatů žije od roku 1968 ve Švýcarsku. Druhý je ředitelem československé televize.

O sedmadvacet let později vyhrál nejlepší československý tenista poválečného období po Jaroslavu Drobném, Jan Kodeš, mezinárodní turnaj v hlavním městě Španělska, Madridu. V roce, kdy brutalita Francova režimu dosáhla nového vrcholu, tři týdny po popravách, které otřásly světem a vyvolaly největší hnutí solidarity se španělskými demokraty od občanské války. Nikoho nenapadlo, že by měl Kodešovi vzkazovat, že jeho mezinárodní závazky musí ustoupit politickým ohledům — v tuto chvíli pravděpodobně závažnějším než v roce osmačtyřicátém.

Jinak se dařilo nejlepší československé tenistce všech dob, Martině Navrátilové. V devatenácti letech patří mezi čtyři přední světové hráčky. Čs. tenisová asociace se rozhodla, že ji přitáhne uzdu. Vyplísnila ji za pozdní návrat z jarních turnajů, pohrozila zákazem účasti na mistrovství USA a vůbec se rozhodla, že ji ukáže nástroje, neboť na talentované lidi musí být přísnost, jinak by lezli jako opice po stromech, atd... Švejk to všechno věděl líp.

Dopadlo to přesně stejně. Martina Navrátilová se změnila v Martinu nenavrátilovou, své asociaci vzkázala přibližně totéž co kdysi Jaroslav Drobný a v rozhovorech s tiskem prohlásila, že chce být světovou hráčkou číslo jedna, že k tomu potřebuje neustále hrát s nejlepšími, a mít přitom vnitřní klid, vědět, že o svém programu rozhoduje sama, že se nemusí bát konfrontací po návratu domů atd. atp. Žádná politika, jen kus zdravého mládí a rozumu.

A přece politika. Milovan Djilas napsal už před dvaceti lety, že stalinský systém byl vytvořen pro vládu průměru a podprůměru. Jestli se někdo opováží přerušit, musí se buď dát k policii, k vojsku, k establishmentu, a stát se generálem, nebo ho systém zničit. Vývoj stále znovu potvrzuje jak má pravdu. Nejen ve sportu. Jenže v zemích, které víc než kde jinde povýšily sportovní vítězství na triumf prestiže nikoli jen národní, nýbrž prestiže režimu, to bolí víc. Po loňských Nedomanském a Fardovi letos tedy Martina...

Čs. tenisová asociace se rozhodla, že Martina dala přednost nezávislému profesionalismu před profesionalismem státním, že se vzdala dobrovolně výsady odvádět 50% z vyhraných částek státu, a že rezignovala na dokončení studii. Poslední argument je zvlášť zajímavý, víme-li, jakým způsobem vynikající sportovci — nejen v Československu, pochopitelně — získávají vysvědčení a diplomy. A jak jim většinou nikdy k ničemu nejsou. Chcete dostudovat? ptali se novináři Martiny. Zasmála se: K čemu? Má pravdu. A má dvojnásob pravdu tvář v tvář desetiletím mladých Čechů a Slováků, kteří touží studovat, mají nadání právě k tomu, a jimž to dnešní pražský režim nedovolí pro "provinění" rodičů. Martina má jedinečný sportovní talent, jaký se rodí jednou za desetiletí, možná za děle. K jeho rozvinutí nepotřebuje ani československé gymnázium ani žádnou jinou fakultu. Ale co všichni ti, kteří nemají talent sportovní, nýbrž

k řečem, k matematice, k přírodním vědám, k medicíně nebo třeba k teologii? Z prohlášení čs. tenisové asociace číší spíš než obava o osud Martiny strach o to, aby děti jejichch funkcionářů — s talentem nebo bez něho — nepatřily k těm, kteří nedostudují "ve státním zájmu". Což by se mohlo snadno stát, kdyby se otcové zachovali jinak, než tak, jak jsme zaznamenali. Ne, že by pokrytectví bylo zvláštní novinkou či osvěžením repertoáru. Spíš jde o to, abychom je nepřehlédli.

Socialismus a svoboda projevu

Pro nás, kteří jsme prožili Pražské jaro, má zápas o svobodu projevu v soudobém Portugalsku zvláštní přitažlivost. Poprvé od roku 1968 se na evropské půdě v revolučním hnutí, které je deklarovaně socialistické, opět jednou řeší otázka informací a míry lidských svobod. Portugalští komunisté, početně slabí ale silní svou organizovaností, uznávanou obětavostí a aktivitou, nemohli spoléhat na automatismus spontánní lidové podpory, neboť — nic naplat — církev je zejména na zemědělském severu Portugalska bezpečně fungující protiváhou, léta salazarovského fašismu také neminula beze stop na duši malého lisabonského člověka. A pak je tu socialistická strana, která nabízí kýženou sociální spravedlnost, aniž by děsila. Cunhalova taktika v první fázi nutně musela spočívat na kombinaci dvou prvků: proniknout, obsadit, pevně se uchytit v mocensko-organizační infrastruktuře (včetně masových sdělovacích prostředků) a zároveň mobilizovat, usměrňovat a řídit lidová hnutí a manifestace.

Pozoruhodná je rychlost a obratnost, s jakou se Cunhalovi přívrženci zmocnili klíčových pozic v tiskárnách, redakcích, rozhlasových a televizních studiích, a v armádních jednotkách, pověřených informační a propagační činností. Ne v neposlední míře se v tomto přístupu zračí nová strategie, která byla vyvozena z československých a chilských zkušeností. "Odhalení" novinářů portugalského časopisu Republica, které bylo publikováno v pařížském tisku a které tvrdí, že Portugalská komunistická strana se řídila tajným dokumentem ÚV KSSS, zní senzačně a vzbudilo nedůvěru i u levicových sil, které s redaktory Republicy jinak sympatizují. Brzy se také ukázalo, že "tajné pokyny" byly docela netajně zveřejněny v Ponomarjevově stati v sovětské partajní revui "Kommunist".

Pravda je ovšem prostší a vysvětlení jednodušší. Téze o nutnosti, aby "komunistická strana ovládla masové sdělovací prostředky" a využívala je v zájmu strany a dělnické třídy se v celé lapidárnosti objevila již ve známém Dopise Varšavské Pětky, adre-

sovaném v červenci 1968 ústřednímu výboru KSČ. ÚV KSSS zajisté také po uzavření "československého případu" vyvodil závěry z působení masových sdělovacích prostředků v době Pražského jara, a učinil tak nepochybně i po chilském puči. Ponomarjev si ve své stati nevymýšlel nic osobitého, čerpal z dokumentů ÚV KSSS, jež jsou podle ustáleného ritu interní, nevěřejné a tedy "tajné".

Zvláštní důraz, který sovětsí straničtí teoretikové a stratégové nově připisují ovládnutí masových sdělovacích prostředků je "obohacením" dogmatického marxistického učení naruby a Cunhal je pouze prakticky uplatnil v portugalských poměrech.

Úvahy, které uveřejňujeme, se netýkají nějakého okrajového jevu portugalského revolučního procesu, ale mají zásadní význam v etapě, kdy se ukazuje neudržitelnost aparátnického socialismu a naděje na uskutečnění socialistických ideálů se upínají k demokratickému socialismu.

* * *

V románském světě, ve Francii, Itálii a Španělsku, mají portugalské události pro levicové síly význam bezprostředního testu. Ve Francii se staly prvořadým tematem polemik a diskusí, jež trvají již několik měsíců a v nichž krystalizují postoje a názory na revoluční taktiku socialistického hnutí.

Francouzské politické strany, spjaté "Společným programem levice" se v hodnocení a analýze portugalské krize značně rozcházejí. Mitterandova socialistická strana podporuje Soarese a kriticky posuzuje chyby, kterých se podle jejího mínění dopustil a dopouští Alvaro Cunhal a jím vedená Portugalská komunistická strana. V posledním bodě se její hodnocení do značné míry shoduje s názorem italské a španělské komunistické strany. Vedení Francouzské komunistické strany bezvýhradně hájí Cunchala, portugalskou socialistickou stranu obviňuje z reakčnosti a socialistickou stranu Francie z podpory antikomunismu. Stanoviska FKS se příliš neliší od komentářů, které můžeme číst v sovětském a v "normalizovaném" československém tisku.

Z polemik se vylupuje ústřední problém, zda přechod k socialismu může být v Portugalsku zabezpečen spíše pluralistickým politickým systémem s plně garantovanými občanskými svobodami, či zda se má portugalské revoluční dění řídit "marxisticky-leninskými" zásadami, t.zn. za vedoucího postavení jediné dělnické strany a v podmínkách omezených občanských svobod.

Kámen úrazu je v tom, že Francouzská komunistická strana svou podporou Cunchalova "represivního modelu" silně otrásla důvěrou v upřímnost svých prohlášení, v kterých se představuje jako předbojovník a strážce občanských svobod. Československému čtenáři neunikne, že jeden z jejích posledních manifestů z května 1975, ("Deklarace svobod", viz Listy č. 6, srpen 1975), v mnohém přejímá zásady, které byly vůdčími ideami československého socialismu v roce 1968.

Mezi deklaracemi vedení FKS a její praktickou politikou lze nejednou odhalit rozpory. Pierre Daix na ně upozornil v předmluvě ke své knize "Prague au cœur" (viz Listy č. 6, srpen 1975), v které vysvětluje, proč odchází z FKS. Ze stanoviska, jímž svého času FKS odsoudila vojenskou intervenci veršavské Pětky v Československu, zbyla vsutku jen bezobsažná fráze. Z jejích pozdějších oficiálních projevů se dají zřetelně vystopovat sympatie k nynějšímu husákovskému režimu a pohrdání k vůdčím osobnostem Pražského jara.

* * *

Do diskuse o "revoluční svobodě" zasáhl stejnojmenným článkem v "Le nouvel observateur" Edgar Morin (30-7-1975). Podnět k jeho úvaze mu dala aféra kolem portugalského časopisu "Republica" i úvodník časopisu "Le monde", nazvaný "Revoluce a svoboda" (21. června 1975).

Morin rozebírá argumentaci, která uvádí v bezvýraznou symbiozu dva protikladné principy: zásadu liberální, která nepřipouští žádné omezování svobod, a zásadu pokrokovou, která svobodu projevu podřizuje zájmům revoluce. Mnozí z těch, kdož ve vztahu k fašistickému či jinému reakčnímu režimu posuzují svobodu tisku jako absolutní hodnotu a pokrokový požadavek, považují tutéž svobodu za něco vedlejšího a za reakční nebezpečí v okamžiku, kdy se začne rozvíjet revoluční proces.

Zmíněný paradox prý se pak dá lehce řešit myšlenkovým pochodem, jehož logika je následující:

1. Svoboda tisku je "svobodou formální" a v revolučním procesu se stává zbytečným luxusem pro buržoazní intelektuály; je podřizována boji pracujících mas za skutečné svobody.
2. V revolučním procesu se svoboda tisku stává nebezpečnou; protože široké masy stále ještě podléhají staré vládnoucí ideologii, představuje svoboda tisku zároveň pláštík i zbraň kontrarevoluce.
3. Vznikne-li tedy konflikt mezi svobodou tisku a revolučním procesem, může se revoluce rozvíjet pouze na úkor svobody tisku, která se stává nositelkou reakční hrozby.

Podobné úvahy nutně vedou k závěru, že veškeré protesty proti omezování svobody tisku brzdí revoluci a že jsou tedy kontrarevoluční.

Morin s uvedeným myšlenkovým pochodem nesouhlasí a staví proti němu jinou úvahu. Klade si nejprve otázku, kterým směrem se vyvíjí portugalská revoluce, co je jejím vzorem. I když se v současné situaci zračí nejistota a váhání, jednu věc víme jistě: ve světě zatím neexistuje žádný model demokratického socialismu. Existují však naopak rozmanité varianty aparátnického socialismu, jehož společným znakem je hegemonie jediného aparátu, který na sebe soustřeďuje veškerou moc, ovládnutím informací počínaje. Tyto varianty mají svůj

původ ve společenské organizaci, která se vytvořila v letech 1917 až 1937 v SSSR, kde došlo k dokonalé koncentraci veškeré moci v ruce aparátu strany.

Při neexistenci jakéhokoliv modelu demokratického socialismu a při organizační virulenci aparátnického modelu, i u vědomí skutečnosti, že potlačování nesouhlasných názorů a veškerých informačních zdrojů nevyhnutelně vede ke vzniku informačního monopolu, to jest jediné oficiální pravdy, která je pokaždé definována mocí, vystupují do popředí dvě otázky:

- Neskrývá se vlastně za revoluční nutnosti, v jejímž jménu je obětována svoboda tisku, vytváření trvalé struktury?
- Nezastírá se myšlenkou sebeobranu revolučního procesu proti reakční intoxikaci šíření jiné, nové intoxikace pod rouškou slůvka "revoluční"?

Jestliže revoluce postupuje — (Morin tu má na mysli portugalskou situaci) — za cenu potlačování tisku, vzdává se možnosti vlastní — portugalské — cesty k socialismu a směřuje způsobem stále nepůvodnějším k monotónnímu modelu aparátnického socialismu. Revoluční nešvary se přetvářejí v strukturu revoluce.

V obecné rovině Morin vyvozuje, že monopolizace informací vede k monopolizaci moci, k všeobecnému ujařmení. Monopolizace informací jediným aparátem tomuto aparátu umožňuje, aby se hledbal svou legitimitou. Každá nadvláda, říká Morin, se maskuje obecnými zásadami. Monarchie, která se dovolává božského původu, hovoří jménem boha, buržoazie zase jménem člověka. V prvním případě je nezbytné, aby mlčel bůh, v druhém, aby mlčel člověk. Aparát, který se prohlašuje za marxistický, hovoří jménem lidu. Aby mohl uskutečnit tento břichomluvecký výkon, musí přitom ovšem umlčet lid.

Kontrola informací, ospravedlňovaná zájmy budování pravého socialismu, vede k nastolení pseudosocialismu. V SSSR, kde byla obnovena třídní nadvláda a vykořisťování člověka člověkem, se nová moc opírala o výlučné a hierarchické přisvojení sdělovacích prostředků stranou. A právě toto přisvojení jí umožňuje vystavovat na odiv tvář osvobozeného lidu, ačkoliv tento lid byl ve skutečnosti zbaven práva na svobodné volby v závodech, v obcích, ve volebních okrscích, v celém státě. Umožňuje této moci předvádět tvář pokrokové společnosti, ačkoliv v ní neexistuje právo na stávkou, zato však tu existují interní cestovní pasy, zbytnělá policejní kontrola, "souostroví Gulag". Příklad takového dovršeného a dokonalého aparátnického komunismu přivádí Morina k "rozhodnému, neúprosnému, zarmocujícímu a ubezpečujícímu" závěru: "Ztráta takzvaných formálních svobod znemožňuje rozvoj reálných svobod. Každé potlačování informací vyúsťuje ve společenský útlak".

Postřeh polských a maďarských intelektuálů v letech 1956-1957 a československých intelektuálů v roce 1968, že svoboda projevu,

o kterou usilovali, odpovídá volání a potřebám dělníků a rolníků, je vpravdě velkým objevem. Musíme si znovu uvědomit, že svoboda nebrání proletariátu jíst, ale zabraňuje tyranovi spát. Myšlenku, že za dosažení trochy rovnosti je třeba platit ztrátou svobody, je nutné odsoudit jako reakční mýtus.

Svoboda informací, říká Morin, je ústředním tematem dneška i budoucnosti. Mocí neomezovaná svoboda projevu nemá sloužit uspokojování mánie dekadentních buržoazních intelektuálů, ani není duchovním fetišem či luxusem nasyceného liberála. Svoboda informací je základním problémem společenské organizace.

Socialistickou společnost, jejímž vlastním smyslem je vytvoření beztřídní společnosti a tudíž likvidování třídních antagonismů, může oživovat pouze působení protikladů, rozporů a antagonismů na úrovni myšlenek a informací: pluralita informačních zdrojů je jednou ze základních podmínek takové společnosti. Jestliže buržoazní společnost svobodu projevu omezuje a falšuje, pak to neznamená, že by ji socialistická společnost měla odstranit, nýbrž rozšířit a zmnožit. Mimochodem, Marx na "formálních svobodách" odsuzoval nedostatek a nikoliv přemíru svobody.

Úplná, demokratická a svobodomyslná organizace informací je podle Morina klíčovým organizačním problémem socialistické společnosti. Bez ní se socialismus stává socialismem "hlasu svého pána" a zvrací se ve svůj opak.

Budeme schopni vytvořit politiku a praxi revolucionizující a revoluční svobody? K tomu by bylo nutné povznést své myšlení nad zdánlivě nevyhnutelné alternativy, jako mezi revolucí a svobodou, aniž bychom přitom propadali víře, že se obě dvě dají báječně a zázračně sloučit. V opravdově novém promýšlení by bylo nutné zrevolucionizovat myšlenku revoluce. Jestliže to nedokážeme, uzavírá Morin, nejsme schopni vyvázat z jedné z největších tragedií historie a jsme naopak připraveni ji zopakovat.

Státní zájem

Do dveří číslo devět na oddělení pasů a víz vstupuje žena, které se chvějí ruce. Když pozdraví znuděného úředníka, rozvaleného za stolem, nasušeného a tupě zirájícího do neexistující dále, roztřepe se jí navíc i hlas. Položí před úředníka vyplněný formulář a list papíru, na němž je v cizím jazyce napsáno, že N.N., bytem N., ulice taky N., zve svou setru M.M. k návštěvě země N. A že N.N. hradí všechny výlohy spojené s tímto pobytem. Úředník dále zkoumá neexistující dálavu a pak se zeptá, jako kdyby před ním žádné papíry neležely:

Kam chcete jet?

Do N.

Proč?

Navštívit bratra.

Co tam dělá?

Je chemik.

Chemik, ušklíbne se úředník a zeptá se:

Jak se tam dostal?

Žena sklopí hlavu, rozechvěje se ještě víc, ale úředník teď najednou oživil a ptá se radostně:

Tak emigrant?

Emigrant, hlesne žena.

Proč jste to neřekla hned?

Žena mlčí.

Vy si myslíte, že jsme hloupi, směje se spokojeně úředník a prohlíží si svou oběť.

Ale my nejsme hloupi, zařve vesele a dodá, teď už zase nasupeně:

Podle zákona vám tu žádost přijmout musím, ale nepojedete, na to můžete vzít jed.

Tak to nemám právo uvidět bratra?

Pozvete si ho sem!

Žena odchází, teď už nemyslí na to, že neuvidí bratra, který přece nepřijede za ní, když tu byl odsouzen na osmnáct měsíců pro ilegální opuštění republiky, a kterého by sice snad už nezavřeli, ale zpátky nepustili, na to všechno nemyslí, je ponořena do své hanby, do svého ponížení, nevštmá si lidí čekajících ve frontách před ostatními dveřmi, schoulených do sebe, vystrašených, připravených k jakékoli servilitě, jenom když dostanou vytouženou doložku.

Ale ona žena ji opravdu nedostane. Za nějakou dobu jí přijde úřední papír, na kterém jí pasová správa oznámí, že její cesta se zamítá, protože není ve státním zájmu.

A podobný papír dostane i rodina, která si vyběhala a pod... ale ne, to raději nevyslovím, abych něco nepokazil těm několika tisícům šťastlivců, na něž se usmál osud, která si tedy vyběhala od banky příslib několika tisíc dinárů a nyní se všichni těší, že pojedou do Jugoslaviie, kam za nimi přijede spřátelená rodina, která odešla z Československa po srpnu a žije teď taky v nějaké té zemi N, ale těší se marně.

Hahaha, zařehťá se úředník, my nejsme hloupi! Takzvaná styková cesta! Zamítá se! Není ve státním zájmu, bude to znít na papíře.

A může to být i jiný úředník, na kterého oběť narazí, třeba ten ze dveří číslo osm, muž uhlazený, příjemný, lidský:

Posaďte se, babičko, copak pro vás můžu udělat?

Chtěla bych k dceři do ...

Tak mi dejte ty vaše papíry, bábi, děkuju atd. atd.

A babička odejde klidná a spokojená a pak čeká, čeká, až se dočká: Ve státním zájmu se Vaše cesta zamítá ...

Státní zájem! Jaká krásná, přesvědčivá, zákonem podložená formule. Neboť všechno v Československu se dá dnes podložit zákonem a všechno se dá zdůvodnit státním zájmem. Ostnaté dráty na hranicích, hlídky pohraničnicků se psy, když na druhé straně není ani živáčka, libovolné porušování listovního tajemství, odposlouchávání telefonických rozhovorů, zamítnutí cesty k příbuzným do ciziny. Ve státním zájmu je i přátelství ohodnoceno jako nebezpečný vztah a ve státním zájmu může být i to, že se odmítnutému žadateli neprozradí, o jaký státní zájem se v jeho případě jedná.

Vždyť ke všednímu dni dnešního Československa patří i tato situace:

Občan N. si poprvé v životě požádal o devizový příslib, aby mohl podniknout turistický výlet do Západní Evropy. A dostal ho! Teď už nic nestojí v cestě, aby se uskutečnil tento sen, především sen manželčin, protože tihleti N. nemají žádného bratra v emigraci, nedopisují si s uprchlíky a bože chraň, že by se s některým uprchlíkem hodlali setkat, pan N. nebyl vyloučen ani vyškrtnut ze strany, v osmašedesátém se prostě neprojevoval, závod jeho cestu vřelou kádrovnickou terminologií doporučil, takže: jede se!

A tak si jde občan N. na oddělení pasů a vlt pro svou doložku a tam mu řeknou, ještě to tady nemáme, ale času dost, přijďte za týden. Dcbrá, řekne bezúhonný občan N., ale bude to určitě za týden? Víte, já už si nemohu dovolenou překládat a za deset dní jsme chtěli vyrazit ...

Spolehněte se, zní odpověď.

Ale za týden to zase není hotové, až v pondělí, řekne referent rezolutně. Ale —, pokouší se N. hájit své zájmy.

Nedá se nic dělat, my tady nejsme holubník, řekl jsem vám jasně, abyste přišel v pondělí.

A zase nic! Pak v úterý, ve středu, zase v pondělí.

Proboha, N. už zoufale, mně utlká dovolená! Zítřa definitivně.

Mohu se spolehnout?

Na nás je vždycky spoleh, úředník varovně.

A zítřa:

Pane N., jsme pověřeni vám oznámit — přítomen je jak tupě ztrajcl, tak i laskavě lidský úředník, neboť jde o důležitý akt, o vyrozumění o státním zájmu —, že vaše cesta povolena ... nebyla, protože není ve státním zájmu.

Jak to, že nebyla povolena, jak to, že není ve státním zájmu, řve bezúhonný občan N., ze kterého ta sprostota dělá lva a jenž si navíc představuje svou uplakanou ženu dneska odpoledne, až jí to řekne.

Pane N., chechtá se spokojeně tupec, vy jste přeci inženýr, nebo doktor nebo co, máte vysokou školu, tak by vám to mělo být jasné, státní zájem je státní zájem, tak to stojí v zákoně!

My chápeme váš stav, pane inženýre, přidává se druhý úředník gentlemansky, ale na druhé straně si musíte uvědomit vy, že z hlediska československých zákonů nemá každý občan automaticky nárok na ...

Stát není holubník, do toho tupec netrpělivě, ty doby už skončily, kdy si každý rozvracel republiku jak chtěl.

Ale o jaký státní zájem jde v mém případě, rozhořčuje se bezúhonný občan N. nadále, řekněte mi to konkrétně! Když je někdo obviněn z vraždy, tak se mu přeci musí říct, koho měl zavraždit, nebo to taky stačí, říct mu, jste obviněn z vraždy a hotovo?

Na to gentleman nereaguje, on se drží. My to nevíme, pane N., kde jste porušil státní zájem, to přece musíte vědět vy, ne? Proč se rozčilujete na nás, porušili jsme státní zájem my nebo vy?

Ukažte mi akta, nedá se odradit bezúhonný občan N., tady jde přece o správné rozhodnutí,

a podle správního zákona má každý občan právo nahlédnout do akt, která jsou podkladem pro nějaké rozhodnutí o něm samotném!

A tu se rozesmějí oba úředníci, vesele se rozesmějí, smějí se a smějí a až se dosyta vysmějí, řekne tupec:

Občane N. Bylo vám sděleno rozhodnutí pasové správy. Opusťte tuto místnost.

A co může bezúhonný, teď už ostatně vůbec ne bezúhonný, občan N. udělat? Má se začít prát? Nechat si ještě ke všemu přišít útok na veřejného činitele? Opouští místnost s křikem:

Budu si stěžovat!

Hodně úspěchů, za ním tupec.

Pak zamknou oba úředníci kancelář, ve které se scéna odehrála, jdou dlouhou chodbou, teď už prázdnou, protože hodiny pro strany už skončily, a tupec řekne gentlemanovi:

Tak to vidíš, to máme za to, že se tak dřeme. Ještě jsou na nás sproští.

To se vrací k předchozí scéně, ale pak zasednou s dalšími úředníky za dlouhý stůl, neboť právě začalo zasedání komise, která rozhoduje, zda dotyčná cesta je, nebo naopak není ve státním zájmu. Neboť i oni dva jsou ve skutečnosti členy této komise, která nevede žádná akta, neuznává žádné podklady, stačí telefonát z okresního výboru strany, udání závistivého souseda, kádrovákovo špatné trávení. A nikdo, žádný šfoura s akademickým titulem nám nebude mluvit do naší dobře placené kompetence! Republiku si rozvracet nedáme!

A pak skončí i zasedání, úředníci odpočívají doma a u večere slyší tupec, jak v rádiu říkají,

že teď už můžeme klidně spávat, že hodnoty socialismu se podařilo ochránit, že lidé teď mají své jistoty —. Tupci se zavírají oči, vypne přijímač, zavrtá se do postele a než usne, stačí si ještě chvilku pochvalovat jistoty, jichž se mu dostalo tak hojně.

Žena, jež má bratra chemikem-emigrantem, se se svým ponížením do usnutí nevyrovná. Manželé, kteří se chystali na stykovou cestu do Jugoslaviie, také vzdychají ve svých postelích, stejně jako babička, která je teď přesvědčena, že svou dceru už nikdy neuvidí a které se už ani nechce žít.

A bezúhonný občan N, teď už nikoli bezúhonný, si láme hlavu otázkou, proč to tak dopadlo. Pak má těžké sny. Ve tmě se skrývá neurčitá, nebezpečná příšera a jenom on ví, že se ta bestie jmenuje státní zájem. Bezúhonný občan před ní prchá, honička trvá celou noc, a když se onen občan ráno probudí, nepřipadá mu onen státní zájem, na který se předchozího dne odvolávali oba úředníci, už tak strašný.

A nositelé státního zájmu, naši dva úředníci ministerstva vnitra, spali úplně klidným spánkem beze snů, dobře si odpočali a s nimi i sám státní zájem. Kdepak, není to žádná příšera! Hladce se oholil, dobře nasnídal a svěží a při síle vykračuje teď s oběma úředníky na své pracoviště, v ruce elegantní kufříkovou aktovku, boty se mu blýskají, v náprsní kapse bílý kapesníček. Pracující socialistického Československa se mají na co těšit.

Aleš Dederá

Dopis akademika

IVANA MÁLKA

Presidium Československé akademie věd
Praha 1, Národní třída 3

Když nyní přehlížíme 30 let budování socialismu u nás, můžeme jistě s hrdostí hodnotit co dalo toto období naší vědě: můžeme právem říci, že rozvoj naší vědy v tomto období je důstojnou položkou rozvoje naší společnosti, a to jak ve výstavbě celé struktury naší vědy, její materiální základny, jejího ideového zaměření a sepjetí s výstavbou socialismu, výchovy kádrů, její vědecké produkce i autority, kterou si získala ve světové vědě, tvůrčích vědeckých vztahů, které navázala jak s vědci socialistických států tak i jiných zemí s rozvitou vědou; začala se i důstojně podílet na řešení světových problémů v rámci aktivity mezinárodních organizací ať čistě vědeckých ať vládních sdružených kolem OSN, i prostřednictvím jejich mezinárodních programů.

Já, kterému po dlouhou řadu let byla poskytnuta důvěra, abych se tvůrčím způsobem a iniciativně podílel na rozvoji naší vědy, jsem se snažil nejen přispět svými znalostmi,

silami i zkušenostmi v rámci svého speciálního oboru, ale i zobecňovat své zkušenosti v teoretické otázky rozvíjení vědy a jejího postavení s hlediska potřeb a ideí výstavby socialismu. I když řadě z nás byla v posledních letech vzata možnost, abychom i nadále věnovali své síly a zkušenosti rozvoji naší vědy i jejímu podílu na výstavbě socialismu, nechceme a nemůžeme se vzdát možnosti a povinnosti, abychom na základě svých teoretických i praktických zkušeností dále sledovali rozvoj naší vědy a hodnotili její stav a postavení.

Prosím, abyste přijali tento dopis jako výraz tohoto mého zájmu a přihlédlí ve své činnosti k jeho vývodům a upozorněním. Jsou shrnutím toho, na co jsem útržkovitě upozorňoval zvláště ve svých výročních zprávách o své vědecké činnosti.

Hned v úvodu nemohu zamlčet, že jsem krajně znepokojen mnohými zjevy, které nesvědčí o tom, že se dnes poslání vědy u nás doceňuje a že se respektují její skutečné a pro její rozvíjení zcela nezbytné potřeby; to

způsobuje nejen její stagnaci, kterou nemohou zastřit halasná slova o úspěších, vede to k postupné ztrátě jejich vědeckých posic v minulosti již uskutečněných. Konstatuji to s lítostí a obavami, neboť znám ze zkušenosti, jakého úsilí je třeba, aby se takové postavení vědy získalo a jak dlouhodobé jsou důsledky zpomalení a ztrát. Tato situace je tím nebezpečnější nyní, kdy máme vstupovat do zápasu o realizování vědecko-technické revoluce se všemi jejími technickými, kulturními, společenskými i mezinárodně politickými dopady.

Jsem si vědom toho, že síla mých argumentů může být znevažována tím, že jsem byl vyřazen z vědeckého dění u nás a že pochopitelně moje informovanost může být znevažována. Soustředím se proto jen na několik základních otázek. Abych při tom nemohl být viněn, že moje stanovisko pramení z čistě osobních zájmů a situací, konfrontuji dnešní vývoj a stav s tím, jak analysoval situaci ve vědě materiál zpracovaný v sekretariátu ÚV KSČ, který byl uveřejněn a dán do diskuse na vědeckých pracovištích v letech 1970-1971.

Především mě doslova děsí, stejně jako jistě každého, kdo se nad tím zamyslí nezaujatě, způsob, s jakým se hospodáří s tím co je pro vědu nejcennější a nejnákladnější, to jest s vědeckými kádry. Každý přece musí vědět, jakého úsilí bylo třeba, aby vyrostly početné a nezbytné vědecké kádry, aby získaly své vědecké znalosti a zkušenosti i své uznávané postavení ve vědě světové. Obecně je známo, že k vychování takto zkušených pracovníků vědy je třeba kolem 15 let. Při tom jde u nás v naprosté většině o vědce v socialismu vychované a jeho poslání oddané.

Starší vědeckí pracovníci, kteří nešetřili svých sil, aby pomohli vytvořit náš systém vědeckých pracovišť a vychovali pro ně vědecké pracovníky, jsou zhusta nuceně dávání do důchodu v době, kdy jsou ještě plně schopni vědecké práce, a společnost je tak zbavována možností, aby uplatňovali pro ni své vědecké znalosti a zkušenosti, aby pro ni předávali ve výchově své vědecké znalosti nové vědecké generaci i aby se podíleli na uplatnění vědy v praxi. A co je navíc: je nám znemožňováno uveřejňování našich zkušeností a tím provádět a předávat jejich syntézu veřejnosti; a stejně jsme vyřazováni, opět k velké škodě naší společnosti i socialismu vůbec, z mezinárodního vědeckého dění. Na naše žádosti, abychom mohli vyhovět mezinárodním organizacím, které nás žádají o účast, se vůbec neodpovídá a jakékoli zahraniční cesty nám nejsou povolovány. Jsou i takové případy, jaký znám z vlastní zkušenosti, že je nám ztěžován, ba znemožňován jakýkoli styk s pracovišti, která jsme vybudovali a v nichž pracují naši dlouholetí žáci.

U mnohých pracovníků *střední generace*, tedy na nejvyšším stupni jejich vědecké potence, je vědecká práce buď znemožněna, jak je tomu u velké části pracovníků společenských věd, kteří musí hledat pouhou obživu v práci neodpovídající jejich vzdělání

a tvůrčím schopnostem, často v práci jen čistě manuální, nebo je jim sice vědecká práce v omezené míře umožněna, ale jejich schopnosti, vzdělání a zkušenosti nejsou plně využity: jsou zbaveni možnosti vést vědecké kolektivy, vychovávat mladé vědecké kádry, účastnit se mezinárodního vědeckého styku, získávat vyšší vědecké hodnosti. Nadto jsou často drženi v nejistotě o svém dalším osudu krátkodobými smlouvami jednorozhodnými a dvouletými; ze smluvních úvazků, které byly v trvání pěti let v minulosti zaváděny, aby umožnily zdravý pohyb kádrů na vědeckých pracovištích, se stal nástroj morálního nátlaku na vědce a stagnace vedoucích, často zcela nekvalifikovaných kádrů. Je zcela přirozené, že v takových nejistotách se vědci nemohou pouštět do nových dobrodružství vědeckého poznání, narušují se vztahy ve vědeckých kolektivech, klesá skutečná výkonnost vědy, dochází k vědecké stagnaci.

O výběru *vědeckého dorostu* rozhodují zhusta faktory jiné než jejich skutečný zájem o vědeckou práci, jejich nadání a tvořivá potence; nadto mají mladí adepti vědy omezenou možnost získávat zkušenosti od nejzkušenějších vědců svého oboru ať domácích ať zahraničních. Způsoby, s nimiž se zachází s vědeckými kádry, vedou u mladých vědců zhusta ke skepsi, až frustraci a cynismu, které jim brání pracovat s tím čistým nadšením, s jakým nastupovali mladí lidé do vědy v letech nástupu do socialistického budování. U mnohých z nich je pak vědomí skutečné vědecké perspektivy nahrazováno potřebami a možnostmi pouhé osobní kariéry.

Zcela zvláštní kapitolou je získávání *vědeckých hodností*: na jedné straně se znemožňuje, často na základě nekvalifikovaných verdiktů, nemajících daleko od frašky, obhajoba dobrých vědeckých prací ať pro hodnotu kandidátů věd ať doktorů věd. Na druhé straně se umožňuje získávat hodnosti za politické zásluhy na základě prací nekvalitních! Jsou obecně známy případy, kdy vědecká práce a na základě ní udělená hodnost byly získány způsobem, který je neslučitelný s morálkou vědy a samozřejmě i socialismu.

Na *vedoucí místa* bylo nejednou umožněno dostat se takovým, kteří nemají potřebné znalosti a zkušenosti v daném oboru ba dokonce postrádají potřebných mravních hodnot, zájmu o rozvoj vědy i skutečného přesvědčení. Majíce pak neomezenou možnost uplatňovat v jednání s podřízenými plnou libovůli, upínají všechno své "řídící" úsilí na udržení své posice a jejich výhod.

Není divu, že za takového stavu věci panuje na mnoha vědeckých pracovištích i katedrách vysokých škol atmosféra nejistoty a strachu, která podlamuje síly vědeckých pracovníků a podstatně snižuje výkonnost vědeckých pracovišť.

Mohu na základě vlastních zkušeností říci, že takové zacházení s vědeckými kádry nemá obdoby v žádné ze socialistických zemí, znevažuje autoritu čs. vědy ve světě, vrhá hrubý stín na charakter našeho socialismu a vůbec neodpovídá leninským principům

práce s odborníky a vědci. Jsem přesvědčen, že také pro naši společnost platí Leninova slova napsaná v roce 1922: "Nedosažnou-li všechny naše vedoucí orgány, tj. komunistická strana, sovětská moc a odbory toho, abychom chránili jako oko v hlavě každého odborníka, pracujícího svědomitě se znalostí svého oboru a s láskou k věci, i když je mu komunismus ideově naprosto cizí, pak o nějakých úspěších ve výstavbě socialismu nemůže být ani řeči". (Spisy, české vydání, sv. 33, str. 191). Podle slov samotného autora se toto upozornění vztahuje na celou dobu, "dokud nebude dosaženo nejvyššího stupně rozvoje komunistické společnosti". Jejich platnost jisté nemůže být oslabena tím, že v našem případě nejde vůbec o lidi, jimž by byl "komunismus ideově naprosto cizí", nýbrž z převážné většiny o přesvědčené marxisty, kteří svou angažovanost pro věc socialismu prokázali celým svým životem a prací. Je-li jako důvod diskriminačních opatření proti nim uváděn jejich názor a postoj na události roku 1968, jde o názory a postoj, jež společně s nimi zaujímá význačná část mezinárodního komunistického hnutí. Je proto zcela absurdní, jestliže se taková názorová rozdílnost uvádí za důvod, proč se u nás socialistickým a vlasteneckým vědcům administrativními opatřeními zabraňuje v tom, aby kvalifikovaným způsobem posilovali způsobilost své vlasti přispívat co nejúčinnějším způsobem ke společným úkolům mezinárodního komunistického hnutí a socialistických zemí.

Avšak kromě uvedených škod v kádrové politice dochází i ke *stagnaci kvalitativní*. Není tajemstvím, že se podstatně zmenšily, popřípadě zastavily přírůstky vědeckých pracovníků a aspirantů, a nadto v rámci stagnujících počtů pracovníků na vědeckých pracovištích narůstá v důsledku narůstání byrokratické kontroly počet sil administrativních.

Obávám se, že nebude-li co nejdříve zjednána náprava, škody dnes navozené budou mít vážný dlouhodobý dopad a povedou ke katastrofálnímu zaostávání naší vědy se všemi důsledky pro rozvoj naší společnosti mající uskutečňovat vědecko-technický pokrok v rámci předností socialistického systému. Samostatný rozbor by si zasloužovalo, jak se vyvíjí v posledních letech *zaměření naší vědy*, které má zajišťovat *dlouhodobý perspektivní předstih* a tím zajišťovat možnost našeho dalšího postupu směrem k podmínkám a potřebám společnosti komunistické, a dále, jak z tohoto pohledu — a právě z tohoto pohledu — se uskutečňuje spojení vědy s praxí. Odvolávám se však zde na shora uvedený stranický materiál s tím, že od doby, kdy byl koncipován a diskutován, kdy se těmito otázkami kriticky zabýval, došlo k dalšímu zhoršení v obou uvedených směrech a vůbec nejsou uplatňovány postuláty, které stanovil. K tomuto zhoršení dochází jistě především ze shora uvedených kádrových důvodů, jednak však z důvodů, ve kterých se opět mohou odvolat na stranický materiál: nedostatečná vyjasněnost dlouhodobých perspektiv naší

praxe a její nedostatečná schopnost chápat se pohotově výsledků, jež přináší věda. Spíše se požaduje, aby se věda co největší svojí kapacitou zabývala okamžitými potížemi praxe bez ohledu na to, jakého jsou původu. To ovšem dále strhuje vědu od hledání nových perspektiv a prohlubuje nebezpečí jejich zaostávání. Jelikož pak o efektivnosti celé soustavy věda-výzkum-praxe rozhoduje nejslabší článek, narůstá nebezpečí, že přibude nový slabý článek — věda a perspektivy, které má otvírat.

Stejně stručně chci poukázat na nebezpečné další zaostávání v *materiálním vybavování* naší vědy, u něhož stranický materiál konstatoval, že prostředky, jež se poskytují vědeckým pracovištím Akademie, vysokých škol i řady resortních ústavů, nemohou dostatečně zajišťovat, aby naše věda mohla pracovat ve většině úseků na soudobé světové úrovni. Bohužel je třeba i zde konstatovat, že v tomto směru nedošlo ke zlepšení, nýbrž naopak: poskytované prostředky, zvláště devisové, nestačí ani na pořádnou údržbu a obnovu stávajícího zařízení. Přitom celá řada ucelených a plně zdůvodněných projektů zůstala torzem a obávám se, že není tendence ani v dohledné budoucnosti tyto nedostatky a škody napravit.

Podrobněji se však chci zabývat *mezinárodními vztahy* naší vědy. Je obecně přijato všemi, kteří znají podstatu vědecké práce, že *věda je svojí podstatou internacionální poznávací proces*, a že jakékoli vytrhávání kteréhokoliv jejího úseku z tohoto procesu a oslabování účasti v něm nutně způsobuje její oslabování a ztrátu efektivnosti. Proto i platí, že věda může tím více prospívat své zemi, čím více a účinněji se umí podílet na tomto mezinárodním procesu. Z tohoto hlediska např. i integrace vědecké práce v rámci socialistické soustavy nesmí být opatřením omezujícím, nýbrž posilujícím účast v onom světovém mezinárodním procesu.

V minulých dvou desetiletích se podařilo na mnohých úsecích zapojit naši vědu důstojně do takové mezinárodní spolupráce a získat pro ni autoritu jako pro vědu země budující socialistickou společnost. Dnes jsme bohužel svědky toho, že se toto postavení čs. vědy promarní tím, že se velmi omezují a znehodnocují možnosti vědeckých styků a účast na světovém vědeckém dění; nejruznějšími opatřeními kádrovými i finančními, která jsou vymyšlena a prováděna bez ohledu na podstatné potřeby vědy, se ztenčily všechny možnosti a prostředky pro realizování vědeckých styků. Tvzení o nebezpečném vlivu takových styků na ideový postoj vědců je důkazem nedůvěry v sílu socialistické vědy a v pevnost socialistických vědců a strachu těch, kteří neznají vědu a její podstatu. Nevyužívá se možnosti, aby všichni mladí vědci procházeli tuhou školou mezinárodních zkušeností, i aby vědci již zkušení a ve světě známí uplatňovali svůj talent ve světovém vědeckém dění a obohacovali svou práci nejaktuálnějšími jeho podněty. Zeslabuje se podíl naší vědy na pomoci nově se rozvíjejícím

zemím a tím se ponechává stále větší prostor vědcům jiných zemí, čímž se i zeslabuje náš vliv jako země socialistické na vývoj těchto zemí, které si teprve svoji budoucnost vytvářejí. Naše věda, která si i v těžké mezinárodní konkurenci začala vydobývat významné a uznávané postavení, promarňuje nashádané bohatství a mění se opět ve vědu provinciální, opět se ožívuje komplex "malé země", která má a smí mít jen omezené možnosti uplatnění ve světovém dění komplex, s nímž jsme musili v sobě i okolo sebe tolik zápasit na počátku rozvíjení naší socialistické vědy.

Bohužel i *spolupráce v rámci socialistických zemí*, která by měla alespoň z části nahrazovat ztracené možnosti, se nerozvíjí tak, jak to odpovídá skutečným potřebám a charakteru vědy: nedokázala se osvobodit od těžkopádného a byrokratického formalismu, jenž je tak dalek prudkému dynamismu zdravé vědy, a nadto i dotování jejich potřeb je příliš malé, takže ani zdaleka nepokrývá skutečné potřeby, možnosti i zájem vědců samých.

Každý bychom jistě mohli podat podrobný výčet o tom, kolik posic jsme takto vyklidili a kolik hodnot jsme tak ztratili. A to ještě stále je možno těžit z toho, co bylo získáno a vytvořeno v minulosti, žít z podstaty. Avšak prameny těchto možností rychle vysychají při dnešní zhoubné politice vůči vědě i pokud se týče mezinárodní spolupráce.

Ještě pokládám za nutné se dotknout některých *otázek ideologických*. V minulých desetiletích rozvíjení naší vědy byla námi vždy zdůrazňována nezbytnost správného ideového marxistického zaměření pro vývoj naší vědy i pro samotnou práci vědců a jejich výchovu. Nemálo úsilí bylo věnováno tomu, aby se našly správné způsoby nedogmatického uplatnění dialektického materialismu ve vědě a aby vědci pochopili, že v jeho filosofii mají nezbytný základ a obecnou teorii vědeckého myšlení a tím i účinnou pomoc ve vědecké práci. Dosáhlo se toho, že většina vědců i starších a již zkušených i nově nastupujících pochopila, jakým je pro jejich práci přínosem spojení vědy se základním proudem výstavby a rozvoje socialistické společnosti.

Dnes připuštěnými "ideology vědy" je celé toto úsilí znevažováno paušálními, naprosto nedoloženými útoky a obviněními, jakákoliv snaha po samostatnějším, vědeckém rozvíjení tohoto základu v souhlase s potřebami rozvoje vědy i společnosti, je vystavována nebezpečí obvinění z "revisionismu". Marxistické učení se dogmaticky představuje jako ztrnulý a tím v podstatě slabý systém; jeho optimistické poslání a jeho vědecká metoda jsou nahražovány povrchní a ztrnulou apologetikou, jež svazuje jakékoliv samostatnější myšlení. V této podobě pochopitelně ztrácí jakoukoliv cenu pro vědce, pro jejich práci i pro vytváření vědeckých perspektiv. Ideová výchova se mění v pouhou školometskou, "liturgickou" látku, která nemá s vlastní vědeckou prací, ale ani se životem nic společného; avšak v takové

podobě se vyžaduje jako jeden z projevů "společenské angažovanosti". To ovšem vytváří rozryv mezi vědou a ideologií, jaký jsme nikdy v minulosti neznali. Nemůže být větší nebezpečí pro rozvíjení ideologie, než když se stane pouhou požadovanou součástí osobní kariéry, a je proto jen předstírána a nikoliv přijímána a osvojována.

I samotná otázka tzv. vědecko-technické revoluce, jež svými pozoruhodnými rozbory perspektiv vývoje společnosti z marxistického hlediska byla s to dodávat vědecké práci v jakémkoli oboru perspektivní optimismus a nadšený zájem i vazbu na rozvoj společnosti, ztrácí v dnešní atmosféře ideologické apologetiky a hlásaného tzv. "reálného socialismu" svoji atraktivní sílu a zůstává nejvýš jen pouhým obsahem "ideologického školení". Přitom se dostává i ve své již odzbrojené podobě do stálého rozporu s prováděnou ekonomickou i politickou praxí. Tato skutečnost je o to horší, že se takto ztrácí jeden z účinných nástrojů ideologického působení socialistické společnosti v rámci jejího poslání v mezinárodním revolučním hnutí i v působení zvláště na mládež v kapitalistických zemích.

Shrnuji tedy:

Naše věda, která v minulých desetiletích rozvíjení naší socialistické společnosti se začala díky uvědomělé pomoci a důvěře Komunistické strany Československa úspěšně rozvíjet, takže dokázala dotahovat předstih světové vědy, dosáhla značné mezinárodní autority a tím i byla důstojnou reprezentací možností a záměrů socialistické společnosti, byla v posledních letech brutálním způsobem ve svém vývoji sražena, její tvůrčí síly rozvráceny, stovky jejich vědeckých pracovníků — socialismu oddaných odborníků — jsou zbavovány jakékoliv možnosti vědecké práce. Její řídicí orgány nemají dostatek sil a autority a snad i odhodlanosti, aby mohly prosazovat naprosto nezbytné potřeby vědy a jejího rozvoje. Na vedoucí místa ve vědeckých institucích a pracovištích se mnohde dostaly síly nedostatečně kvalifikované, karieristické, jež svým jednáním ničí i to, co kladného může z minulosti přežívat.

Za těchto poměrů nejsou ani materiální ani kádrové potřeby vědy zajišťovány tak, aby zaručovaly perspektivy vědy nutné pro následující etapu rozvoje naší společnosti. Naše věda je vytrhována z tvůrčího procesu světové vědy, a nutný pohyb, který účast v tomto procesu vyžaduje, je blokován byrokratickou ztrnulostí. Optimistická ideologie marxismu je strhávána do vod neproduktivního apologetismu, neschopného být dynamickou oporou tvůrčího rozvíjení věd přírodních a společenských. Naše věda je ohrožena úpadkem do provincialismu, v němž nebude schopna plnit své náročné specifické progresivní úkoly, jaké potřebuje intenzivní vývoj naší společnosti, její kultura, ekonomie i mezinárodní postavení.

Doufal jsem, že se stranické vedení bude touto problematikou zabývat s tou vážností a odpovědností, jak jsme toho svědky v

Sovětském svazu, Polsku i jiných socialistických zemích, a že otevře nové možnosti rozvoje vědy a odstraní nastalé disproporce a škody. Jednání ÚV KSČ o vědecko-technickém rozvoji se zabývalo jen malou částí problematiky, jež může mít okamžitý dopad, nemůže však být dostatečně účinnou ani ve svém omezeném okruhu, bez řešení problémů celé základní struktury vědy, na některé z nichž jsem se pokusil ukázat, a zvláště bez toho, že vědě budou opět vytvořeny podmínky pro skutečnou tvůrčí práci.

Vážení soudruzi,

pokusil jsem se ve svém dopise shrnout nejzávažnější skutečnosti ohrožující rozvoj naší vědy. Jsem přesvědčen, že jste si jich sami plně vědomí. Přesto jsem se rozhodl, že jako komunista nemohu mlčet o nich právě nyní, kdy se na jedné straně připravují

směrnice pro šestou pětiletku; na druhé straně pak četné projevy při příležitosti oslav třicátého výročí osvobození naší země Sovětskou armádou konstatovaly, že v podstatě byl u nás konsolidační proces ukončen. Domnívám se proto, že je nyní naléhavou povinností presidia ČSAV, aby se vši svojí autoritou zasadilo o to, aby na úseku vědy byly uskutečněny normální poměry, které by umožnily všem vědcům, aby svými silami znalostmi i zkušenostmi opět mohli přispívat ke zdravému a intenzivnímu rozvoji naší vědy ve prospěch dalšího vývoje socialismu v naší zemi.

V Praze, dne 25. června 1975.

Akademik Ivan MÁLEK
Laureát Mezinárodní Leninovy
ceny míru

Hledat řešení

(Z knihy Zdeňka Mlynáře)

Psali jsme již o významné práci Dr. Zdeňka Mlynáře, v roce 1968 tajemníka ÚV KSČ a člena představenstva strany (Listy, č. 6, srpen 1975). Až dosud neuveřejněná, vyvolala velkou pozornost světového tisku a se zájmem se očekává její vydání ve světových jazycích, které se připravuje. Autorovi, který rukopis této práce poslal na vědomí také vedení KSČ vyneslo jeho vystoupení útoky v tisku a rozhlase, vyšetřování policií a sledování.

Názory na práci Zdeňka Mlynáře se jistě budou velmi různit, ale v tom je právě její velká přednost, že dává nový podnět k diskusi o naší velké zkušenosti a tím i východiscích z dnešní situace.

Nakladatelství INDEX spolu s LISTY vydávají — bez vědomí autora — v těchto dnech práci Zdeňka Mlynáře jako samostatnou publikaci pod titulem "Československý pokus o reformu 1968 — Analýza jeho teorie a praxe" jako č. 1 nové řady "Doba". Vzhledem k nadcházející konferenci evropských komunistických stran uveřejňujeme výňatek z této práce, kterou si zájemci mohou objednat v nakladatelství Index⁽¹⁾.

Postoj oficiálního vedení politické reformy z roku 1968 ovšem také nutně svědčí o tom, že československá reforma nebyla snahou o rozvíjení koncepcí tzv. "národního komunismu", jak se to obvykle nazývá zejména v nekomunistické publicistice. Myslím, že v koncepcích a logice tohoto tzv. "národního komunismu" v pojetí této publicistiky není vůbec východisko pro potřebnou změnu poměrů v celém mezinárodním komunistickém hnutí, ve vztazích mezi jednotlivými stranami i socialistickými státy. Je to logika, která celkové potřebě hnutí nadřazuje jiný cíl: získat co nejvýhodnější politické podmínky pro jednotlivou stranu (zemi), aby se pokusila realizovat svou (třeba i z hlediska celkového hnutí oprávněnou, leč tímto hnutím v tomto světle nepochopenou) vývojovou koncepcí. V praktické politice je to zřejmě cesta snažšího úspěchu; není bez významu

ani pro celkový pozitivní vývoj ve hnutí — neboť čím více takovýchto úspěšných pokusů, tím výrazněji se prakticky jeví i celková potřeba změn. Zároveň však má praktický pohyb ve hnutí tímto směrem i celou řadu negativních stránek: zachovává beze změny a obchází mlčením základní problém — správnost či nesprávnost převládající logiky ve hnutí, falešné logiky vztahů mezi "obecnými" a "specifickými" zákonitostmi vývoje socialismu. Aby tato koncepce dosáhla prakticky větší úspěchy, snaží se "nedráždit" tím, že by otevřeně a marxisticky kritizovala převládající koncepci, jen ji v praxi politického handrkování "šidí", vymáhá si pro sebe různé ústupky a tolerance. Kdyby se podobný postup měl uplatnit jako zásada ve hnutí vůbec, nutně by musil vést k jeho dezintegraci a rozkladu: neboť možnost "národního komunismu" je dána jen potud,

(1) Index, Postfach 411511,5 Köln 41, BRD.

pokud je jeho úspěch výjimkou. Kdyby se stal pravidlem, došlo by k dezintegraci, neboť tento přístup postrádá vlastní pozitivní základnu integrace, je jen využíváním trhlin, jež vznikají v důsledku dosavadní, nevyhovující základny integrace. Kdo akceptuje takový přístup, nutně se musí dostat do situací, kdy i v praktické politice je často nucen nejenom málo přispívat, ale občas i reálně brzdit snahy o celkové řešení problému v mezinárodním komunistickém hnutí, neboť jeho jednostrannému zájmu i taktice nakonec spíše vyhovuje (a to hlavně pro momentální různé politické kalkulace) dosavadní stav, v jehož "mezerách" se svou politikou "přizívuje".

Politické vedení československé reformy v roce 1968 vycházelo ze zásady, že integrační tendence ve hnutí, zejména pak ve společenství evropských socialistických států jsou nutným, pro cíle hnutí pozitivním jevem. Vycházelo i z přesvědčení, že postavení SSSR jako hlavní politické síly, jeho faktické posílení v politicko-mocenských vztazích ve světě, odpovídá zájmům celku hnutí i jeho jednotlivých složek. Vycházelo však zároveň z názoru, že i v SSSR se společnost a socialismus nutně vyvíjejí, že i ve vzájemných vztazích mezi socialistickými státy a stranami v komunistickém hnutí bude probíhat další vývoj. V jakém asi směru — o tom jsem už dosti obsáhle hovořil. Osud tohoto vedení však zároveň svědčí o tom, že svou politickou linií nebylo schopno v mezinárodním kontextu československé reformy roku 1968 úspěšně realizovat: bylo samo nepřipravené a nejednotné v těchto otázkách a síly na obou stranách konfliktu byly příliš nerovné. Myslím však, že z hlediska mezinárodního komunistického hnutí nezavdalo důvod k tomu, aby bylo uznáno za skupinu protiinternacionalisticky smýšlejících či jednajících lidí, za nějakou "agenturu" ať už "nacionalismu" nebo různého druhu "revizionismu" *.

Souběhem všech těchto okolností vznikla podle mého názoru v souvislosti s Československem situace, která je z hlediska mezinárodního komunistického hnutí značně rozporná: na jedné straně ani po létech neexistuje zpětná analýza podstaty a praktického vývoje politické reformy z roku 1968, která by mohla ukázat nejenom omyly a chyby z minulosti, nýbrž i velmi škodlivé stránky současného stavu "konzolidace poměrů v ČSSR a mohla tak i ovlivnit další vývoj problému: na druhé straně však nebyla tímto hnutím jednoznačně a výslovně přijata ani ona falešná alternativa, na niž se všechno v praktické politice již šest let v Československu buduje: není žádného jiného dokumentu, který by tuto alternativu a její logiku posvě-

coval jako bezvýhradně správnou, kromě tzv. "Poučení z krizového vývoje..." jež bylo vypracováno a přijato v KSČ. Mezinárodní komunistické hnutí tak ve skutečnosti řeší problém tím, že toleruje názor, podle něhož vývoj od srpna 1968 je vlastně výlučně vnitřní záležitostí Československa a kdy tedy podle zásad "suverenních" stran necht' si o něm bezvýhradně rozhoduje KSČ (změněná čístkou v roce 1970 tak, že se stala politickou silou s jinými proporcemi politických tendencí, než byly ty, které před tím organicky po třicet let narůstaly a rozvíjely se). Mlčky je přezírán zjevný rozpor: proč před srpnem 1968, před mocenským zásahem pěti dalších socialistických zemí, nebyl vnitropolitický vývoj jenom vnitřní záležitostí ČSSR, a proč se jí tak jednoznačně stal právě poté, co do něho nesporně velmi vlivně zasáhly i jiné státy a strany? Proč alespoň těchto pět stran, které se cítily povolány hodnotit vývoj v roce 1968 několika kolektivně vypracovanými dokumenty (dopisy apod.), nepocítilo stejnou potřebu třeba i po roce 1970? Nebo z toho lze automaticky vyvozovat, že takové postupy "konzolidační" politiky v ČSSR, jako je represe vůči třetině strany, jako je nevyřešení žádného z vážných společenských rozporů například i v ekonomické sféře ve srovnání s rokem 1967 apod. — že to všechno je zároveň v úplném souladu s názory na optimální vývoj socialismu ve stranách pěti zemí Varšavské smlouvy?

Myslím, že takový názor lze sotva dovolit. Koneckonců dnes už i to, co bylo obsahem tzv. "moskevského protokolu", tj. dokumentu o jednání představitelů ÚV KSSS a ÚV KSČ po vstupu vojsk pěti zemí do Československa v srpnu 1968, by sotva mohlo být publikováno v ČSSR dnešních dnů, neboť tato politická platforma by z hlediska dnešních kritérií konzolidační politiky vyznívala jako "revizionistický" dokument. Tam totiž nejenom že nebylo náznaků myšlenky, podle

---

produkcí výplodů pražské "konzolidační" propagandy (která se ovšem v tomto směru neustále čini, udržuje tak často v obecném povědomí i jména lidí, s nimiž většina společnosti stále pozitivně spojuje politický vývoj v roce 1968). Je také charakteristické, že zatímco československý tisk nesměl dodnes vůbec ani jen zveřejnit faktickou zprávu o úmrtí Josefa Smrkovského (jehož celý život byl spjat s politickou prací KSČ), byl to právě komunistický tisk v Itálii, kde byly zveřejněny nejen politické nekrology objektivního obsahu, ale i kondolenční dopis A. Dubčeka vdově K. Smrkovské: tento dopis politika samozřejmě měl i politický obsah. Avšak jen československý tisk reagoval (byl s mnohaměsíčním zpožděním) výpadem proti A. Dubčekovi, jehož "dopisy", které "byly zveřejněny na Západě", jenom nahrály "reakci a světovému imperialismu"; čs. tisk nemohl ovšem ani uvést, o jaký dopis jde, neboť tím by se prozradila skutečnost, jež je pravděpodobně považována za státní tajemství, že totiž zemřel Josef Smrkovský.

---

*) Pokud jde o přímé výpady proti lidem z okruhu politického vedení reformy roku 1968 v ČSSR v tomto směru, zůstávají prakticky i v tisku většiny socialistických zemí Varšavské smlouvy již dlouho omezeny nanejvýš na re-

keré by vůli vedení KSSS měla odpovídat taková akce, jako byla stranická čistka v KSČ roku 1970 a po ní následující existenční represe proti téměř půl milionu komunistů (vzato s rodinami nejméně proti 1,5 milionu lidem, tj. proti 10 % obyvatelstva); tam bylo výslovně zakotveno, že zásady polednové politiky nejsou příčinou konfliktu, že ekonomická reforma (dnes "revizionistická šikovština" apod.) není odsuzována, ale podporována atd.) *).

*) Není na škodu připomenout, jak hodnotil výsledek moskevských jednání i další perspektivu reformy G. Husák po návratu z Moskvy v srpnu 1968 ve svém projevu na sjezdu KSS, kdy byl pak zvolen prvním tajemníkem ÚV KSS namísto V. Bilaka: "Sú dnes pochybnosti, či nezrádzame alebo nezradíme cestu, na ktorú sme sa dali v januári tohto roku, či sa nerútime nejako do paldesiatych rokov, do nejakých kultov a represálií, či sa nechystáme na krok späť vo vývoji našej strany, našich národov. To, čo sa u nás dialo od januára, bolo v širokom smysle revoltou proti všetkým tým deformáciám, prechmatom, proti všetkému, čo v ludoch, v ich svedomí a rozume narážalo na nepochopenie alebo aj na odpor. Išlo o očistenie myšlienky socializmu, komunizmu, marxizmu. . . . Hľadali sme za tých osem mesiacov, ako tieto myšlienky realizovať. Tých osem mesiacov vo vývoji našej strany a našich národov je veľké a svetlé obdobie. . . . Všetko to pozitívne, čo sa od januárového pléna tohto roku cez ostatné pléna ÚV KSČ a náš akčný program k nám, do našej verejnosti, do našich rozumov dostalo, to všetko chceme uchovať, chceme to prehľbovať a chceme to znovu do našej spoločnosti presadzovať. . . . Dostali sme sa bez našej viny do položenia, že územie československého štátu obsadili armády piatich spriatelovaných štátov. . . . O ktoré základné otázky išlo? Išlo o návrat ľudí, ktorých z nášho územia odviezli. Vrátili sa? Vrátili sa všetci bez výnimky do svojich funkcií. . . . Išlo o odchod vojsk piatich socialistických štátov z nášho územia. Jasná dohoda hovorí, že tieto vojská majú odísť postupne, ako sa bude situácia konzolidovať. . . . Viem, že situácia nie je ľahká a nebude ľahká pár mesiacov. . . . Je teda pred nami zásadné rozhodnutie, ku ktorému sa tento zjazd musí vyjadril: alebo prijať koncepciu súdruha Dubčeka, prezidenta Svobodu, Černíka, a ja plne súhlasím s Dubčekom a ostatnými vedúcimi súdruhmi, že východiskom z dnešnej situácie je na základe uzavretej dohody ist smerom normalizácie nášho života. . . . Takže tak stojí otázka: alebo pevne podporiť, stať za Dubčekom a ostatnými, alebo im vysloviť nedoveru, nieť tretej cesty. . . . A potom treba hľadať tú ďalšiu garnituru, ktorá bude ochotná ísť inou cestou. Sú to tvrdé slová, ale je to úplne otázka dovery, i pre mňa osobne. Ja stojím plne za Dubčekom a koncepciou, bol som pri jej tvorbe, ja ho budem plne podporovať, alebo s ním budem stáť, alebo odídem. Musíme sa teda v tejto veci rozhodnúť. (potlesk)" (bratislavská "Pravda", 29.8.1968).

V podstatě vnitropoliticky odpovídala obsah tohoto "moskevského protokolu" rezoluce pléna ÚV KSČ z listopadu 1968, která sice stavěla průběh politické reformy (linie Akčního programu KSČ) do nových mezí, daných změněnými podmínkami po srpnu 1968, avšak tuto linii nelikvidovala, nenahradila ji jinou, jejímž podstatným rysem je program proti všem komunistům, kteří ji postupně ve straně promýšleli, vytvářeli i prakticky realizovali. Nejsem osobně přesvědčen o tom, že by vnitropolitický vývoj v ČSSR, popření politické platformy této rezoluce ÚV KSČ a vytvoření zcela kvalitativně odlišné, dnešní "konzolidační" linie, bylo výsledkem jenom či převážně tlaku zvenčí, se strany zemí "pětky" Varšavské smlouvy. Spíše to bylo výsledkem stavu, kdy tyto země vytvořily vojenským řešením rozporu o československou reformu poměry, jež je samy dále nutily opírat se o takové síly v KSČ, které obrátily nakonec vývoj směrem, který si v zemích "pětky" původně nepředstavovali jako nějaký "žádoucí" vývoj. Těmto silám pak byla náhle dána nebývalá míra "suverenity a samostatnosti", jejich sektářské extremistické postupy se náhle staly výhradně "vnitřní záležitostí" a jim byla vydána napospas jak KSČ, tak československý lid, ekonomika a kultura této země.

Tou měrou, jakou uznávám, že ostatní socialistické země i strany měly v roce 1968 právo hodnotit náš vývoj a i do něj zasahovat (v jakém smyslu, to je dostatečně zřejmé z předchozího výkladu), musím však zároveň trvat i na tom, že také potom, že i dnes mají takové právo a jistém smyslu dokonce povinnost, neboť poměry po srpnu 1968 samy na rozdíl od poměrů před srpnem přímo a v rozhodné míře spoluvytvářely.

Myslím, že i dnes je vývoj socialismu u nás nutně v mezinárodním kontextu, a že z tohoto hlediska opět objektivně, nezávisle na vůli a chtění dnešního vedení KSČ, vstupuje vnitropolitický vývoj do stejně neodvratných souvislostí s mezinárodními problémy jako v roce 1968. Nemůže být sporu o tom, že navenek nepronikne dnes vůbec nic, co by nasvědčovalo rozporům mezi oficiálními názory vedení KSČ a vedení ostatních pěti zemí Varšavské smlouvy. Myslím však, že to nemohou ani politická vedení těchto zemí, ani celé mezinárodní komunistické hnutí hodnotit jako skutečnost zbavenou vůbec podobných rozporů. Sám pohled na realitu už při zběžném pozorování vykazuje podstatné rozdíly stavu v dnešní ČSSR a v samotných zemích "pětky": v žádné z těchto zemí neexistuje stav, kdy by se prováděly byt i jen poněkud srovnatelné represe vůči takovému počtu komunistů jako jsou již po léta prováděné (a občas stále znovu vyhrocované) represe proti třetině členské masy KSČ; v žádné z těchto zemí neexistuje stav, kdy by podmínky pro skutečné společenské působení strany byly tak zdecimovány, jako v dnešní ČSSR (kde je to vše kompenzováno jen schopností mechanismu mocenskoadministrativního dozoru a

regulace potlačit projev skutečného stavu rozporu); nikde v sousedních zemích se nevyvíjí ekonomika již po dobu delší než pět let v podstatě na tom základě, aby se vše podřídilo hledisku, jak krátkodobě překlenout perspektivně neodvratné rozpory a potíže, jak krátkodobým politickým hlediskům podříditi takové pohyby ekonomiky, jako je investiční rozvoj, rozvoj technické základny a celkové efektivity struktury národního hospodářství kvality a úrovně řízení, atd.: za podobných podmínek se dříve či později nutně musí začít projevovat rozpor tohoto postupu s vlastními integračními zájmy zemí RVHP, neboť československá ekonomika bude v této integraci hrát stále méně efektivní úlohu vzhledem ke svým historicky daným možnostem a potenciám, jež se ovšem při tomto druhu ekonomického řízení nemohou uplatnit; v žádné sousední socialistické zemi neexistují takové podmínky omezující vědu a kulturu, jako jsou podmínky dnešní ČSSR, charakterizované metodami a formami dozoru i omezování těchto aktivit způsobem i metodami, jež byly v zemích "pětky" postupně již od padesátých let opuštěny; konečně také v žádné ze zemí "pětky" nebudí pod povrchem oficiálně udržovaného zdání "ideologické konformity" takový rozklad reálného působení všech základních hodnot socialistické ideologie jako v "konzolidované" ČSSR, kde reálnými oporami moci se místo přesvědčení stále výrazněji stávají hmotné preference (i ve formách korupce), kde oficiální politika jako svůj nechtěný výsledek přímo plodí a posiluje antisovětiismus atd.

Samozřejmě, že i takový stav a vyvoj jsou možné: nejsou však nejen optimální, ale jsou škodlivé pro socialismus jak v Československu, tak v mezinárodním měřítku. Je také možné, aby strany v pěti zemích Varšavské smlouvy, které spoluvytvářely posrpnovou realitu v ČSSR, nadále stejně nečinně přihlížely tomuto vývoji a akceptovaly podivnou pozici, že jde výlučně o "vnitřní záležitosti" ČSSR a KSČ. Je také možné, aby k tomu stejně přihlíželo i celé společenství evropských socialistických zemí. Pro ty složky mezinárodního komunistického hnutí, které kriticky usilují o změnu převládajících poměrů ve hnutí, by ovšem mělo být zvláště poučné to, jak také lze politicky využít zásad "suverenity stran" a nevměšování se do jejich "vnitřních záležitostí", jestliže se věci posuzují jenom z hlediska těchto formálních principů vztahů mezi komunistickými stranami a socialistickými státy.

Je to všechno tak možné, ale povede to ke stavu, kdy se jednou při bilanci v položce ztrát celého komunistického hnutí ukáže zbytečně mnohem více, než by bylo nutné. Snad se může zdát, že v prakticko-politickém smyslu je už nyní nemožné udělat "obrat" v politickém přístupu k "československému problému". Avšak v právě v praktické politice není téměř žádný obrat nikdy vyloučen, a v samotné sovětské politice by se našly příklady, jak se i mnohem obtížnější problémy

daly nakonec obratem politiky přece jen vyřešit. V případě Československa by totiž takový obrat nebyl nikterak zvláště obtížný a vyžadoval by především několik kroků: — zastavit politickým vlivem ostatních — především již vládnoucích — komunistických stran tendenci, která se v "konzolidační" politice ani po šesti letech od roku 1968 nedokázala vymanit z toho, aby jako rozhodující hledisko celé politiky kladla falešnou, neprokazatelnou alternativu "kontrarevoluce nebo zájmy socialismu", aby z ní stále znovu a znovu dovozovala hlavní kritérium ve všech oblastech společenského řízení; přimět politickým vlivem těchto stran politické vedení KSČ k tomu, aby skutečně normalizovalo vnitropolitické poměry na úrovni srovnatelné s ostatními evropskými socialistickými státy v současné době;

— provést v mezinárodním komunistickém hnutí jako organickou součást právě hnutí při řešení jak minulých, tak aktuálních širších problémů a rozporů v politice i teorii celkového komunistického hnutí potřebnou analýzu zkušeností z vývoje, který vedl jak ke vzniku, tak k pokusu o realizaci i k potlačení politické reformy v ČSSR z roku 1968.

Mezinárodní komunistické hnutí má možnost samo najít potřebné organizační formy a konkrétní způsob, jakým co nejlépe uskutečnit tyto potřebné kroky, zajišťující pro další vývoj v Československu nutný politický prostor. Snad tu není ani třeba nějakých zvláštních organizačních forem nad rámec již uplatňovaných regionálních konzultací a porad komunistických stran (v tomto případě stran zemí socialistického společenství, případně evropských komunistických stran) a světových konferencí mezinárodního komunistického hnutí.

Myslím, že v průběhu jediného roku by bylo možno vytvořit stav, který by znemožnil další již opravdu zhoubné rozvíjení doslova revanšistického politického kursu proti politické reformě v ČSSR z roku 1968. Všechny i velmi důležité konkrétní problémy — zejména otázka obnovení organické společenské základny KSČ (jejíž součástí je i problém návratu do řad strany těch komunistů, kteří by aktivně a dobrovolně akceptovali platformu, k níž by se politicky dospělo v důsledku uvedeného postupu v mezinárodním komunistickém hnutí) by musely být samozřejmě řešeny zásadně na bázi nového pochození celého rozporu, který vytvořila československá politická reforma v mezinárodním komunistickém hnutí v roce 1968. Myslím, že opačný přístup (tj. náprava jednotlivostí bez celkového přehodnocení) — byť právě ten je v prakticko-politických obrazech obvyklejší — by tu nemohl být východiskem: věci byly příliš vyhoceny a příliš dlouho se z falešných, konfliktně vyhocených alternativ vycházelo v praktické politice.

Je jen logické, že z událostí, jímž byl už jednou přiznán tak velký mezinárodní význam, jako československé reformě z roku 1968, by mělo vzniknout v mezinárodním komunistickém hnutí otevřeně formulo-

vané a tímto hnutím opravdu přijaté poučení. Českoslovenští komunisté opravdu v roce 1968 politicky nezvládli úkol, aby se o řešení těchto otázek sami iniciativně a včas pokusili. Dnes to nemohou už být z povahy věci samé oni, kdo vykonají v mezinárodním komunistickém hnutí rozhodující kus práce v tomto směru: neboť falešná alternativa je rozdělila na dvě skupiny — s legimitací KSČ a bez nich — jež byly po léta provozovanou "konzolidační" politikou obě vehnány do situace, v níž by mohli k věci dnes přispět spíše vyhocenými konfliktními platformami než společným marxistickým rozbořem minulé i dnešní situace. Pokud tedy vůbec má k pokusu o řešení problému

v mezinárodním komunistickém hnutí dojít, pak rozhodující kus politické práce připadne zřejmě jiným komunistickým stranám: neměl by je v tom zdržovat ani strach před podobným, věci zase "komplikujičím" krokem, ani formalistické pojetí zásady "nevměšování do vnitřních záležitostí" jiných stran (neboť nejde o takovou jen "vnitřní záležitost" právě proto, že o ni ve skutečnosti nešlo ani v roce 1968).

Je, jak už řečeno, samozřejmě možné nejít touto cestou. Není však nejmenšího důvodu předpokládat, že se to v budoucnosti neprojeví ne-li jako vysloveně škodlivé, tedy alespoň jako rozhodně neoptimální pro zájmy celého mezinárodního komunistického hnutí.

SOLŽENICYNOVY MEMOÁRY

*Před několika měsíci vyšly v Paříži — rusky a francouzsky literární paměti Alexandra Solženicyna pod názvem *Bodalo tele dub* (*Bodalsja teljonok s dubom*). V jedné z kapitol popisuje A. I. Solženicyn, jak prožíval 21. srpen 1968 a jak na okupaci Československa reagovali jeho přátelé, patřící k výkvětu ruské inteligence. Je nelitostný k sobě i ke svým přátelům a dělí se i se svými nejnuitnějšími pocity, vnitřním bojem, rozpaky, taktizováním a kapitulací. Jak jsme již několikrát poznamenali, naše úcta k Solženicynovi jako velkému spisovateli a statečnému člověku neznamená vždy absolutní souhlas s jeho politickými názory, jak je vyjádřil ve svém "Dopisu vůdcům SSSR" nebo v jeho projevech v Americe a jinde. Jeho hlas však patří k proudu nové ruské kultury, která přehodnocuje kriticky celou minulost této země a k hlasu nové sovětské opozice, k níž patří i Solženicynovi kritikové akademik Sacharov nebo historik Medvěděv a stovky dalších, kteří otvírají cestu k novým, rovnoprávným a skutečně přátelským vztahům mezi národy naší republiky a SSSR.*

Ačkoliv A. I. Solženicyn zatím nedovolil uveřejňovat žádné úryvky ze své poslední knihy, učinil v tomto případě pro české čtenáře výjimku a dovolil redakci Listů uvedený výňatek uveřejnit.

Alexander Solženicyn:

Nebýt Československa...

Ze dne na den, v podzimních měsících, měly vyjít v hlavních světových řečích moje dva romány. Po štvanci na Pasternaka, po procesu se Šiňavským a Danielem měl bych se podle všech pravidel přikřčit a s přimhouřenýma očima očekávat dvojitý úder za tuto moji drzou dubletu. Ale ne, nastaly jiné časy — tolik nás krotili, tolik nás zamřížovávali, a čas plynul stále svobodněji a šíř! Nebyla to přece moje lidská hlava, která si ty všechny cesty a cestičky mých dopisů a knih vymyslela, a zcela jistě to nebyl můj štít, který je ochraňoval.

Šťastnější léto než toto si ani nelze představit — s tak lehkým srdcem a tak rychle jsem dopisoval román. Bylo by to nejšťastnější léto, nebýt — Československa...

Měl jsem zato, že naši nejsou úplní šilenci a myslel jsem si, že se do okupace nepustí. Ve sta metrech od mého domku se dennodenně ve dne i v noci řítily na jih tanky, nákladáky,

technická vozidla — a já jsem si pořád myslel, že naši jen straší, že jsou to manévry. Oni ale *vkročili* a úspěšně rozdrtili. Tudiž podle pojmů dvacátého století dokázali že *měli pravdu*.

Tyto dny — 21. a 22. srpen — byly pro mne klíčové. Ne, neschovávejme se za fatum: hlavní směr svého života si přece jenom volíme sami. V oněch dnech jsem si svůj osud znovu volil. Srdce si žádalo jen jedno — napsat stručně, pozměniv Gercenova slova: *stydno být sovětským!* — *je to hanba být sovětským občanem!* V těchto málo slovech je celý závěr z Československa, ba, závěr z celých našich padesáti let! Hned také byla na papíře. Chodidla mě pálila — jen běžet, jen se rozjet. Už jsem dokonce roztáčel motor.

Uvažoval jsme takhle: různí významní mužové, jako akademik Kapica, jako Šostakovič, hledají stále setkání se mnou, zvou mne k sobě, ucházejí se o mne, ale mně tato třpytivá, nehluboká, k ničemu nevedoucí salonní chu-

melenice ani nelichotí, je mi z ní nanic, je to prázdná ztráta času. Tak teď je vozem rychle objedu — pak ještě zajedu k Leontovičovi, ten se dobře zná se Sacharovem (se Sacharovem jsme se tenkrát ještě neznali), pak ještě k Rostropovičovi (ten mě vloni v Rjazani přepadl jako vichřice, seznámili jsme se, a hned při druhém setkání mi nabídl, abych u něho bydlel), a konečně také k Tvardovskému — a každému položím na stůl můj text o třech slovech — můj máloslovný závěr: *stydno být sovětským!* a žádné vykrucování! — toto je volba vašeho života — podepíšete, nebo ne?

Takhle se sedmi takovými podpisy to přichnout do Samizdatu! Za dva dny to bude v BBC! Se všemi svými tanky nebudou mít naši dosti cvakotu v zubech — zacvaknou zuby naprázdno, selže jim to!

Ale když jsem zuřivě roztáčel klikou svého rozmarného Moskviče, pocítil jsem fyzicky, že na to nestačím, že se mi těch sedm zvednout nepodaří: *nepodepíšou*, kdepak, při jejich výchově, při jejich způsobu myšlení! Šostakovič, genius v zajetí, bude pobíhat jak postřelený, zaplácá ohnutýma rukama a neudrží pero v prstech. Dialektický pragmatik Kapica se nějak vytočí, že bychom tím jenom Československu uškodili a samozřejmě také naši vlasti; v krajním případě a po stovkách oprav, za měsíc lze napsat na čtyřech stánkách: "Přes veškeré úspěchy naší socialistické výstavby... vyskytují se také stinné stránky... uznávajíc opravdovost snah bratrské komunistické strany na cestě k socialismu..." — tedy že zásadně škrtnit smíme, ale bratry v socialismu bychom škrtnit neměli. Tak nějak podobně smýšlejí i ostatní čtyři, i oni se vynasnaží můj text zkomolit. A tohle zase nepodepíšu já.

Motor zařval, ale já jsem nejel.

Když mám tohle podepsat — pak sám. Bude to čestné a správné.

A bude to znamenitá příležitost přijít o hlavu: teď v řevu tanků mi ji uříznou zcela nenápadně. Od okamžiku zveřejnění "Ivana Děnísoviče" je to první skutečná příležitost sbalit mě jen tak mimochodem, v celkovém zmatku.

A já mám ještě dokončit nedopsaný "První kruh" nemluvě už o nenačaté knize o revoluci 1917 — "R - 17".

Ne, já takové zoufalé výbuchy chápu a sdílím. V takovém okamžiku jsem schopen vykřiknout! Ale — je to ten *hlavní* výkřik? Vykřiknout teď a přitom shořet by znamenalo: něco t a k děsivého jsem v celém svém životě nezažil. Ale já jsem viděl a znám věci mnohem *horší*, celé "Souostrovi" takového děsu, proč tedy nekřičím o t o m? *Celé padesátiletí* je takové — a my mlčíme... Vykřiknout teď — to by znamenalo zřít se našich vlastních dějin, pomoci je zkrášlit. Musím si šetřit hlas pro *hlavní* výkřik. Už to nepotrvá dlouho. Hned začnou překládat "Souostrovi" do angličtiny...

Je to omlouvání zbabělosti? Nebo jsou to rozumné důvody?

Neozval jsem se, mlčel jsem. Od tohoto okamžiku mám na bedrech další břemeno.

Když šlo o Maďarsko, nemělo smysl křičet, byl jsem tehdy neznámá veličina. Když šlo o Československo — neozval jsem se. Je to tím větší hanba, že vůči Československu jsem měl zvláštní osobní zodpovědnost: všichni uznávají, že to tam *začalo* sjezdem spisovatelů, a sjezd začal tím, že Pavel Kohout přečetl můj *dopis*.

Této skvrny se zbavím jen jedním způsobem: když to jednou u nás *začne* opět mnou.

.....

Nedojel jsem tedy se svým papírem k Tvardovskému. Ne on by tento papír nepodepsal a asi by mi vynadal. A hle, jak se zachoval: Pohlaváři Svazu spisovatelů, ve snaze ještě víc a spolehlivěji ušpinit ruce spisovatelů, poslali v oněch dnech Alexandru Trifonovičovi (Tvardovskému) k podpisu dva dopisy — jeden o propuštění jakéhosi řeckého spisovatele (to je oblíbený odpoutávací manévr) a pak dopis československým spisovatelům: jak to, že se nestydí obhajovat kontrarevoluci? Tvardovskij odpověděl: první dopis je nemístný, druhý odmítám podepsat.

Ptal jsem se ho tehdy v září: Když se tento podlý dopis objeví s beztvarym podpisem "Sekretariát Svazu spisovatelů", smím vyprávět lidem, že jste se na tom nepodílel?

Zamračil se a řekl: Nemíním z toho dělat tajemství.

(Před třemi roky řekl: "Publicita je nežádoucí").

Řekl jsem: Hluboce mě těší, Alexandre Trifonoviči, že jste zaujal tento postoj.

Odpověděl důstojně: A jaký jiný postoj jsem měl zaujmout?

Jaký jiný? No přece ten... tentýž, který ve stejné době nesmyslně, aniž by z toho něco měl, podepsal "Novyj mir": vřele schvalujeme okupaci! Slizká erární slova stála v sousedících sloupcích "Lietrurné gazety" — s podpisem "Oktabr" i s podpisem "Novyj mir" zcela stejná.

V očích Čechů jsou tedy Rusové všichni bez výjimky katani, když nejpokrokovější časopis také *schvaluje*...

Připomeňme: v mnoha moskevských výzkumných ústavech se v oněch dnech přece jen našli buřiči. V redakci "Nového miru" se nenašli. Pravda, na předběžně svolané stranické skupině odmítl Vinogradov toto svinstvo podepsat, ale rozvážní mužové Lakšin, Chitrov a Kondratovič ho poslali domů — a tak dosáhli jednomyslnosti, s kterou pak přišli na celoredakční schůzi. Ostatně, "Sovremennik" to také odhlasoval jednomyslně. A kdo neodhlasoval? Kdopak nezachraňoval sám sebe? Jak mohu po někom hodit kamenem, když jsem se sám neozval?

Přesto však považuji tento den za den duchovní smrti "Nového miru".

Samozřejmě, že na ně *tlačili*: nikoliv jako obvykle ze sekretariátu Svazu spisovatelů, na nějž si už zvykli, ale z okresního výboru strany volali do "Nového miru" každé dvě hodiny (jde o *stranicky důležitou* věc!) a dožadovali se rezoluce. Z toho se může zamotat hlava! A Tvardovskij nebyl v redakci —

formálně byl na dovolené. Lakšin a Kondratovič jeli k němu na chatu pro souhlas.

Tvardovskij už narovnával svá mohutná záda, už se chystal — poprvé v životě! a v takové závažné otázce! — bez vyhlášení, mlčky se postavit proti těm *nahoře*. S jakým úkolem se ale řítili k němu po silnici jeho zástupci? Jaké argumenty přivázeli? Kdyby přijeli k tomuto novému Tvardovskému s prudkým gestem: "Mezi svými ani smrt není hrozná, a možná, že se i hrdě ubráníme!" (ubránili by se! cítím to a vidím!) — padlo by rozhodnutí okamžité, jasné jaké: plus a plus může být jenom plus. Jestliže Tvardovského postoj byl plus a násobení přineslo minus, lze si Lakšinův postoj algebraicky vypočítat. Je jasné, že přijel k Tvardovskému a řekl: "Musíme zachránit časopis!".

Zachránit časopis!

Parafovat hanebnou veřejnou rezoluci — a hrdý osamělý odpor šéfredaktorův je sesmrkán na zem. Nohy se pod ním rozjížděly — jedna na zemi, druhá na malém vrátkém voru. Vydržet v duši — a veřejně kapitulovat! Cožpak to zachrání časopis na dlouhou dobu? Cožpak mu mstiví *pohlaváři* zapomenou, že on sám řekl k okupaci *ne*, jen nebyl dost šikovný, aby to veřejně rozšířil.

Zachránit časopis! — toto zvolání nemohlo na Tvardovského nezapůsobit! Od doby, kdy z jeho péra stále vzácněji vycházely básně, zamilovával se stále vášnivěji do svého časopisu — jenž byl skutečně zázrakem vkusu mezi všemi ostatními časopiseckými hadroši, umírněným lidským hlasem mezi štěkajícími, vlastní tváří milovníka svobody mezi cynickými ksichty jarmarečních šašků. Časopis se stal postupně nejen hlavním dílem Tvardovského, ale jeho *celým životem*. Tvardovskij ochraňoval své dítě svým ramenatým širokozadým tělem, zachycoval na sebe všechny kameny, kopance, plívance. Kvůli časopisu se smířoval s ponížením, se ztrátou postavení kandidáta Ústředního výboru, poslance Nejvyššího sovětu, reprezentačních funkcí, s vyškrtnutím z různých čestných seznamů (což bolestně prožíval do posledního dne!); kvůli časopisu rušil přátelské svazky, přicházel o známosti, na něž byl pyšný, stál nad davem stále osamělejší a záhadnější — odpadlík z řad prohnitých hlavounů, který nezapadl do řad dynamického nového pokolení. A hle — přijel k němu jeho zástupce, mladý, plný sil, lesku a vědomosti — cožpak není z nového pokolení? — a řekl mu: je třeba ustoupit, hlavou zeď neprorazíš.

Kdo má pravdu?

Ota Filip

Ve svých obsáhlých memoárech podává Solženicyn svědectví o svých jednadvaceti letech života, tedy od roku 1943, kdy byl propuštěn ze sovětského vězení, až do roku 1974, kdy byl z Ruska vypovězen.

Dvě věty, obě z první kapitoly, charakterizují snad nejlépe Solženicynovo nové dílo i vyznačují zároveň hranice prostoru ojedinele dramatického zápasu člověka a spisovatele o právo psát, publikovat a zúčastnit se aktivně zápasu o svobodu jednotlivce i národa.

— Není nic zvláštního, píše Solženicyn, když revolucionář odejde do podzemí, je však zvláštní, když tak musí učinit spisovatel...

Druhá věta zní: — Jen s úděsem a hrůzou si dokážu představit, jakým spisovatelem bych se býval stal — a já bych se v každém případě stal spisovatelem, kdyby mě nezavřeli... Skutečnost, že Solženicyn byl po dlouhá léta nespravedlivě vězněn a poznal život za zdmi sovětských věznic a za ostnatým drázem koncentračních táborů na Sibiři, že po propuštění žil záměrně v jakémisi polopodzemí, považuje autor za své velké štěstí.

V první části knihy líčí Solženicyn své vyhnanství i léta, které strávil jako učitel matematiky. Velice zajímavá jsou jeho svědectví o tom, jak psal a v neustálém strachu před domovními prohlídkami schovával své rukopisy v naději, že přece jen jednou vyjdou a stanou se obžalobou systému.

Obásáhla kniha se čte jedním dechem. Solženicyn ji zčásti dokončil v roce 1967, kdy mu hrozilo další zatčení, a poslední kapitoly dopsal už v exilu. Neobávám se vyslovit, že nová Solženicynova kniha je nejvýznamnějším svědectvím o době, kdy už Stalin byl fyzicky mrtev, ale jeho těžký stín poznamenával sovětský společenský i kulturní život. Solženicynova kniha není románem, není to nový Archipel Gulag, ale otřesným svědectvím o tom, jak se propuštěný politický vězeň Solženicyn stal spisovatelem. Někdy je to jen strohý záznam rozhovorů, jindy opět strážlivý popis všedních dnů naplněnými obavami, že nedokončí své dílo, podlehne zákeřné rakovině a že všechno, co by mělo zůstat zachováno, zemře zároveň s ním, jedním z mála živých svědků, kteří protrpěli a přežili předpekli sovětských věznic a peklo četných gulagů.

Solženicynova kniha fascinuje především upřímností osobních výpovědí a tvrdošíjnou neústupností před jakýmkoli druhem násilí a oportunistu.

Člověk a spisovatel Solženicyn, nepodplatitelný a nemilosrdný soudce, vynáší své rozsudky s neohroženou přímostí, jenž se však — a to si kritický čtenář uvědomí až po přečtení celého díla — dostávají do rozporu s realitou nedávné minulosti i současnosti sovětského kulturního života, který, a to dnes již dobře víme, nebyl jen doménou poslušných a až příliš patolízalsky oddaných spisovatelů

typu Fedina, Kornejčuka, Koževnikova, Surkova, Ozerova, Rjurikova, Baruzdina a dalších. Kromě těch všemocných bojovníků za tak zvanou ideovou čistotu sovětské literatury žil v Moskvě také Alexandr Trifonovič T v a r d o v s k i j po dlouhá léta šéfredaktor časopisu Novyj mir, na jehož stránkách mohl Solženicyn v roce 1963 poprvé a rusky také naposledy otisknout povídku Jeden den Ivana Děnisoviče.

Nejzajímavějším faktem celé knihy je Solženicynův téměř tragický omyl, kterého se dopouští vždy, když odsuzuje Tvardovského... Solženicynovy přísné soudy, jenž vynáší nad Tvardovským a časopisem Novyj mir, se dostávají do zjevného rozporu; nejsou pojednou chladnou logickou analýzou, ale poznamenány výbuchem nekontrolovatelných emocí, udivily mě svou jednostraností a téměř totálním nepochopením situace, v níž se Tvardovskij a jeho časopis Novyj mir na sklonky Chruščovovy éry ocitli.

Podstatnou část své knihy věnuje Solženicyn líčením svého zvláštního přátelství s Tvardovským, jehož obviňuje především z toho, že zdržel vydání Jednoho dne Ivana Děnisoviče o celý rok a že prý propásl četné možnosti k uveřejnění Rakoviny a románu V prvním kruhu pekla. Několikrát opakuje Solženicyn v knize tvrzení, že prý Tvardovský jej hodlal okupovat jen pro sebe a Novyj mir, že spoluzavinil zabavení autorova archivu a že v době, kdy sovětská tajná policie úsilovně pátrala po dalších Solženicynových rukopisech, odmítl je Tvardovský uschovat.

Tvardovský je před Solženicynem vinen z oportunistu, z přehnaného opatrnickví a dokonce i ze zbabělosti...

Pro Tvardovského nenechází přísný soudce Solženicyn žádnou polehčující okolnost. Ani skutečnost, že Tvardovský se pomocí svých styků, známostí a vlivu snažil zajistit pro Solženicyna udělení Leninovy ceny za literaturu, která měla bývalého politického vězně chránit před skrytými i zjevnými útoky sovětské tajné policie a otevřít autoru širší publikační možnosti, nenašla v Solženicynově rozsudku ani náznak pochopení pro složitou a riskantní hru, v níž mohla padnouti Tvardovského hlava.

Snad bych měl v této souvislosti připomenout, že Tvardovský se odvážil Solženicynova povídku Jeden den Ivana Děnisoviče tisknout v době, kdy naše pražské Literární noviny se o otázkách nevinně odsouzených a o rehabilitacích neodvážily tisknout snad ani řádku...

Tvardovského trpělivá a řekl bych pokoutní agitace, s jejíž pomocí se snažil přesvědčit všemocný stranický aparát o Solženicynových uměleckých kvalitách a o nutnosti tisknout jeho díla, je v očích velkého moralisty Solženicyna opět jen výrazem zbabělosti.

Ale právě kapitoly, v nichž Solženicyn naplněn spravedlivým hněvem všemocného, ale přece jen poněkud zaslepeného soudce, vynáší své ortely nad Tvardovským, patří mezi nejlepší, i když jejich literární hodnota zřejmě neuchrání před obviněním, že tento-

kráté, lidově řečeno, střílí vedle a zasahuje jednoho z mála čestných sovětských literátů.

Jejich vzájemný vztah snad nejlépe charakterizuje příhoda, která se odehrála v redakci Nového miru. V rozhovoru o možnostech otištění Solženicynova románu V Prvním kruhu pekla, došlo mezi ním a Tvardovským k vášnivé hádce. Solženicyn ve svých memoárech přiznává, že v okamžiku, kdy hádka vrcholila, svíral už pěst a byl připraven Tvardovského uhodit. Tvardovský se však ovládl lépe, ale přesto vmetl Solženicynovi do tváře slova, která autora Archipelu Gulaga zasáhla tak bolestivě, že zřejmě až dodnes a možná i na věky poznamenala jeho vztah k svému jedinému příteli.

— Já vás objevil a tiskl! vykřikl Tvardovský...

Když jsem Solženicynovu knihu dočetl, vnutila se mi nepříjemná otázka: Znali bychom dnes Solženicyna a jeho velkolepé dílo, kdyby v roce 1963 seděl v redakci Nového miru místo Tvardovského třeba Konstantin Fedin...?

Spor mezi Solženicynem a Tvardovským zůstane zřejmě ještě dlouhou dobu neobjasněn. Osobně se přikláním k názoru, ostatně podepřeným ještě dopisem Tvardovského dcery, že Solženicynův soud nad Tvardovským je nespravedlivý. Solženicynova kniha je však velkolepá. I když ji sám označuje jako memoáry, je vlastně, a jistě dokonce proti vůli autora, líčením osudového přátelství dvou rozdílných mužů. Oba se snažili pomoci ruské literatuře, chtěli ji osvobodit z úzkých a přesně vymezených šablon, ale nemohli se nikdy shodnout na tom, jak svých cílů dosáhnout.

Solženicyn, člověk poznamenaný krutou nespravedlností se neustále střetává s Tvardovským, se spisovatelem a člověkem, jehož krutá realita života mimo zdi sovětských věznic poučila o tom, že hlavou kremelské zdi neprorazí, ale že je může tu a tam pomoci lstí, šikovností a kompromisů podlézt nebo podhrabat.

Kdo měl, lépe řečeno, kdo má tedy pravdu?

Moralista, čestný a statečný člověk a spisovatel Solženicyn, nebo opatrný, uvážlivý a takticky manévrující Tvardovský?

Na Západě bychom asi všichni hlasovali pro Solženicynův zásadní postoj. Nevím však, jak na otázku odpovědět v Moskvě či Praze...

HELSINKI – a co dál?

Josef Pokštefl

Málokterá mezinárodní konference byla přijata s tak smíšenými pocity, jako konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě. Není třeba předstírat, že její výsledky v podobě závěrečného aktu byly pro mnohého — a především pro ty, kteří žijí na východ od Labe — zklamáním.

Znamená to, že mají pravdu ti, co spatřují v jejích výsledcích pouze účinný instrument sovětské politiky vůči západní Evropě a petrifikaci situace v Evropě východní? Domníváme se, že nikoli.

BYLO MOŽNO DOSÁHNOUT VÍCE?

Zvláštností evropské situace je, že prakticky veškerá opatření v rámci evropské bezpečnosti a spolupráce, která by byla schopna vytvořit větší prostor pro samostatný, nezávislý rozvoj východoevropských národů jsou recipročního charakteru — jak vojensko-politické bloky, tak ekonomické integrační celky, jak vojenský potenciál, tak cizí zahraniční jednotky stojí na obou stranách čáry dělící Evropu. Jejich změna či likvidace na východě předpokládá logicky jejich změnu či likvidaci na západě.

Konservativní politické síly v západní Evropě, spjaté s kapitalistickým společenským zřízením, nejen že se obávají, že jakákoli změna v těchto vazbách by znamenala vzhledem ke geopolitické poloze Sovětského svazu jeho výhodu, ale obávají se především, že by ve svých důsledcích znamenala oslabení jejich třídních posic. Analogicky ty politické kruhy, které na rozdíl od konservativních kruhů si kladou za cíl větší či menší strukturální změny západoevropské společnosti socialistického charakteru (při zachování její demokratické formy) vycházejí z předpokladu, že tyto změny jsou snáze prosaditelné proti americké než proti sovětské hegemonii.

Jedině opatření v humanitní oblasti — t.j. ta opatření, která nejvíce zajímají prostého občana na východě — jsou prakticky jednostranná. I zde se jeví určitá rozpornost s hlediska jejich prosazení.

Prosazováním volnějšího pohybu lidí a myšlenek sledují pravicové, konservativní síly západní Evropy své obecné zájmy: infiltrovat, oslabit imperiální soustavu ve východní Evropě, od které se cítí jak mocensky, tak systémově ohroženy. Avšak na druhé straně nemají na změnách v této oblasti životní zájem, neboť neexistence těchto svobod na východě je jejich nejúčinnější politickou legitimací na západě, praporem, pod kterým udržují své výsadní postavení, prosazují své ekonomické a politické zájmy.

Stejnou rozpornost zjišťujeme i u levicových, demokraticky orientovaných politic-

kých kruhů. S hlediska jejich programových představ mají tyto síly principiální zájem na prosazení humanitních opatření jako prostředků pro demokratisaci východoevropských režimů. Nehledě na to, že právě nedostatek demokratičnosti a svobody v této společnosti "reálného socialismu" je odstrašujícím příkladem a hlavní překážkou, že tyto síly dosud nezískaly pro zamýšlené strukturální změny socialistického charakteru větší podporu západoevropského obyvatelstva.

Avšak tato evropská demokratická levice, která tvořila jádro politických sil, usilujících o novou "východní politiku", se vyznačuje určitou měkkostí a váhavostí ve vztahu k imperiálním ambicím Sovětského svazu, které jsou vysvětlitelné především určitými ohledy na prováděnou východní politiku.

A to ponecháváme stranou otázku, do jaké míry jsou východoevropské vládnoucí kruhy ochotny změny v této oblasti připustit, aby nepodlomily monolitní charakter svých systémů a otázku, jaké prostředky mají vůbec západoevropské státy k dispozici, aby mohly tyto změny vynutit.

Toto střízlivé hodnocení dané situace a rozložení politických sil ukazuje, že s hlediska zájmů východoevropských národů mohlo být stěžejí dosaženo více. Avšak přesto je nutno považovat výsledky helsinské konference za pozitivní krok. K tomuto závěru nás opravňuje jak rozbor přijatého dokumentu, tak i praktické důsledky, které z plnění tohoto dokumentu lze se vši pravděpodobností očekávat.

PRINCIPY SOUŽITÍ EVROPSKÝCH STÁTŮ.

Závěrečný akt konference v Helsinkách obsahuje řadu ustanovení — ať již jsou to principy, kterými se evropské státy mají řídit ve svých vzájemných vztazích, či ustanovení o hospodářské a kulturní spolupráci či ustanovení humanitního charakteru — která s hlediska základních zájmů východoevropských národů — t.j. zajištění mírových vztahů v Evropě a uvolnění prostoru pro jejich samostatný, nezávislý rozvoj — je nutno hodnotit pozitivně.

Pokud se týká mezinárodněprávních principů, jsou pro československý lid především oba základní principy — zákaz použití síly a zákaz nevměšování — potvrzené helsinskou konferencí, prvořadě důležitosti. Neboť právě porušení těchto principů druhými státy vedlo v krátké historii Československa k jejímu několikerému znásilnění.

Tyto principy však zdaleka neznamenají — jak někteří odpůrci konference v západní Evropě rádi zdůrazňují a jiní, tentokráte

na východě v jiném ideologickém plášti rádi přejímají — že tím byla uznána definitivní nadvláda Sovětského Svazu nad východní Evropou, že byly uznány za neporušitelné nejen teritoriální, ale i politické změny v poválečné Evropě. V deklaraci principů uznávají příslušné státy pouze neporušitelnost hranic a vyhlásují, že “nebudou nyní ani v budoucnu na tyto hranice útočit”. Problémy imperiálních vazeb dnes ve východní Evropě existujících nemají s otázkou hranic nic společného.

Pokud se druhého principu — principu nevměšování — týče, jsou neúprosným zrcadlem odhalujícím sovětskou praxi posledních desetiletí a především jeho vojenskou intervenci v ČSSR. (V Peking Rundschau ptá se ironicky čínský autor, hodnotící helsinskou konferenci: “Kterému z deseti uvedených principů odpovídá např. invaze sovětského sociálimperialismu do Československa”?)

“Všechny národy” praví se ve zmíněném dokumentu (a tedy i národy Československa), “mají vždy právo určovat si v plné svobodě, kdy a jak si přejí, svůj vnitřní a vnější politický status bez vnějšího vměšování”, svobodně “si volit a rozvíjet svůj politický, sociální, hospodářský a kulturní systém”.

Zúčastněné státy (a tedy i Sovětský Svaz) zároveň vyhlásují, že se “zdrží bez ohledu na své vzájemné vztahy jakéholi přímého či nepřímého individuálního či kolektivního vměšování do vnitřních nebo zahraničních záležitostí” jiného státu, že “neučiní území druhého účastněného státu (tedy i Československa) předmětem vojenského obsazení”.

Bylo by politicky naivní přeceňovat význam slavnostně vyhlášených a podepsaných slov. Avšak přesto mohou tato prohlášení, podepsaná Sovětským Svazem poprvé v takovém rámci a v tak zřetelné formě, sehrát v úsilí východoevropských národů o dosažení samostatnosti a nezávislosti určitou pozitivní úlohu.

POKUSY O JEDNOSTRANNOU INTERPRETACI

Sotva dozněly slavnostní projevy v konferenčním sále, byla rozpoutána ve východoevropském tisku propagační kampaň, snažící se co nejrychleji interpretovat výsledky konference podle sovětských ev. východoevropských představ a tak vytvořit jakési fait accompli pro západní postoj. Přitom je nutno přiznat, že závěrečný akt konference — jako každý svízelný kompromis — poskytuje hojnost možností odchýlné interpretace.

První z těchto otázek je otázka závaznosti přijatého dokumentu. Pro sovětskou propagandu vznikl obtížný úkol: dokázat, že ustanovení s hlediska Sovětského svazu výhodná jsou závazného charakteru (např. některé principy) a jiná (např. ustanovení o výměně informací) že nemají bezprostřední závaznost.

L. Brežněv např. americkým senátorům sděluje, že přijaté principy jsou aplikovatelné

přímo, kdežto všechny ostatní otázky se stanou závaznými teprve prostřednictvím dvou- nebo vícestranných smluv. “Rudé právo” po určitém váhání začátkem října naopak konstatuje, že “závěrečný akt konference... slavnostně potvrzuje mezinárodněprávní principy, konkretisuje je na evropské poměry a obsahuje řadu konkrétních závazků v různých oblastech spolupráce. Má proto i nesporně právně závazný charakter”.

Jaká je skutečná právní stránka této problematiky? Závěrečný akt konference v Helsinkách není smlouvou ve vlastním slova smyslu, je pouhou deklarací. Zda deklarace jako taková se považuje za právně závaznou či nikoli, či do jaké míry, závisí na vůli stran, činících příslušné prohlášení.

Jak formulace použité v závěrečném aktu konference — nikde se nevyskytuje slovo “zavazují” — tak ta skutečnost, že tento akt neprošel ratifikačním procesem, který je pro tyto druhy závazků obvyklý, tak konečně i ta skutečnost, že smluvní strany výslovně vyjímají tento dokument z registrace při OSN, která je pro mezinárodní smlouvy prakticky obligatorní, nasvědčuje tomu, že zúčastněné státy nechtěly tomuto dokumentu propůjčit smluvní závaznost.

Na druhé straně přítomnost a podpisy nejvyšších představitelů zúčastněných států, mající nejširší, obvykle přímo z ústavy plynoucí kompetenci státy zavazovat a zároveň jejich prohlášení, že budou či mají v úmyslu ustanovení závěrečného dokumentu plnit, případně již se objevivší protesty proti nerespektování dohodnutých opatření — všechny tyto skutečnosti lze stěží hodnotit tak, že nemají žádné právní důsledky.

Důsledky této konfusní situace není ovšem třeba s hlediska jejich dopadu na mezinárodní praxi přeceňovat. Pro zvláštní charakter mezinárodního práva, kde neexistuje prakticky sankce za jeho porušení ev. účinný způsob donucení, není v praxi takového rozdílu mezi deklarací, příslibem a smluvním závazkem. Plnění či neplnění ustanovení závěrečného aktu konference nebude v praxi posuzováno právními, ale politickými měřítky, které budou nakonec rozhodující.

Avšak v každém případě je nutno odmítnout ty tendence sovětské a jí asistující propagandy, snažící se určité části závěrečného dokumentu vydávat za právně závazné a jiné nikoli. Závaznost či nezávaznost ustanovení závěrečného aktu konference v Helsinkách — pokud nečerpají právní sílu např. z Charty OSN — je u všech součástí tohoto dokumentu stejná.

ODMÍTNUTÍ BREŽNĚVOVY DOKTRINY

Dalším pokusem o svéráznou interpretaci závěrečného aktu helsinské konference je snaha interpretovat přijaté principy vztahů mezi evropskými státy jako principy, platné pouze mezi státy s rozdílným společenským zřízením. A tím prakticky vpašovat zadními dveřmi do pravidel soužití evropských států

Brežněvovu doktrinu — t.j. nárok Sovětského svazu intervenovat na základě "socialistického internacionalismu" do vnitřních záležitostí východoevropských států i pomocí ozbrojené síly. Takovéto pokusy dějí se pro normálního posluchače či čtenáře v poměrně zašifrované podobě — pouhým vsunutím slov "s rozdílným společenským zřízením" za formulaci "principy soužití mezi evropskými státy".

K této otázce sluší se říci, že ustanovení závěrečného aktu konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě — nehledě na normy obecného mezinárodního práva — jsou v tomto smyslu naprosto jednoznačná. V preambuli Deklarace principů státy "vyhlašují své odhodlání respektovat a v praxi uplatňovat každý z nich ve svých vztazích ke všem ostatním účastnickým státům, bez ohledu na jejich politický, hospodářský a sociální systém . . . následující principy". Toto ustanovení je doplněno v části o svrchovanosti států ustanovením, podle kterého "v rámci mezinárodního práva mají všechny zúčastněné státy stejná práva a povinnosti".

V části pojednávající o principu nevměšování se výslovně praví, že zúčastněné státy se zdrží "bez ohledu na své vzájemné vztahy" jakéhokoli vměšování. V části, pojednávající o zákazu použití síly se říká, že "žádné zdůvodnění nemůže posloužit k ospravedlnění uchýlení se k použití síly či hrozby silou". A konečně v části, pojednávající o svědomitém plnění závazků se stanoví, že principy budou "uplatňovány stejně a bez výhrad".

Tedy nejen obecné normy mezinárodního práva — jak od počátku tvrdí všichni s výjimkou interventů z r. 1968 a jejich "znormalizované" oběti — ale i závěrečný akt helsinské konference (nesoucí podpis zástupce Sovětského svazu) nepřipouští žádná zvláštní oprávnění k intervenci, odůvodňovaná "socialistickým internacionalismem".

Další pokus o jednostrannou interpretaci je možno pozorovat v otázce nejožehavější — v oblasti tzv. humanitární spolupráce a informací. Zde je zapotřebí zdůraznit, že ve zmíněných principech závěrečného aktu z Helsinek jsou upraveny nejen vztahy mezi státy, ale i stanoven určitý způsob chování států vůči svým vlastním občanům. Zúčastněné státy jednak obecně vyhlašují, že "budou respektovat lidská práva a základní svobody včetně svobody myšlení, svědomí, náboženství a přesvědčení", jednak tento princip vtělují do řady konkrétních ustanovení.

Tato ustanovení se týkají jednak kontaktů mezi lidmi — státy si kladou za cíl "usnadňovat volnější pohyb a kontakty, individuální i kolektivní, soukromé i oficiální", např. na základě rodinných svazků, spojování rodin, sňatků mezi občany různých států, cestování z osobních či profesionálních důvodů aj. Jednak se týkají výměny informací — státy vyhlašují za svůj cíl "usnadňovat volnější a větší informace všeho druhu", "přispívat k zlepšení přístupu veřejnosti k periodickým a neperiodickým tiskovinám" aj.

Již z těchto několika základních formulací

vyplývá, že východoevropské státy se v tomto případě ocitají v situaci někoho, kdo v tomto účtování "má dáti". Neboť většina ustanovení a požadavků v této oblasti patří v západní Evropě (kromě Španělska) k běžným a samozřejmým jevům politického a společenského života.

Když Sovětskému svazu a ostatním východoevropským státům se nepodařilo zabránit tomu, aby tato problematika se nestala předmětem jednání a součástí přijatého dokumentu, snažili se jejich představitelé jak během jednání, tak i po slavnostním podpisu omezit dosah přijatých ustanovení. Již L. Brežněv ve své řeči v Helsinkách mluví o nutné větší výměně informací, avšak pouze "v zájmu míru a přátelství národů". A zároveň varovně dodává: "Nikdo se nesmí pokoušet na základě těch či oněch zahraničněpolitických úvah diktovat jiným národům, jak si mají upravit své vnitřní záležitosti".

Proti volné výměně lidí a informací je v nesčíslných projevech stavěn princip nevměšování a neochota k takovéto výměně a je východoevropskému občanu prezentována jako obava ze špionáže, sabotáží, šíření pornografie, rasismu, fašismu atd.

Přesto obsahuje závěrečný akt helsinské konference v oblasti humanitární spolupráce a v oblasti informací řadu ustanovení, která jsou významným průlomem do dosavadního postoje Sovětského svazu a východoevropských států a jež by se mohla stát určitou základnou pro síly, sledující rozšíření prostoru jak pro postavení jednotlivců, tak — zprostředkovaně — pro samostatný politický vývoj východoevropských národů.

CO JE PŘÍNOSEM

V první řadě prohlašují zúčastněné státy, v té části deklarace principů, která pojednává o respektování lidských práv a základních svobod, že "budou jednat v souladu s cíli a zásadami Charty OSN a s Všeobecnou deklarací lidských práv".

Prohlášení, že státy — a tedy i státy východní Evropy — budou jednat v souladu s Všeobecnou deklarací lidských práv, je významné. Tato deklarace, při jejímž přijetí se Sovětský Svaz, Československo a další východoevropské státy v roce 1948 zdrželi hlasování, nemá — jako resoluce Valného shromáždění OSN — právní sílu mezinárodního závazku. Je to poprvé, co Sovětský Svaz a východoevropské státy v tak závažném dokumentu — jenž prohlašují (přínejmenším část, obsahující principy) za závazný — se hlásí k Všeobecné deklaraci lidských práv a prohlašují, že budou jednat v souladu — nikoli tedy v rozporu — s ní.

V této deklaraci je totiž formulována řada práv a svobod, ve východoevropských státech neexistujících. Např. se v ní stanoví, že "každý má právo na svobodu přesvědčení a projevu", "právo vyhledávat, přijímat a rozšiřovat informace jakýmikoli prostředky", "právo opustit kteroukoli zemi, i svou vlastní a vrátit se do své země" atd.

Závěrečný akt helsinské konference dále obsahuje řadu konkrétních ustanovení, ať již se jedná o oblast lidských vztahů či spolupráci v oblasti informací, která — kdyby byla realizována — by znamenala významný přínos pro svobodnější postavení východoevropského občana a která, jak vyplývá z povahy věci, předpokládají změnu platné právní úpravy či alespoň praxe východoevropských států.

Je nesporné, že jedině státy mají "suverenní právo, rozhodovat o svých vnitřních záležitostech a přijímat své vnitřní zákony".

Avšak trvání na tom, aby východoevropské státy učinily určitá opatření v oblasti humanitních vztahů ev. výměny informací, jak jsou formulována v závěrečném aktu, neznamená vměšování do vnitřních záležitostí těchto států, nýbrž prostý požadavek, aby byla respektována, případně realizována, ta opatření, jejichž plnění východoevropské státy v Helsinkách slavnostně přislíbily.

Podpis těchto států je i pod ustanovením, kde se říká: "Při výkonu svých svrchovaných práv včetně práva určovat své vlastní zákony a nařízení se budou (zúčastněné státy) řídit svými právními závazky podle mezinárodního práva; dále budou brát náležitě v úvahu a provádět usnesení závěrečného aktu konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě". A dále, v části o kontaktech mezi lidmi "prohlašují, že jsou připraveny přijmout za tímto účelem opatření, která považují za potřebná".

Pokud východoevropské státy budou odmítat uskutečnit přislíbená opatření v humanitní oblasti a v oblasti informací s poukazem na princip nevměšování do vnitřních záležitostí, nebude to znamenat nic jiného, než porušení závěrečného aktu helsinské konference.

JDE O AKTIVNOST POSTOJE

Uskutečnění konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě a její výsledky jsou východoevropskými politiky prezentovány — přes počáteční úsměvy na obě strany — jako vítězství vládnoucích kruhů Sovětského Svazu a východoevropských států. Strážlivá analýza však ukazuje, že entusiasmus není na místě.

Za primární cíl Sovětského Svazu v současném období je nutno považovat snahu po uklidnění a relativní stabilizaci evropských poměrů, své druhé "západní" fronty svých zahraničněpolitických zájmů z hlediska své možné konfrontace s Čínskou Lidovou Republikou.

Tohoto cíle dosáhl Sovětský svaz pouze částečně. Současné výsledky nepřinesly ani vojenské odlehčení na této "frontě" — jak vojenské pakty, vojenská organizace a potenciál západních států včetně přítomnosti amerických jednotek na evropské pevnině zůstaly zachovány. Právě tak výsledky konference o bezpečnosti a spolupráci nepřivodily rozklad západoevropského společenství — naopak se zdá, že vyvolaly opět hlasy, požadující pev-

nější politickou, ekonomickou i vojenskou integraci.

Pokud přistoupíme na sovětskou interpretaci, že helsinská konference vlastně znamená náhradu za mírovou smlouvu t.j., uznání výsledků druhé světové války, pak Sovětský svaz dosáhl prakticky toho, co vlastně měl — statu quo. A pokud považujeme rozvinutí hospodářské spolupráce za něco, na čem má zájem jak východ, tak západ, pak je to Sovětský Svaz a východoevropské režimy, které tím, že přislíbily uvolnění vztahů v humanitární oblasti a v oblasti informací se zavázaly k něčemu navíc, co nebylo status quo. A to k něčemu, čehož splatnost bude možno trvale vyžadovat.

Problémy humanitních vztahů a větší svobody informací byly liberálními západoevropskými politiky postaveny do takové závislosti na úspěchu evropské konference, že pro Sovětský svaz nebude snadné — pokud nebude chtít podrazit nohy těm politickým kruhům, které jsou ochotny provádět politiku zmírnění napětí a pomoci do sedla těm, které jsou do té či oné míry proti východní politice — tyto problémy ignorovat.

Jinými slovy řečeno: pokud bude Sovětský Svaz chtít dosáhnout svého zahraničněpolitického cíle, určitého uvolnění v evropské oblasti, zajistit výsledky helsinské konference ev. je rozšířit o další politické a vojenské aspekty, pak bude bezpochyby nucen něco z oněch slibů, daných v Helsinkách, zaplatit.

A přitom se dá předpokládat, že jak politické síly, prosazující východní politiku, politiku zmírnění napětí, tak její odpůrci budou ať již nahlas či potichu — a každý z těchto proudů z jiných důvodů — požadovat zaplacení této směnky. Ti první budou potřebovat na konkrétních výsledcích dokázat správnost své politiky. Ti druzí proto, protože nesplněné sliby, nedostatečné plnění helsinských závěrů jim bude vhodným argumentem, bude potvrzením jejich dříve zastávané nedůvěry vůči helsinskému "summitu".

Situace pro Sovětský Svaz není proto tak jednoznačná, rozpornost své evropské politiky — i přes vítězné úsměvy — nemůže ani přeskočit, ani obejít.

Závěrem je možno říci, že i přes své nedostatky vytváří závěrečný akt konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě a opatření v něm dohodnutá určitou základnu nejen pro mírovou stabilizaci evropských poměrů, ale i určité východisko, určitý instrument pro dosažení jednoho ze základních cílů východoevropských národů a tím i národů Československa — jejich samostaného, nezávislého rozvoje.

Na tomto místě je třeba zdůraznit jednu historickou zkušenost, zkušenost i našich dní — že i v dnešní době supervelmocí malé národy nejsou pouze objektem, ale i subjektem politiky. A že záleží především na národech samých, do jaké míry se těmito subjekty stanou. Bude záležet proto na aktivním přístupu, rozhodnosti a mnohdy i odvaze, jak naše národy onen prostor, vytvořený helsinskou konferencí, využijí.

Čínský názor

Výňatek z projevu čínského delegáta Li Čian na zasedání mimořádného valného shromáždění OSN 2. září 1975 v debatě o rozvoji a mezinárodní hospodářské spolupráci:

... Rivalita obou super-velmocí usilujících o světovou hegemonii se stále zostruje a odehrává se ve všech částech světa. Středisko jejich zápolení je však Evropa. Ačkoli vynášejí do nebe "zmírnění napětí", "mír" a "bezpečnost" a uzavírají mezi sebou řadu údajných dohod, nejde o nic jiného než o prázdná a klamná slova. Ve skutečnosti se jejich zápolení zintenzivňuje, napětí se zostruje a zbrojení i válečné přípravy se uspišují. Tím se ve skutečnosti vytváří v Evropě i jinde jen větší neklid. Stále se zostrující rivalita obou super-velmocí nutně jednoho dne povede k válce, nezávisle na lidské vůli. Když se dnes díváme na věci střízlivě, musíme konstatovat, že neexistuje žádný "nezvratný proces zmírňování napětí", nýbrž naopak zvýšené nebezpečí nové světové války. Lid všech zemí musí být připraven. Avšak, jestli válka povede k revoluci, nebo jestli revoluce zabráni válce — bude to konec konců stamilionové obyvatelstvo zeměkoule a nikoli jedna super-velmoc či obě, kdo rozhodne o osudu lidstva.

... Super-velmoci horečně stupňují válečné přípravy a stále více zabředávají do handrkování o sféry vlivu, sobecky a bez jakýchkoli skrupulí přenášejí hospodářskou krizi na bedra zemí třetího světa a také zemí druhého světa, ve snaze zvýšit vykořisťování těchto zemí a utužit nad nimi kontrolu...

... Super-velmoc, která předstírá že je "socialistická", s velkou energií rozvíjí svou politiku rabování a exploatace ve světovém měřítku. V části světa, která tvoří tzv. "socialistické společenství" tato super-velmoc se uchyluje k násilným pokusům vynutit si tzv. "hospodářskou integraci" a "mezinárodní vlastnictví" a tím olupuje členy "společenství" o jejich suverénní práva, přičemž je bezohledně vykořisťuje a plundruje. Kromě toho se pokouší, pod pláštěm "zabránění diskriminaci" o získání nových sfér hospodářského vlivu v jiných částech Evropy. Především je nutno říci, že také ve třetím světě prosazuje tato super-velmoc neokolonialismus nejhrubšího zrna pod záminkou, že je "přirozeným spojencem" zemí této oblasti. Ve jménu "hospodářské pomoci" praktikuje nejděsivější lichvářství, zbavuje se na trzích těchto zemí zastaralého strojního zařízení a snaží se urvat suroviny a průmyslové i zemědělské výrobky těchto zemí za co nejlevnější ceny. Snaží se "pomocí" dosáhnout různých speciálních výsad a vojenských základů.

Ještě více zavrženíhodné je, že se snaží využívat potíží těchto zemí a nutit je k urychlenému splácení dluhů. Kupuje lacino a prodává draho a dosahuje fantastických zisků pomoci spekuláčních transakcí. Vytváří

"sdružené společnosti" pro export kapitálu. Prodejem zbraní ve stále se zvětšujícím měřítku stala se super-obchodníkem smrti. Vše to dokazuje že tato supervelmoc, vydávající se za "přítele" je chamtivější a bezohlednější než imperialisté starého ražení.

V nedávných letech se pokoušela nachytat země třetího světa na myšlenku tzv. "mezinárodní dělby práce". Vychvaluje neokolonialismus, který vnucuje svému vlastnímu "společenství" jako model takovéto "dělby práce" a láká země třetího světa, aby se postupně a v etapách připojily. Jaká to dělba práce! Řečeno bez obalu — cílem je prostě dostat třetí svět do sociálně-imperialistického systému vykořisťování a podrobit jej svévolné manipulaci, vyděračství a vykořisťování.

Aby zastřela tuto snahu po hegemonismu, tato super-velmoc káže bludy, jako že "rozvoj závisí na zmírnění napětí" a že "částky ušetřené odzbrojením budou použity na pomoc rozvojovým zemím". Jejich údajné "zmírňování napětí" je ve skutečnosti jen kamufláž zvýšené rivality a to, co se nazývá "odzbrojením", je ve skutečnosti zvýšená expanze zbrojení a válečných příprav za pomoci prostředků vyždímaných z rozvojových zemí.

... Chování této super-velmoci plně potvrzuje, že je dvojaká a svatouškovská. Dušuje se, že je pro nový mezinárodní hospodářský pořádek, avšak ve skutečnosti mu všemožně brání a sabotuje jej a snaží se lovit v kalných vodách. Je to socialismus slovy a imperialismus činy.

Je zvláště pozoruhodné, že tato supervelmoc, využívajíc toho, že její hlavní sok je v úpadku a ztrácí iniciativu, usiluje o nové agrese, infiltrace a pronikání do třetího světa a aktivně rozšiřuje svůj sociálně-imperialistický systém vykořisťování. Roztahuje svá chapadla všude a snaží se polapit, co se jen dá. Je možno pozorovat při mnoha příležitostech, že jakmile jeden imperialismus je donucen k ústupu, je tam okamžitě druhý, který pod vlajkou "socialismu" hned využije příležitosti a prodere se. Dnes, kdy národy bojují proti kolonialismu, imperialismu a hegemonismu, musejí být zvláště na stráži, "aby nevpustily tygra zadními vrátky", když "odrážejí vlka od hlavního vchoďu".

HOP HEJ!

Milan SCHULZ

Jsou chvíle, kdy se člověk utíká k písničce jako ke zvláštnímu druhu léku — ať už pro utišení nebo pouzbuzení nálady. Pro oba — a pro mnoho jiných příkladů nejrůznějších životních situací by se daly citovat desítky různých vhodných textů. Bohatství z největších se skrývá patrně v písních národních, neboť staletí tu způsobila, že už přišla řeč skoro na všechno; nebo že se skoro všechno někdy zdá být prudce aktuální.

Ve světlejším okamžiku jinak dosti chmur-
ného obrazu československé žurnalistiky se k
tomuto námětu před nějakým časem vrátil i
fejtonista ústředního orgánu strany; označení
"ve světlejším okamžiku" je rozuměti tak, že
se onen fejton přímo zaskvěl v běžném novino-
vém suchopáru několika zjištěními. Namátkou—
písnička "Já do lesa nepojedu" je tu chválena
co do jasnozřivosti autora textu, který už kdysi
"podal krásný příklad ekonomické propagandy",
neboť je tu — viz slova "Sekera je za dva zlatý
a topůrko za tolar" — "vyjádřena hodnota
pracovního nástroje", a to prý dokonce v sou-
vislosti s tehdejší kursovním lístkem. — Velká
legrace to není, ale v dnešních pražských pomě-
rech, zaplatpámbu za ni. — Podobné jako za
zjištění, že dnešní snaha šetřit jadrnými krmivy
má hluboké kořeny, formulované v písni o
mlsných husách šafářovic Andulky, zatoulav-
ších se do ječmene. Jenže (a to ovšem ve stra-
nické propagandě přijít musí) — ani takový
slibný fejton nemůže zůstat u srozumitelného
náznaku — i on končí nabádavými slovy o
pracovitosti, šetrnosti, hospodárnosti a přičinli-
vosti, jež má být každému hospodáři na jeho
pracovišti vlastní — a tak dále, jak to všichni
dávno znají.

Leč: když už se začaly lidové písně aktuali-
zovat, neutikejme tak rychle k nudným poučkám;
zůstaňme u toho národního pokladu a přidejme
několik nápadů, které mohou přijít každému
školákovi, neb je najde (nemá-li je v hlavě už
z domu) v každém zpěvníku. Vezměme třeba
problém nedostatku učňů v řemeslnických
oborech! Nic nového; už tomu musí být pár let,
co padla otázka, kdopak že spraví onu pec,
jež "nám spadla"; neboť—"starý pecař není
doma a mladý — to neumí". Nebo: stížnosti
na nedostatečné zajištění průmyslových objektů
vůči přírodním katastrofám; zanotujme: "Ne-
melem, nemelem, sebrala nám voda mlejn"!
Nebo: prudký útok proti okrádání spotřebitelů v
pečivárenském oboru — přesněji: "pekař peče
housky, uštípuje kousky" — a co víc: "pekařka
mu pomáhá", z čehož plyne, že "uštípují oba
dva". Velmi zajímavý je v tomto ohledu jasně
a zřetelně vyslovený protest proti podávání
falešných informací, tedy jistého druhu dementi,
jež podávají jistí ovčáci (prý také velcí čtveráci),
kteří kdesi údajně vypásli nejen vičku, ale
i čočovičku. "To je lež!", hájí se tito pracovníci
živočišné výroby; a dodávají — aby dodali
svému turzení důrazu: "jako věž". Pointu
všichni známe; zní podle vzoru — "není
pravda, že..., leč je pravda, že..." — a
vníveč přišlo tak jako tak obilí. — A když už
jsme v zemědělství, zaznamenejme ještě stížnost
kolegyně výše uvedených pastevců, která se do-
máhá lepšího vybavení do nepohody, protože
když ona husy pásala, tak se zimou třásala.
Zřejmě se nedovolala, dala výpověď, neb — jak
sama praví — už se zimou netřase, neboť husy
nepase. — Všimněme si výroby rostlinné; tady
existuje vyličení sporu jisté Nanynky s jakýmsi
Pepičkem o jím zničený košík zelí; pěkná
zkratka, hned s platebním příkazem. A pak
ovšem už texty veskrze aktuální. Tady snad stojí
za to uvést nejprve oznámení nových dodávek
jednoho občas nedostatkového článku, protože

hop, hej! — cibuláři už jedou a co víc — cibulič-
ku vezou. A pak ta instalatérská, leč trochu
beznadějná: Teče voda, teče... S dosti značným
podezřením by bylo dobré prozkoumat pravou
podstatu slov oné písně o pražském mostě,
kde se ličí jakési podivné, snad jen parapsycho-
logii vysvětlitelné děje, podle nichž na něm —
ač ji nikdo nezalejvá — přece jen roste rozma-
ryna. Nebo se tu snad někdo potměšile pokouší
propašovat do lidové mysli nějaká zakuklená
přirovnání? — To ona píseň o — pravda: něk-
dejších — hromadných sdělovacích prostředcích
zase touto okolností netrpí. Je zcela otevřená.
Její autor pozoruje nad sebou jakéhosi ptáčka,
zvaného "jarabáček", a (přímou prorocky co do
dnešních poměrů ústředně řízených médií)
zjišťuje: "Co to nese za novinu, že nic neřtká!" —
A zase na druhé straně: sotva se asi letos mohla
dostat na častější pořád dobře známá melodie
(jež by však svým textem mohla vyvolávat
vzpomínky na rok 1968), v níž si jeden pilný
stýská — "sedum let jsem u vás sloužil a nic
jste mi nedali".

Dalo by se takhle uvažovat dál a znovu by
se nacházely povedené písně které vždycky ho-
voří z duše nebo do duše. Jen tak všeobecně by
si leckdo jistě rád povzdechl — ach, není tu,
není, co by mě těšilo... Ale buďme optimistič-
tější a zanotujme na závěr onu o pejskovi,
který skákal kdesi přes oves a jevil se pozor-
vateli v tak dobré náladě že vyvstala otázka:
"Pejsku náš, co děláš, žes tak vesel stále?"
A tu to dobré, moudré zvíře odvětilo: "Řek bych
vám; nevím sám". Lidová moudrost dodává:
Hop! A skákal dále!

Kto sa bojí pohybu

Dumitru TSEPENEAG *

Krátko pred svojou prvou cestou do Paríža
mal som príležitosť diskutovať s istým fran-
cúzskym básnikom, ktorý prišiel do Rumunska
v presvedčení, že tam padajú socialistické
pečené holuby rovno do úst. Bolo to počiatkom
roku 1968.

V tom čase sme si obaja robili ilúzie o so-
ciálno-politickom obraze krajiny, ktorú sme
ešte nepoznali. Bol to, pochopiteľne, dialóg
hluchých. Po dvoch rokoch sme sa stretli
druhý raz, obaja sklamaní: sovietai vtrhli do
Prahy, oddiely C.R.S. na Sorbonnu a Ameri-
čani aj naďalej bombardovali Vietnam. Obaja
sme boli sice sklamaní, ale bohatší o skúse-
nosť, ktorú menej podnikaví a menej pohy-
bliví ľudia nemohli získať. Ak si človek občas

* rumunský spisovateľ, zbavený nedávno
rumunského občianstva, šéfredaktor Cahiers
de l'Est.

zaskočí za hranice, strasie zo seba veľa predsudkov a klišé.

Nič nie je horšie, najmä pre intelektuálov, ako izolácia na jednej alebo na druhej strane "železnej opony". Predovšetkým preto, lebo intelektuáli majú sklon idealizovať udalosti na druhej strane a vyberať si z nich len to dobré. A tak dochádza k dvojnásobnému a tragickému nedorozumeniu: ľudia vidia uskutočnenie svojich predstáv v tom spoločenskom systéme, ktorý nepoznajú alebo ho poznajú iba z rozprávania. Oficiálna propaganda, najmä na Východe, má totiž opačný účinok, než s akým rátala.

Človek musí na vlastné oči vidieť trhovisko v niektorom východoeurópskom meste, aby pochopil, čo znamená hospodárska bieda, musí vidieť policajné vozy v Latinskej štvrti, aby pochopil, čo znamená sloboda pod dozorom. Treba hadam ešte zdôrazňovať, že na Východe sloboda nie je pod dozorom, lebo ju jednoducho zrušili? Áno, kapitalistická spoločnosť je, napriek svojim hriechom, v každom ohľade znesiteľnejšia a preto sa nemožno čudovať, že sa emigruje iba jedným smerom: z Východu na Západ. Ale ani tento fakt nedokazuje, že kapitalisticko-demokratická spoločnosť je politicky menej blokovaná ako socialistická. Mladý človek, ktorý sa narodil a žil na Západe, zvyčajne odmieta tvrdenie, že porovnanie oboch systémov vyznieva v prospech jeho spoločnosti. Aj on môže prežívať tie isté pocity frustrácie a útlaku ako sovietsky občan, terorizovaný myšlienkou na sibírske tábory. Je to dosť prirodzené, lebo západný človek pozná Sibír jedine z čítania.

* * *

Ale otázka je oveľa zložitejšia. Neúspech východného socializmu, ktorý si paradoxne zachoval monopol "osvedčených hesiel" (socializmus, komunizmus, pokrok, mier, atď). výdatne pomáha kapitalistickej spoločnosti; pôsobí na jej blokovanie a tým spätne na blokovanie vlastného systému.

A preto je podceňovanie voľného obehu myšlienok a ľudí také nebezpečné. Keby oba systémy prelomili svoju ideologickú izoláciu, keby nerušene prebiehala výmena myšlienok a ich živých nositeľov, t. j. ľudí, vyvinula by sa po istom čase z týchto stykov osmóza, prospešná pre jeden aj pre druhý systém. Skúsenosti východoeurópskeho jedinca by skorigovali idealizmus západného človeka; skeptický realizmus občana socialistického štátu pomohol by do značnej miery vyliečiť západného ľavičiaka z jeho naivity (ktorá môže prerásť do fanatizmu). Až potom by sa vzbúra tunajšieho jedinca stala účinná a nebezpečná pre "establishment". Keby sa príslušník západnej ľavice vymanil z očarenia zahraničných vzorov, musel by nutne hľadať niečo iné a namáhať svoju politickú predstavivosť. Takýto kontakt by bol veľmi osožný aj pre druhú stranu: východný občan, ktorý bol tak dlho utláčaný, nadobudol by sebadôveru a našiel by potrebnú odvahu, aby sa pokúsil o transformáciu spoločnosti, v ktorej žije.

* * *

Kto sa teda bojí pohybu?

V prvom rade východné vlády, ktoré ostali na úrovni primitívnej propagandy, založenej na klamaní a deformácii. Napochopili totiž, aká je táto propaganda nebezpečná, ako vyvoláva pravý opak toho, čo chceli dosiahnuť.

V druhom rade pravdepodobne západné vlády, ktoré si uvedomujú, že po prvej fáze dezorganizácie a sklamaní, vyvolanej poznaním východného pseudo-socializmu, nastane fáza zostrených sociálnych bojov. Ak v tejto chvíli požadujú "slobodný obeh" práve západné vlády, je to preto, lebo predpokladajú, že protivný tábor nemôže túto myšlienku prijať a že sa jeho propaganda a diplomacia ocitnú v defenzíve.

* * *

Veľmi nás však prekvapuje, že slobodná ľavica, ktorá je jedinou dynamickou silou na Západe, nejaví o tieto problémy nijaký záujem. Zrejme zotrváva v mýlnej predstave, že zmenu západnej spoločnosti možno uskutočniť izolovane a nezávisle na vývine v tzv. socialistických štátoch. V tomto prípade ide o chybné uplatnenie Leninovej tézy, pre ktorú mu poskytovala argumenty jeho doba. Dnes by malo byť každému jasné, že blokovanie svetovej spoločnosti svedčí o dialektickom vzťahu medzi oboma typmi režimov. Tento vzťah je taký bezprostredný, že možno hovoriť o komplicite oboch systémov na "najvyššej úrovni". Veľmi dobre to pochopila ruská opozícia, napríklad Sacharov, ktorý riskuje svoju slobodu (alebo to, čo mu z nej ostalo), aby upozornil na rozhodujúci význam terajšieho obdobia.

Sacharovovu mienku zdieľa väčšina občanov na Východe, hoci málokto má odvalu verejne to priznať. Lebo skutočný obeh myšlienok nemôže existovať bez účinnej záruky slobody myslenia.

Západná opozícia mala by sa zaujímať o túto "slobodnú cirkuláciu" pri najmenšom v tej istej miere, ako jej východní partneri. A pretože sa môže, na rozdiel od nich, slobodne vyjadrovať, mala by začať "otvorenú a energickú" diskusiu o možnostiach, ako uskutočniť a zabezpečiť túto cirkuláciu. Taká diskusia by bola prvým krokom na rozprúdenie pohybu a konfrontácie myšlienok, ktoré, sú také potrebné pre odblokovanie našich spoločností.

Ak si západný intelektuál, nespokojný so svojím režimom, myslí, že môže vybudovať lepšiu sociálnu budúcnosť celkom sám, žiadame ho dôrazne, aby si uvedomil, že socialistický tábor sa síce nemôže vrátiť ku kapitalizmu, ale že môže sklznúť do neofašizmu. Aby sa zamyslel nad tým, čo sa stalo v Československu, nad násilím a pokrytectvom okupantov, nad naivitou a zbabelosťou divákov "slobodného sveta". Nie je vari symbolické, že Praha, kde sa snažili uskutočniť socializmus s ľudskou tvárou, leží v strede Európy, že sa nachádza na styčnom bode medzi Východom a Západom?.

Pohádka o hodném Gustíkovi

Jiří Hochman

Milé děti, dnes vám budeme vyprávět pohádku o hodném Gustíkovi.

Je to pohádka dojemná i poučná, pohádka národní s mezinárodní zápletkou, útěšná i sladkobolná. Hezky se posadte, děti, nalejte si případně nealkoholický nápoj, dejte si nožičky na štokrdli a poslouchejte.

Samozřejmě, jako vypravěč by byl lepší Josef Hostáň, avšak ten, unaven zlým drakem a bohatýrem Volodou, odpočívá, bohužel, na vavřinu. Budtež proto, děti, shovívavé, i když to nebude mít ten šmrnc. Však i klasička normalizačních pohádek, Jarmila Houřová, si na tom nalomila protézu, když komponovala svůj epos o Gustíkově korunovaci.

Jsou i jiní vypravěči, důvěrněji znali našeho hrdiny, avšak většinou jsou před kriminálem, v kriminálu nebo po kriminálu, a není jim do zpěvu. Už ani o Gustíkovi, ač byl druhdy mnoha z nich snovým princem Bajajou...

Příběh o hodném Gustíkovi je pohádka klasických forem, ukázka mythologie věčně živé a stále se vracející. Je to báchorka epická, v níž líčením reálného světa prostupují nadpřirozené síly, aby spojením obou vznikl konečný beletristický tvar. Ach ano, je to ještě krásnější než vlci v gramofonu.

Sudičky daly Gustíkovi do vínku laskavý úsměv, trampolinu a sexappeal. Když mu bylo pět let, potkal v lese hodnou stařenku, které pomohl s pytlím cementu. Jelikož byla ze staré školy, slíbila mu odměnou korunu královskou, ačkoli to bylo již rok po Velké říjnové revoluci.

Později se Gustík trochu pokazil, dali ho do polepšovny. To snad sudičky ho chtěly uchránit pro dobu pozdější...

Odtud se Gustík vrací pln vlídnosti, aby trpělivě vyčkával nadcházejících událostí. Do nich pak vstupuje s elánem, provázen důvěrou svých četných stoupenců. Na vrcholu děje se však pohádka opravdu stává pohádkou: Neboť Gustík se zase zkaží, ale jenom na oko, aby oklamal zlé loupežníky, vetřel se do jejich přízně a mařil jejich záměry.

Uchvácení vidinou dobrých úmyslů svého Gustíka, obcházejí jeho věrní stinná podloubí, šeptajíce: "Gustík nás vyvede z krize. Je to realista, lidumil a taktik".

Poslušen svého vyššího poslání, káží se Gustík čím dál víc, ale pořád jenom za účelem oklamání nepřítele. V této etapě ozývají se již

jeho věrní ponejvíce ze soudních síní, případně už rovnou z nápravných zařízení. Jejich vřta v dobrého Gustíka citelně ochabuje, avšak ti, na které ještě rámě spravedlnosti nedopadlo, jsou uznalejší. Rádi vysvětlují, že v zájmu vyšších cílů je vždy třeba někoho obětovat a že je to součástí Gustíkova taktického manévru.

"Nikoho nepopravil!" — říkají radostně. "Je to menší zlo! Budme realisty!"

Pohádka o hodném Gustíkovi, který bere vltř z plachet žvlům mnohem horším, nachází sice stále méně příznivců v domácím prostředí, avšak o to úspěšněji se ujímá v západní cizině. Reportéři, vděční za vizum a pohoštění na Knopišti, šíří zdravý optimismus:

"Aby předešel nejhoršímu, musí Gustík extrémisty tu a tam i přetrumfnout. Je to promyšlená hra. Poslední dobou ho dokonce museli extrémisté mírnit".

Jeden dobromyslný kancléř důvěrně vyprávěl, že mu Gustík tajně pohládil koleno. "Dal tlm najevo, že to hraje", řekl. "Nemohl to říci nahlas, zamontovali mu do brejll mikrofon".

Také předseda vlády jednoho Jejicho Veličenstva, ačkoli byl ještě v opozici, získal skvělý dojem. "Je čas zapomenout na minulost", řekl. "Je to ostatně malá, neznámá země, a byznys je byznys".

"Opravdu není špatný", pochvalují ho dnes i ti, kteří ho původně chtěli pověsit. "Ještě že jsme ho tenkrát ušetřili, molodce".

Jako právník dává Gustík plný průchod své odborné přípravě. Díky jeho starostlivosti o justiční otázky stáváme se prvni zemí na světě, kde jsou beze zbytku uzákoněny všechny nezákonnosti. Jeden africký generál si to nechal přeložit do rodné řeči, načež řekl:

"Je to skvělé. Chybí tam pouze napichování na kůl. Koupili jsme to od nich za dva vagony datlí".

Pohádka o hodném Gustíkovi pokračuje dál, nyní již se zřejmým přispěním nadpřirozených sil. Gustík pořád dovedně klame nepřítele, stále zabraňuje nejhoršímu a bere vltř z plachet extrémním žvlům. Aby je přelstil, nevyhlásil ani amnestii. A samozřejmě čeká na příležitost, aby to zachránil.

A spolu s ním čeká i trpělivá česká veřejnost. A čeká, a čeká, a čeká. A vy, milé děti, zatím jděte spát. Až se probudíte, vystřídáte rodiče a budete čekat místo nich.

SPOLEČENSKÁ RUBRIKA

FRANTIŠEK JANOUGH, čs. fyzik, kterému byla v prosinci 1973 povolena vědecká činnost v zahraničí, byl usnesením ministerstva vnitra ČSR zbaven čs. státního občanství s odůvodněním, že vystupoval ve Svobodné Evropě. Na jeho odvolání, že ve Svobodné Evropě nikdy nevystupoval mu ministerstvo vnitra odpovědělo, že obvinění je sice nepravdivé, ale že vystupoval na schůzi Amnesty International a že rozhodnutí je platné.

MARIAN ŠLINGOVÁ, vdova po nevinně odsouzeném a popraveném komunistickém funkcionáři Otou Šlingovi je další obětí aktivity ministerstva vnitra při zbavování občanství: 2. října 1975 jí bylo sděleno, že "si nezaslouží cti být nadále státní občankou ČSSR", neboť prý v televizním pořadu "Uzavřený kruh" ze dne 7.5.1974 (!) "hanobí stávající státní a společenské zřízení ČSSR". Proti tomuto rozhodnutí podala odvolání, v němž klade otázku "kdo poškozují zájmy ČSSR v cizině: rodina, která přes všechno utrpení zůstala věrná ideám socialismu a veřejně to proklamuje v kapitalistickém světě anebo Ministerstvo vnitra, které bezprincipiálním administrativním způsobem zbavuje příslušnosti k vlasti?" A dodává: "Ha-lasná ujišťování o nemožnosti návratu k porušování socialistické zákonnosti nemají zřejmě ani cenu papíru, na kterém jsou vytištěna".

OTOMAR KREJČA, světoznámý český divadelní režisér bude dva roky šéfovat v divadle v Dusseldorfu od sezóny 1976-77. Žádost o povolení hostování podepsal sám prezident spolkové republiky W. Scheel a čs. úřady slíbily novému intendantovi divadla Krejčovi uvolnit. Tento krok je možno jen uvítat, tím spíše, že Krejča se nesnížil k žádné ponižující sebekritice, ale nelze zapomenout, že Krejčova bývalá režisérka Glancová nesmí stále režirovat, jeho dramaturgové Kraus a Roubínek nesmějí pracovat v divadle a jeho přední herci Tomášová a Chramostová nesmějí divadlo hrát.

VLASTA CHRAMOSTOVÁ, zasloužilá umělkyně a přední česká herečka, která po uzavření divadla Za branou mohla vystupovat jen pohostinně v Chebu a pak zůstala bez zaměstnání, se musela podrobit dlouhodobému léčení na psychiatrické klinice profesora Myslivečka. Ministerstvo kultury jí nabízelo možnost vrátit se na divadelní prkna pod podmínkou, že podepíše sebekritické prohlášení, což odmítla.

MIROSLAV MOC, dosavadní šéfredaktor Rudého práva, o jehož novém posláním píšeme na jiném místě, ztratil své křeslo šéfredaktora a člena sekretariátu ÚV KSČ po bouřlivém výstupu s Husákem, který mu vytknul, že se dostavil na schůzi "čechistů" k oslavě výročí 20. srpna ve služebním autě. Že jiní v něm jezdí na hony, výlety a za nákupy, to nevádí: zneužití se to stává teprve v okamžiku, kdy jede někdo poslouchat lidi, kteří kritizují generálního tajemníka.

ROHAL-ILKIV, bývalý náměstek ministra zahraničí, je novým čs. velvyslancem v Římě. Proslul tím, že v r. 1945 organizoval petici za připojení východního Slovenska k SSSR, což mu bylo tehdy v Praze zazlíváno, ale v Moskvě naopak s uspokojením zaznamenáno. To jistě hrálo nemalou úlohu v jeho rychlém vzestupu po srpnu 1968.

SOCHA V. I. LENINA na bývalém Vítězném náměstí v Dejvicích vzbudila jednoho dne nebyvalou pozornost ranních chodců: Druhý den po Husákově známém projevu, němž se rozkatil na Dubčeka a vyzval ho, aby si sbalil kufry a táhl do zahraničí, spatřili občané Dejvic a Bubenče zajímavou věc-Lenin měl na zádech ruksak a v ruce poutnickou hůl. Sochu od té doby nenápadně hlídají.

DIKOBRAZ neotiskl historiku, kterou mu poslal jeden čtenář z Brna ve snaze tepat "maloměstáctví a oportunismus": Prověřovací komise klade vyslychanému otázku, jak se dívá na rok 1968. Odpověď: "V tomto bodě, prosím, souhlasím s názorem Rudého práva". Komise chce přesnější vyjádření a ptá se tedy: "Dobrá, ale co říkáš, soudruhu, ke vstupu bratrských vojsk?". Odpověď: "I v tomto bodě souhlasím plně s názorem Rudého práva". Předseda dotírá: "My bychom ale chtěli vědět, jak ty sám posuzuješ události! Cožpak nemáš vlastní názor?" "Vlastní názor mám, soudruzi", odpovídá prověřovaný, ale hned dodává" s tím ovšem nesouhlasím".

LISTY (řídí Jiří Pelikán s redakční radou) vycházejí jako dvouměsíčník a jsou určeny především čtenářům v Československu. Přečtete a předejte známým!

POZOR! ZMĚNA PRO ROK 1976:

V ZAHRANIČÍ je možno časopis objednat za roční předplatné

20, - DM (nebo ekvivalent v cizí valutě) pro evropské země

25, - DM pro USA, Kanadu, Izrael a j. zámořské země (letecky)

27, - DM pro Austrálii, N. Zéland, Jižní Afriku a Již. Ameriku (letecky)

Předplatné a příspěvky na tiskový fond posílejte na

LISTY, Konto No 112844, Bayerische Vereinsbank, Leopoldstrasse, München.

Objednávky časopisu a knih (Tanky proti sjezdu, Zakázaný dokument) a ostatní korespondenci posílejte na adresu redakce:

LISTY, Via Torre Argentina 21, 00186 ROMA